

ВЕЛЧО МИЛЕВ
НЕПОМЕРНОТО

chitanka.info

„Непомерното“ е капсула чист, истински, силен български дух, предложена чрез една невероятно интересна история за човешките взаимоотношения, любовта, интелекта, идеала, таланта, мисията на твореца. Ако стремежът към съвършенство стане по-важен от любовта и живота, особено на дете, какво се случва?

Тази книга е едно от най-интересните четива в съвременната българска литература, което поставя и точните въпроси, гради точните емоции.

На А.Н.

Нощта е сянка.

И понеже е сянка на Земята, светът заспива в сянката си. Така той винаги спи само с едната си половина — с едното си око — но спи. Тежко му и горко на оногова или на онова, което сянката не приспива: будуването е проклятие — от хубост или по хубост, от зло или по зло — все е проклятие. Защото е непомерно.

НЕПОМЕРНОТО Е ПРОКЛЯТИЕ!

Тъй го проумява и тъй го промисля тоя свят Кемерката, и тъй го реди в сянката на дългата нощ, когато тя падне над селото — с мисъл го реди, с думи го реди и със зърната на броеницата си го реди. Мисълта ѝ се изнизва нечуто, думите — и те, но зърната на броеницата се удрят едно о друго и пукат, пропукват, досущ като заспиващите въглени в огнището.

Боже, въглените заспиват, тя не заспива!

И тя е от проклетисаните. От непомерните. Какво от туй, че непомерното я кара да будова, и то е непомерност — като, да речем, хубостта на Николица...

Щото, спор няма, Николица е непомерно хубава.

На четирийсет и пет е вече, а моми и невести още странят от нея — сянка им е. А де-що мъж има в селото, млад или стар, с годежен пръстен или с бастун, подслажда младата си или стара гозба, с очи и помисли, все подир Николица. Ала за упрек ли са: Кого да виниш — човеци, за какво да ги виниш — хубост!

Нали и тя, Кемерката, сподиря в будуването си не друг, а Николица. Право, не за подслада, като другите, заради проклятието я сподиря, ала и то, проклетото, слади. Боже, защо си създал човеците такива, та непомерностите да им сладят, когато тези непомерности са проклятия?

Ето и Николица, непомерност непомерна, а непомерно слади. И как няма: сладка вода понесе, кладенчева — по-сладка и жадна от водата се люшка, към грозд от лозницата се протегне — повече от лозница се вие, сред тополите спре — топола съща, сред нива ръжена — клас ръжен, със сянката си — по-лека от сянка... Че как да не потегли и очи, и помисли, ала само ги потегля, защото Николица е далечна. Очите ѝ я правят далечна, две зърна синкав лед, които отпращат далеко от нея всекиго и всичко.

Знайно е, непомерно хубава е Николица, ала и непомерно далечна.

Но за Кемерката е знайно и проклятието над непомерното. И още едно ѝ е знайно — за проклятието далечина няма, ни по земята, нито през времето. Незнайно е само върху кого и как ще удари: върху Николица или върху някой до нея, или и върху Николица, и върху някой до нея. Туй е незнайното и то кара Кемерката да будува — да чака. Макар че тя хем го чака, хем го отпъжда, не ще го. Ала ако чакането е посилно за човека, отпъждането е непосилно. А човек е и тя божи, като всички човеци.

Тъй будува Кемерката, с помисли и промисли, които хем я теглят, хем я отпращат от Николица, ала тя, Николица, от край време е такава. Що женихи потегли и отпрати на времето — хубави и прехубави, богати и пребогати — а избра Никола, нито прехубав, нито пребогат. Премисли и тогава Кемерката, разбра я: самата тя хубост над хубостите, Николица избра този, който можеше да я обгради с подобна хубост. Никола бе тъкмо такъв — златни му ръце, златна му душа!

И той я заобгражда, наподобяваше я с всичко съградено, да е хубост непомерна — къщата и оградите, кладенеца и плочника, портиците и асмалъка, стълбищата... — от най-долната тревка в двора му до най-горната керемидна на къщата му, всичко бе от хубаво по-хубаво, непомерно хубаво!

Ала най-много я наподобиха с каруцата, която майстори и доизмайсторява цяла година, дорде я извие лека, гъвкава и плавна, и като сянка тиха, но и с нея не стигна младата си невеста, само я наподобиха. И безсилен отпусна ръце...

Най-сетне отпусна ръце и Кемерката. В самия край на нощта, малко преди съвсем да се отмести от селото, от тази половина на света. Спряха се зърната на броеницата ѝ, спряха да пропукват и въглените, и

тя най-сетне оброни глава. Ала Никола и Николица останаха и в просъницата ѝ, все в онзи далечен залез, когато той безсилен отпусна ръце, а Николица властно го призова от стълбището на къщата...

* * *

Нея привечер светът остана без залез. Всичките му лъчи се бяха събрали на стълбището пред дома на Николица и останаха там до последния си светлик. Бе ги потеглила тя, самата, облежната на резбования парапет на стълбището, грееща и дваждо грейнала в лъчите на залеза.

Никола, отпуснал ръце пред творението си — невиданата по този край каруца, на която вече не можеше нищо да добави и нищо да отмахне, гледаше младата си жена със сладостна мъка — мъка от непостижимото и сладост от непомерно хубавата му стопанка. И този път не стигна непомерната ѝ хубост, наподобява я само! Усмивката му бе изпълнена с кротка умора, както и сърцето му, чиито удари караха дъхавите стърготини в тъмната му мъжка пазва и по къдравата му коса — къдрани и те, да потрепват, потрепват...

Помамила всичкия залез, Николица помами и него, без дума и жест, но безпаметно властно, и той се отпрати към нея както си бе — с всичките дъхави стърготини по него. И все така властно, призивно и властно, тя го въведе в къщата, в онази тяхна ода, където никой залез не стигаше, и после...

После, през цялата нощ, сладостно уморените му, но силни ръце си проправяха път през една безкрайна ръжена нива, ширнала се по сладостни хълмове и падини, и в знойни долове с гладки тополи, които изцеждаха от него всичката му мъжка влага, но, за миг да зърнеше синкавите ледени зърна в очите на Николица, утоляваше жаждата си и отново тръгваше да броди из безкрайната ръжена нива.

Ледените синкави зърна в очите на Николица поомекнаха чак на заранта. По тях изби тънка, размразена влага и тя прошепна в ухото му:

— Сега вече ще ме постигнеш... Ще си родим втора непомерна хубост!

— Ами ако прилича повече на мене? — пошегува се той с изпръхнали устни.

Но шегата му мигом скова влагата в очите ѝ в твърд лед. Тя, цялата, изстудя и новият ѝ шепот го облъхна със зимен дъх:

— Никога! Искам хубост, непомерна хубост!

Този неин шепот сякаш го прониза, прониза домът им, прониза половината свят и той изстудя, потръпна.

От тогава изстудява и потръпва всяка заран, при всяко разсъмване.

* * *

Потръпна и Кемерката. Събуди се.

Откъм огнището идеше хлад. И от сивеещото око на прозореца. И от зърната на броеницата ѝ дори. Отвсякъде.

Тя придърпа завивката до брадата си и пак се размисли — полусъннена, полубудна — подир Никола и Николица: Даде Бог, роди им се хубост непомерна — Зорница! И както изгревът прилича на залеза, само че с един ден по-млад, така и Зорница приличаше на Николица. От Никола бе взела само топлото на очите му, а, кой знае защо, всички в селото ѝ викат „Дъщерята на Никола!“.

Николица, пък, и след раждането си остана Николица, непомерно хубава, но само за очи и помисли — като иконите, като статуите.

Кемерката бе обиколила всички манастири и църкви, и престолнината бе обиколила, та отбираше от икони и статуи. От тях бе узнала и разпознала далечната хубост на Николица, непомерна, но далечна, само за погледи и помисли. И друго бе узнала Кемерката — не срещна подобна хубост в цялата царщина, ала туй тя не сподели с никого, стаи го дори от себе си. Защото една непомерна хубост не бива да знае непомерността си, стига ѝ да се оглежда в тези около нея. И в колкото по-малко се оглежда, по е за хубаво — по-къса да е юздата ѝ, та раван да върви през света. Че, то, многото очи са шпори в хълбока на непомерното и го карат да препуска през глава — за света зло и за непомерното зло!

Виж, държи ли се изкъсо, непомерната хубост тегли също към хубост. На, не стана ли Никола първи майстор в целия този край,

потеглен от Николица? Не държи ли пак тя очите на селото отворени за хубост? Не роди ли и втора хубост, Зорница, та да са отворени очите и на идното село за хубост, и да потегли някой иден Никола? Нека моми и невести да странят от нея, нека мъжете да си подслаждат: Човеци — не са упрек ни едните, ни другите!

Тъй трябва, и тъй трябва да върви този свят, раван — с добро и зло поравно — и като черга да се тъче. Че забърза ли непомерно, жичките къса, забави ли се непомерно, увисват тия жички, объркват се, завързват се... Затуй — раван!

Тази бе мярката на Кемерката, за света и човека, и с нея мереше всичко. А в селото я имаха за всичко: за правник и съдник, за доктор и акушерка. Затуй й викаха Кемерката — кемер, злато! Знаеше да отдели зърно от плява, знаеше кой какво може и колко, знаеше какво и колко може и тя, самата. Всичко знаеше, не знаеше само кога ще свърши непомерното й будуване по непомерното. Кога ли, Боже?

И кога преваляха селото толкова ми ти дни и години? Уж минаваха раван-раван, а сякаш вчера се задоми Никола, вчера се роди и Зорница, а днес вече и тя е задомена. За чирака на Никола се задоми, и той Никола, та днес Николиците в селото са вече две. Боже, кога идното село стана днешно? Че и утрешното вече е на път — Кемерката скоро ще бабува и на Зорница. Дано и туй бабуване мине по реда си, поредно, както на времето с Николица.

Е, то, онова бе непомерно поредно — Кемерката не толкова бабуваше, колкото баеше против уроки — Николица и като родилка бе непомерно хубава, и непомерно хубаво роди! Дано и със Зорница да е същото, нали са майка и дъщеря, нали са като две капки вода, като сестри-близначки — дано и този път проклятието над непомерното спи под камък, пък по-нататък... по-нататък белким свърши и непомерното будуване на Кемерката по непомерното, та очите й да не видят проклятието над него. Нечии други очи да са, нейните да не са. Дано Бог да я пожали! — прекръсти се и се послуша.

* * *

Усети стъпки.

Идеха по улицата, приближиха се и спряха под нейния прозорец. Нищо друго, спряха и толкоз. Всички в селото знаеха: Кемерката не ще будене, не ще викане, тя се буди от стъпките, разпознава ги и знае кои за какво идат. Позна и тези.

— Никола, ти ли си? — попита.

— Аз — обади се отвън Никола. И вдигна фенера да освети лицето си в прозореца.

Боже, дошло ѝ е времето и на Зорница! Затуй са я теглили тази нощ непомерностите на Николица, предусещала е — тези нейни пусти помисли и промисли... След което Кемерката рече гласно към прозореца:

— Ида!

Навън нощта се бе направила на дъжд. Повяхнала нощ, а направена на дъжд, и повяхнало прикапваше. Тъй прикапваше, че ако Кемерката не гледаше в осветения от фенера харман, с който Никола светеше в нозете ѝ, нямаше ни да усети, ни да види капките му. Насила дъжд, спечен, никак не иде да речеш: „Ще върви като по вода...“ Дано не е поличба! И макар да вървеше подир Никола, и в тъмното, прекръсти се скрито и три пъти плю през рамото си.

По това време фенерът тъкмо я поведе по равния плочник в двора на Никола, под асмата, сетне покрай кладенеца, покрай цветните лехи, и, накрая, по широкото стълбище на непомерно хубавата къща на непомерно хубавата Николица.

На стълбището я посрещна и младият Никола, но тя го отмина. От тук нататък мъже и фенери не трябваха, цялата къща бе осветена от чисти газени лампи с високо вдигнати фитили, които не изпускаха ни пушек, ни мирис. Какви други ще да са в дома на Николица!

Такива бяха и когато на времето Кемерката дойде за самата Николица. И всичко останало бе както тогава, та Кемерката малко се сепна, когато видя Николица права наред одаята, а в широкото легло — Зорница. И начаса си рече: „По-добре майката да бе в туй легло!...“

Още първото ѝ око усети нещо непомерно в туй поредно раждане в дома на Николица. И не се излъга. След четвърт час, когато вече бе поразпитала, поогледала и поопипала младата родилка, рече на Николица:

— Не ще да е за мене, не ще да е за тук. Карайте я в престолнината. Време ще ви даде, няма да е скоро...

Николица излезе, рече нещо на Никола и веднага се върна, връзвайки пътем кърпа на главата си. Кърпата стегна не само хубавото ѝ лице, но и очите ѝ.

— Хайде, мама! — рече ѝ със стегнат глас на Зорница, и я заприготвя за път.

— То, сега, времената са такива — забъбри успокоително Кемерката. — Половината жени раждат при баби, но другата половина — при докторите. Е, на тебе, чедо, ти е било късмет при докторите!

Навън, до сами широкото стълбище, вече чакаше запрегнатата и с чергило отгоре каруца. Никола окачваше два запалени фенера отпред и тихо разпореждаше на младия Никола едно-друго.

— Пари взе ли? — спря го Николица.

— Взел съм. И пари, и вода, и храна, и... всичко каквото трябва — отвърна ѝ Никола. След което помогна на двете жени да се настанят в каруцата, а сам седна отпред, между двата фенера, и се прекръсти: — Бог с нас!

Но на пътя пак настави на младия Никола:

— Може да се забавим. Ти, тук, гледай работата. Хайде! — И подкара коня.

Прихлупената, като повяхнало листо, нощ над селото, все така се насилваше да вали. Калпава, спечена нощ! — рече си пак Кемерката, загледана подир леката, безшумна сянка на каруцата. Ако не бяха фенерите и глухия конски тропот, приглушен от прахоляка на пътя, никой не би усетил, че каруца препуска през селото. До съмнало ще стигнат престолнината! — кимна Кемерката. Сетне се обърна към младия Никола, до нея:

— А ти, сине, работи! Каквото трябва Бог и докторите ще го сторят, ти работи! — повтори.

— Ами... ако из пътя? — попита разтревожен младежът.

— Няма. По-рано от утре няма да е. Пък и Николица знае, една жена роди ли веднъж, знае какво да прави.

Освен ако...! Боже, дано не е поличба тази спечена нощ — сили се да завали, сили се, пък...!

* * *

Не заваля.

Пътят остана сух и пръхкав до престолнината. Ала сухия му прахоляк усещаша само колелата на каруцата и конските копита. Никола бе измайсторил такова окачване, че в каруцата бе като в лодка. Унасяше. Но единствена Зорница се оставяше на този унес, загърната в меката постеля, между майка си и баща си. Когато се пробудеше, измърморваше сънено:

— Как вози само...

— Таткова ти направа — казваше Николица.

— Добре ли сте? — питаше през рамо Никола.

— Добре сме. Ти гледай пътя! — напомняше му Николица. Че за нея и пътят бе една голяма тревога, какви ли не люде бродят по тъмните пътища, хеле около престолнината!

— Казах ти, взел съм всичко... — успокояваше я Никола. Ох, знаеше тя какво е туй „всичко“ — двата барабанлии пищови — но дано не стигнат до там! Хич не са за тъмни срещи, едно, заради Зорница, друго, заради парите. И не заради самите пари, а защото не са за без пари — докторите даром не помагат!

Ала тъмната среща не ги отмина.

В прохода, малко преди престолнината, където вятърът изведнъж забуча, три-четири сенки внезапно преградиха пътя и едната викна прегракнало:

— Стой! Парите!...

Николица изтръпна. На туй място и по туй време ни гърмеж, ни вик ще се чуе.

Но Никола се подаде пред чергилото и фенерите осветиха двата пищова в ръцете му. А гласът му прозвуча страховито спокоен:

— Чуйте, хора, баща съм, а детето ми ражда в каруцата! Пари нося, при докторите отивам, ала посегнете ли... Баща съм!

Гласът му така преряза бученето на вятъра, че онези изглежда разбраха: Този не за парите си, за чедото си е готов на всичко! И както внезапно бяха преградили пътя, така отскочиха встрани, в тъмното. Може би се уплашиха конят да не ги връхлети, или куршуми, ала Никола подкара бавно и бавно ги отмина.

— Сполай ви! — рече им. — За мене добро, и за вас добро. Но отпусна ръце и прибра пищовите под сеното, едва когато съвсем

разсъмна и се провидиха крайнините на престолния град. Едва тогава и Зорница прошепна:

— Чак аз се уплаших от татко.

— Баща... — въздъхна облекчено Николица. — Имало Бог, дано и занапред има!

Навлязоха в синкава от утринния хлад улица, и пуста, и не разбудена, а трябваше да попитат за болницата. Изминаха доста от нея, докато срещнат възрастна, богато облечена дама, с излъчващо благост и благородство лице. Едър пес, нетукашна порода, вървеше пред нея. Колкото старата дама излъчваше благост, толкова песът изглеждаше свиреп. Докато тя ги упътваше, песът не сваляше свирепите си очи от Никола.

— Ама, че звяр! — цъкна той подире им. — И само защото му прекъснахме разходката.

Бързо намериха болницата.

Отвори им едра, кокалеста жена, която мълчаливо отстрани Никола и поведе Зорница и Николица по коридора.

— Стой наблизо! — заръча жена му.

Не щеше заръка той. Нищо не би го отместило от тази врата, зад която затвориха чедото му. За миг бе надникнал в сградата, но особената ѝ, тревожна тишина, която я изпълваше, го порази. Сега му се струваше, че тази особена тишина се изливаше и навън, по улицата. Не случайно минувачите, които взеха да се мяркат, минаваха покрай сградата тихо и забързано.

Но улицата оживяваше все повече. Запристигаха каруци и файтони и Никола неволно се залисваше с тях. Гледаше младите жени с наедрели кореми, които идваха за едно и също тук, а слизаха различно и различно влизаха в болничната сграда. Едни се усмихваха, други гледаха уплашено, трети се превиваха.

— Тук пречиш — рече му същата едра и кокалеста жена, която въведе Зорница, и му посочи оградата от другата страна на улицата, където дошлите По-късно бяха навързали конете си.

Той кимна виновно и също поведе коня си натам. Но докато прекосяваше улицата забеляза, че прекосява и открито любопитните погледи на неколцината файтонджии, които го сподиряха с очи. Сподиряха го с очи и двамината богато облечени мъже, възрастен и млад, застанали встрани от файтонджиите. „Простотията ми ли

заглеждат, или какво?“ — намръщи се Никола. И намръщен отведе коня си по-далече от файтоните. Завърза го за оградата, даде гръб на любопитните очи и се загледа във входната врата на болницата.

Но след малко и с гърба си усети, че нахалниците идват при него. Омрачня и се приготви да ги отреже изкъсо, ала те благоразумно и мълчаливо спряха зад него. Един, все пак, се осмели да го приближи и поздрави:

— Здравсти, друже! — Бе възрастният, богато облечен мъж. Поздравът му наистина бе дружелюбен, но и малко покровителствен, което не се хареса на Никола. Затова го погледна така, че онзи се стъписа. Мина доста време, докато мъжът се окопоти и измърмори примирително:

— Искахме... само да попитаме кой е майсторът на каруцата ти?

— Майсторска изработка! — обади се и един от файтонджиите. — Такава линия и такова окачване не сме виждали. Сигурно вози като лодка.

— Или не е нашенска работа? — попита повторно възрастният. — Да не си бил по гурбет?

— Моя си е — отвърна късо Никола.

— Разбира се, че си е твоя — усмихна се предпазливо господинът. — Но аз питам за майстора ѝ, ако е нашенски, веднага си поръчвам един файтон при него. Готов съм да му броя...

И мъжът назова една сума, от която сега Никола се стъписа: тоя или се шегува, или...! Ами че Никола за месец ще му направи файтона, а ще вземе пари като за цяла година работа...

Мъжът, изглежда, забеляза съмнението му и рече:

— Сидеров ти го казва това, друже! Парите ми са милиони, но думата ми е една. Ако не си ме чувал, питай! — И той с достойнство посочи файтонджиите зад себе си.

— Той, той, самият господин Сидеров ти го казва! — потвърдиха вкупом и с готовност те.

Тогава Никола също изрече с достойнство:

— А майсторът съм аз, Никола от...! — И назова селото си.

— Ха! — засмя се все още предпазливо Сидеров. — Извинявай, не съм разбрал, но щом ти си майсторът... — подаде ръката си той. — Измамах се, вече изплюх камъчето на цената, но няма значение. Приемаш ли?

— Точно сега не ми е до пазарлък — рече Никола и кимна към болницата. — Защото... за по-малко от месец няма да смогна да изпълня поръчката ти.

— Месец — месец! — съгласи се, обаче, Сидеров. Когато си стиснаха ръцете, Никола попита:

— За тебе ли ще е файтонът, или за някой друг?

— Това, пък, за какво! — учуди се Сидеров.

— Защото искам, като правя нещо, то по нещо да напомня сайбията си, та хората и без сайбията му да го разпознават.

— Бре! — удиви се Сидеров. Обърна се към младежа до него и рече: — Чуваш ли, нещо като дискретен родов герб!

Младежът кимна.

— За него ще бъде файтонът, за сина ми! — поясни Сидеров.

След което бръкна във вътрешния джоб на дрехата си и извади от там сноп едри банкноти.

— Капарото, майсторе, четвърт от цената — рече. — А удържиш ли думата си, и горница ще има!

— Но ти още не ме знаеш... — дръпна се Никола.

— Вземай, знам те: Никола от...! Видя ли? А мене тук и кучетата ме знаят, нищо че е престолнина. Питай за кантората на търговеца Сидеров и толкоз! — Той потръгна, но спря и пак се обърна към Никола: — Още едно условие, до тогава да не спазаряваш други файтони! Като докараш моят, сам ще ти предложи нови мющерии с... нова цена... — смигна търговецът.

Никола кимна. Но вече оглеждаше с присвити очи сина на Сидеров, който вървеше към файтона така стремително, че файтонджията подтичваше подире му. А полукръгът, който направи, за да скочи във файтона, приличаше на полукръг на млад ястреб, устремил се към жертвата си. Дори когато седна, младият Сидеров седеше, някак, устремено.

— Бърза — изхилиха се останалите файтонджии, когато и възрастният Сидеров се отдалечи. — Бърза да направи следващата пациентка на тази болница!... — Очевидно се хилеха на младия Сидеров, но не пропуснаха да се поклонят, когато файтонът на търговеца потегли. Сетне се прибраха до техните си файтони.

А Никола вече виждаше бъдещия файтон.

— Какви са тези пари? — сепна го жена му. Но той побърза да попита нея:

— Как е там?...

— Още нищо. Докторът каза, че щяло да продължи, затуй ме прати да похапнем. Какви са тези пари? — попита повторно Николица, загледана в едрите банкноти в ръцете на Никола.

— Капаро — отвърна той. — Сега ми ги дадох. Спазарих се да направя файтон на един търговец. Сам дойде, харесал каруцата...

— Хубаво, може и те да потрябват — рече Николица. И пак го подкани: — Да турим по залък, че да се връщам!

Кажи-речи по залък преглътнаха, след което жена му се върна в болницата, а той вече час седи на оградата и допрегльща този залък — така е затъкнала гърлото му тази затворена врата отсреща! И денят такъв, затворен, прихлупен — ни завалява, ни просветва. Дочува какви ли не разговори около себе си, а не разбира нищо от тях, струват му се далечни — далечни.

Така превали следобеда.

Улицата съвсем опустя. Тя и без друго си бе пуста, но сега, без файтонджиите и каруцарите, пустееше от край до край. Освен Никола, един-единствен слаб, изгърбен от тревога, човечец подпираше оградата десетина крачки по-нагоре. Не престолнина — мъртвило!

Ала с настъпването на вечерта, когато светнаха уличните лампи, същата тази улица изведнъж се изпълни с гмеж и чудо, сякаш бе придошла човешка река. Престолнина, всичкото ѝ наопаки: денят — мъртвило, нощта — гмеж! — помисли Никола. А след туй, загледан в самотния изгърбен човечец, който и в гмежта си оставаше самотен, помисли още: Човешката тревога и мъка нямат рода — сам те връхлитат и те оставят още по-сам!

Но истинската и страшна самота го смрази, когато една жена в бяло приближи изгърбения човечец и изрече съчувствено: „Нищо не помогна, Бог я повика при себе си...“. Човечецът мълком се отлепи от оградата и тръгна срещу гмежта. Толкова бе самотен, че и сянката му бе самотна — колкото и да се протягаше пред него или зад него, когато минаваше покрай уличните лампи, гмежта сторваше път и на сянката му. Докато съвсем изчезна зад някакъв ъгъл...

„Не, само това — не!“ — усети окоравели лицето си, очите си и юмруците си Никола. А вътре в него се надигна непозната, страховита

сила, за която нямаше отдушник. Идеше му да строши близката улична лампа, или да продъни ниската прихлупена нощ, та каквото имаше да се излива, най-сетне да се излее. Идеше му... но не можеше да помръдне.

Ето, и жена му идеше към него — не идеше, а пристъпваше вдървено, едва-едва — и той трябваше да я пресрещне, да ѝ помогне, да попита! Трябваше...

— Майната му, нищо не трябва! — изхриптя само. Гледаше я с окоравелите си очи, броеше крачките ѝ с окоравелите си устни и колкото му се щеше да ѝ викне да побърза, толкова му се щеше да я върне, да я отпъди от себе си — далече! Но не стори нито едното, нито другото. Дочака я. Доचाка и странно равните ѝ думи, изречени с вледеняващ глас:

— Зорница е добре, но детето... Няма го.

Никола политна, залюля се, но овреме се улови за каруцата и опря широкия си гръб о нея. Сега тя се залюля — от страховитите удари на сърцето му и от накъсаните в стегнатото му гърло думи:

— Е, нали тя... Има и по-лошо... Щом тя... Сега?... — попита объркан.

Но млъкна, поразен от невъзможно трезвите очи на жена си, които тя в тоя миг вдигна към него — още по-невъзможно трезви в току-що сполетялата ги беда. Тази трезвост го вледени повече от гласа ѝ, когато Николица рече:

— Сега — нищо. Иди да платиш, и толкоз. Зорница ще си я вземем идната неделя, но защо да разнасяме по пътищата толкова пари, все ще се плаща. Върви, докторът чака!

Най-сетне можеше да стори нещо, да извърши нещо и той тръгна към вратата на болницата.

Докторът наистина чакаше, до самата входна врата. Там го спря, там назова сумата, която Никола бързо наплати, защото го интересуваха не парите, а чедото му.

— А, тя е добре, тя е добре — отвърна забързано докторът. — Идната неделя ще си я вземете, а догодина — с внук... — И недоизрекъл се, изчезна в някаква съседна врата, без звук и следа. Поне така му се стори на Никола.

Стори му се, че така изчезна по някакво вътрешно стълбище и една едра, кокалеста сянка, но побърза да излезе от този странен

болничен сумрак, населен със сенки. Плати каквото имаше да се плаща, научи каквото имаше да научи...!

Навън, обаче, жена му истински го стъписа:

— Да си тръгваме — рече.

— Ти луда ли си? — погледна я той недоумяващ. — Как така ще си тръгнем! Ще ноцуваме в някой хан, утре пак ще видим как е Зорница и тогава ще си тръгнем.

Николица не му възрази, но си остана в нейния си вледеняващ хлад.

Хан намериха близо до болницата.

* * *

Ала идната неделя се наложи той сам да тръгне към престолнината.

Николица се удържа на крака до третините. Тежка треска я повали веднага след помена за мъртвороденото. Лековете на Кемерката надвиха треската, но за път не можеше и дума да става. А зет му, младият Никола, веднага трябваше да се заеме с подготовката на материала за спазарения със Сидеров фйтон. Така хем щяха да спазят срока, хем да си помогнат с парите, защото докторът взе и половината от предплатата на Сидеров. Много ли бе това или малко, Никола не знаеше, но трябваше да поработят.

— Така, така — наставяше и Кемерката, — работа! Дошлото — дошло, не можеш го върна, но с работа ще го отминеш. Седиш ли и то седи в тебе.

Тъй говореше Кемерката в хубавия дом на Николица, ала в своя дом, в дългата сянка на нощите, редеше нейното си...

Е, намери как, втъка се проклятието на непомерното в непомерно хубавата черга на Николица! Скъса една жичка, втъка се... Сега тя, Кемерката, трябва да е нащрек, да помогне да се върже скъсаното и чергата да продължи да се тъче. Върже ли се, още непомерна хубост ще има в дома на Николица — утре младите ще си я родят. Те, младите, са „лъжица и паница“!... Ала за Николица трябва да внимава много, че Николица е хубост наготово. А такава хубост, наготово, или е слаба и една жичка да върже, или е прекомерно силна и къса още. Виж, Никола е друг, той самият прави хубост, с ръце и душа я прави и пак ще я прави — може! Силен е, но премерено силен, та както може хубост да прави, така може и злина да поправи — в себе си, около себе си — той може. Ала Николица... На, треска я повали, изпепели я, а очите ѝ останаха от студени по-студени. В тях и през тях Кемерката не вижда нищо. Какво ще видиш през обледен прозорец — какво има зад него, какво крие, Кемерката не знае — ни види, ни знае!

Затуй, когато Никола тръгваше за престолнината, тя му рече:

— Треската погасих, ала душата ѝ не мога да размразя. Дано Зорница, като си я доведеш, да я доизцери. Като има за кого да се

грижи, белким грижите я стоплят, размразят. Дано!

Дано! — повтаряше си Никола през дългия самотен път до престолнината. — Дано и злото е отминало, както отмина онази прихлупена, повяхнала нощ, че и денят подир нея — уж, на дъжд, а сухи, спечени. След туй небето се продъни, но след туй, и дъжд се изля като из ведро. Когато се отцеди и последната му капка, небето изведнъж се отвори и измитата есен меко заблестя.

Блестеше и сега. Пътят издишваше влага, а гората и склоновете на планината — дъх на шума и билки. Въздухът бе като лековита отвара, изстинала и избистрена. Нищо не напомняше онова кошмарно пътуване преди седмица, дори мястото на срещата с разбойниците не позна. Ако не отиваше да си вземе Зорница, щеше сам да си повярва, че е било сън. Тя и Кемерката тъй го рече: „Умно са го измислили докторите, никой да не види мъртвороденото, та по-лесно да се превърне в един лош сън!“

С тези и други подобни мисли дългият път до престолнината се изтъркули под колелата на каруцата му и тя навлезе в позната улица по същото време, както тогава, на ранина. Пак срещна познатата благородна старица със свирепия пес и песът пак го изгледа свирепо, и пак потегли старицата — да не би пак да прекъснат разходката му.

— И злопаметен! — цъкна тоя път подире му Никола.

В болницата му казаха да почака, подранил бил — трябвало докторът да дойде, сетне Зорница да се приготви. Здрава била! — успокоиха го. Щом е здрава, до утре ще чака!

Върна се отсреща, до каруцата, с лека стъпка и леко сърце. И денят бе такъв — лек, ококорен. Де да бяха случили миналия път на такъв ден! Е, ще случат...

Повърташе се и оглеждаше улицата нагоре-надолу, но нито за миг не изпускаше входа на болницата, от където щеше да се появи Зорница. Но вместо нея там се появи познатата му едра, кокалеста жена и му направи знак да иде към ъгъла на болницата. Тая пък какво иска? — почуди се. Но тръгна натам, знае ли, може да има друга врата. Оказа се, че има, ала той застана така, че да му е под око и главният вход на болницата. Усети се неприятно раздвоен, с гърба си „наслушваше“ страничната врата, а очите му не се отделяха от главния вход. Въпреки това, кокалестата го изненада, изникна нечуто до него и почти нечуто изшептя:

— Ще ти кажа нещо... — рече тайнствено.

— Казвай — дори не я погледна Никола.

— Май, много пари ти взеха, а?

— Не е твоя работа — намръщи се той.

— А знаеш ли защо ти взеха толкова много пари?

— Знам! — отсече той.

— Знаеш?... — отстъпи жената. Но очите ѝ преценяващо минаха по лицето му и тя поклати конската си глава: — Не знаеш, байно! Виж, ако туриш нещо и в моята ръка, тогава ще научиш...

Никола мигом се въртна към нея, готов да ѝ кресне, но тя вече бе изчезнала, пак така нечуту, като сянка, в страничната врата. Това изведнъж му напомни сянката на вътрешното стълбище на болницата преди седмица, когато се разплащаше с доктора. Тя е била! — досети се.

Ала още един натрапник спря до него, непознат, зализано усмихнат мъж, и той се досети, че неговото появяване бе подплашило кокалестата, а не той, самият.

— Здравсти! — поздрави зализаният. — Нали ти си Никола от...?

— Аз съм — отвърна Никола. Но безцеремонно остави натрапника и се върна на старото си място, до каруцата, срещу главния вход.

Онзи, обаче, го бе последвал.

— Спазарил си се да направиш файтон на Сидеров, нали? — попита със зализаната си усмивка натрапникът.

Този път Никола не му отговори. Не му беше до празни приказки, още по-малко до натрапници, гледаше миг по-скоро да зърне чедото си и миг по-скоро да поемат към дома. Но зализаният не го остави, напротив, приближи се до сами Никола и рече тихо, заговорнически:

— Слушай, един друг, по-паралия от Сидеров, плаща двойно, ако направиш първо нему файтон! По капарото ще разбереш, ето... — И той пхна в ръката на Никола пачка банкноти.

Никола настръхна, много му ставаше вече: един протяга ръка за пари, друг — с пари!... Не бе свикнал да дава и взема по чужда воля, към чужд джоб не бе посягал, но и към неговия не бе позволявал да посегнат. Погнуса се, кипна, и с погнуса запрата банкнотите в зализаната усмивка на натрапника.

— Ха... — успя да рече само непознатият.

— Обирай си крушите! — политна към него Никола.

— Чакай — примигна уплашен онзи, — чакай! Парите са за тебе, всякак са за тебе... Изпрати ме Сидеров, да провери държиш ли на думата си. — И, събрал набързо разпилените по тротоара банкноти, изведнъж удари на молба: — Моля те, вземи ги! Ако не ги вземеш, сърце няма да ми даде да му ги върна, Сидеров ще разбере и... Моля те, е, ако ти дадеш нещо за почерпка!

Никола се засмя. След което рече:

— Това са много пари за нищо.

— Ами — много, бълха го ухапала Сидеров! Той, миналия път, когато се видяхте тук, хвърли на доктора пари за два файтона, за да плати сладкия грях на сина си с една госпожица, та тия ли ще са му много. Моля те, вземи ги! — удари пак на молба зализаният.

Никола взе парите, върна му една едра банкнота и рече с погнуса:

— Махай се!

— Благодарско! — ухили се онзи и пое по улицата с вид на човек, спечелил с честен труд своя дял.

Престолнина, сбъркана работа, замисли се Никола, но... доходна!

Ала в този момент на входната врата на болницата се появи Зорница и той се втурна към нея. Мигом забрави и кокалестата, и зализания натрапник, и всичко друго. Младото, хубаво лице на чедото му бе тъжно, но дори тъгата не можеше да скрие здравата руменина по него, а това бе най-важното. Прихвана я несръчно и несръчно, сковано я поведе към каруцата. Тя се гушна под силната му ръка и захлипа. Остави я да се наплаче.

А когато престолнината остана зад тях, и суха покруса в очите на Зорница подир сълзите, той заговори:

— Отмина, лошото отмина... И няма да е все лошо...

Кемерката рече... Докторът рече...!

И дума по дума повтори какво бе рекъл докторът, какво бе рекла Кемерката. Сетне заговори за спазарения със Сидеров файтон, за зализания натрапник и за какво ли не, но за злината повече не спомена: „Злото е сляпо, казва Кемерката, ала има четири уши — за четирите посоки на света!“, тъй че, заговориш ли за него, все едно, че го викаш.

Никола нито веднъж не го повика, гледаше да отпрати очите и мислите на Зорница към идното и към окъпаната есен на планината, в чиито разточителни багри и миризми каруцата меко плуваше. Полека-лека така заплуваха и очите на Зорница — есента и бащините думи пробудиха в тях млади кълнове, нищо, че бе есен. Права е Кемерката!

То, за какво ли няма права дума Кемерката. Права излезе и приказката ѝ за Николица.

Начаса се вдигна от постелята и разпери криле над Зорница, грижите я съживиха. Дори онзи смразяващ лед в очите ѝ сякаш се нагъна, напука се, натроши се. А подир месец, когато и Зорница стъпи на стъпката си, Кемерката въздъхна:

— Уф!... Май, вече се връзва скъсаната жичка. Сега отгоре ѝ трябва да се натъче хубост, нова хубост, та скъсаното да отmine като лош сън.

Ала Николица продължаваше да тревожи Кемерката, натрошеният лед остана в очите ѝ и ако досега те бяха далечни, само за далечни погледи и помисли, сега бяха студено бодливи — с ледени бодли, отправени навътре в нея, и навън!... Как ще се провере душа между тях, а тъче ли се хубост без душа?

Виж Зорница, в очите ѝ, макар и скръбни още, топлото се върна: „Дъщерята на Никола!“. Да не говорим за самия Никола и зет му, младия Никола, у тях не само очите, те целите се сгорещиха, та чак пламтят около новото возило на престолния богаташ. Похванаха тяхното си, хубост да майсторят, и запламтяха.

Така го майсторят, че новото возило събира мало и голямо пред работилницата — хем го събира, хем го държи издалеч — до отсрещната ограда. Че, с всеки ден, возилото придобива една зла хубост, която хем тегли, хем плаши — една стръвна, хищна хубост, притегляща и притискаща хората о отсрещната ограда!

— Що е такова, бре Никола? — питат.

— Щото е такъв сайбията му — отвръща им Никола.

— Бре! — стъписват се те. И се питат: — Дали всички люде в тая престолнина са такива?

А когато Никола и зет му започнаха да обшиват возилото с черна, лъскава кожа, то сякаш оживя, прилекна и се напрегна за скок връз тях. Те съвсем се стъписаха и заподканяха Никола:

— Карай го по-скоро в престолнината! По-далеко от нас такава хубост...

Но Никола откара файтона в престолнината точно на деня, според уговорката със Сидеров. И изобщо не му се наложи да разпитва за кантората на търговеца.

След прохода пътят се спускаше с широк и плавен завой към престолния град. Точно по средата на този завой Никола съгледа друг файтон, около който се разстъпваха Сидеров и синът му — открояваха се ясно в прозрачния, студен въздух на вече късната есен. „Аха, дошли са да го огледат далече от хорските очи, та ако нещо... да не берат срам!“ — досети се Никола. Много те бива да проверяваш, драги Сидеров, е, проверявай, погледай!...

И Никола леко отпусна юздата на коня. Отпусна я според наклона и завоя така, че файтонът сякаш полетя „на крило“ — хем плавно, хем стремително, хем хищно: „Погледай, Сидеров, наклонът ти дава възможност хубавичко да го огледаш, погледай!“ — жумеше срещу резливата въздушна струя Никола. А след малко ще му даде възможност да види как спира този хищник. И го направи.

Така закова коня пред двамата съгледвачи, че те ахнаха: внезапно спрелият кон сякаш едва удържаше устрема на файтона и когато бе в покой.

— Друзе, цената си не знаеш! — провикна се Сидеров. Ала Никола му отвърна с нескрита обида в гласа:

— Е, понаучих я... — рече. — Нали ти, господин Сидеров, на два пъти ми я предплати, та...

— А! — махна нехайно с ръка Сидеров. — То е нищо, играта е такава, забрави го. Нищо е от цената ти, няма да го приспадна и от цената на файтона, ще видиш. Но... ела, ела, в моя файтон, при мене, сам и от далече да погледаш какво чудо си измайсторил!

След минута, когато младият Сидеров скочи на капрата и препусна, хищната му стремителност така се сля с файтона, че Никола, макар и мълком, напълно сподели възторга на търговеца.

— Е?... — поглади с доволство двойната си гуша Сидеров.

— Такъв трябваше да стане — отвърна равно Никола. Но търговецът живо се обърна към него:

— Слушай, Никола, ела в престолнината! Послушай ме, пари ще натрупаш, ще ти помогна, ако трябва. Имам едно дворно място, без лев

ще ти го дам, срещу още един файтон, който днес ще спазарим. Е?...

Вместо отговор Никола се покачи във файтона на Сидеров, изчака и търговецът да се настани до него, и подкара към престолния град — нямаше никакво желание да обсъжда небъдни предложения! И Сидеров повече не отвори дума. Чак когато настигнаха сина му, подир който хората по улиците се спираха и заглеждаха, търговецът го побутна с лакът:

— Заради ей това те посрещнахме извън града, туй исках да видя — рече и пак поглади двойната си гуша. — Видиш ли, човекът и парите трябва да умеят да се показват, тогава по човека се лепят човеци, а по парите — пари! Гледай, всички тези добре познават сина ми, но сега твоят файтон им го показва по-друг.

— Не по-друг, а какъвто е — поправи го Никола.

— Няма значение — махна пак великодушно Сидеров, — важното е, че го показва. Е, ще се спазарим ли за още един файтон? — попита. — А сетне ще ти пращам клиенти на куп — да се давичкат, да дават и наддават, та хубавичко да ги оскубваш.

Никола се обърна към него и го заоглежда. Но Сидеров със смях разпери пухкавите си ръце, като да се скрие зад тях, и рече:

— Не ми вземай мярката... файтонът пак няма да е за мене! За-а... една млада дама е, ще я видиш. — И той намигна учудващо несръчно, с двете очи и с помощта на цялото си тлъсто лице.

Кантората на Сидеров бе в центъра на престолния град, богато и тежко обзаведена, с прозорци към широка и оживена улица, чиито шумове обаче замираха пред двойните стъкла и тежките завеси. Само единият от прозорците, този срещу масивното бюро на търговеца, бе открит, но всъщност откриваше улицата, а не кантората.

Тук Сидеров се наплати от щедро по-щедро на Никола, без да приспадне двойното капаро.

— То е горницата, която ти обещах — рече. — Заслужена и презаслужена!

Но докато се наплащаше и докато говореше, очите му непрекъснато отскачаха от Никола към прозореца и обратно. В един миг се възряха по-продължително към улицата и той рече:

— Погледни навън!

Зад двойните стъкла на широкия прозорец бавно премина млада жена с висока гръд и виеща се походка, подчертана от впитата рокля и

издълженото, гъвкаво тяло. Много по-млада и... по-висока от Сидеров!
— неволно сравни на ум и с очи Никола търговеца.

Сидеров разбра, засмя се:

— Парите оправят разликите, драги ми Никола — смаляват годините ми, удължават ръста ми!

— Твоя работа — пресече смеха му Никола и добави: — Добре, приемам поръчката за втори файтон. Но за идването ми тук, в престолнината, да не говорим.

— Не бързай, помисли! — разпери пак пухкавите си ръце Сидеров. — Предложението ми не е от днес за утре, след един месец пак ще се видим, нали? А сега ето ти капарото и за втория файтон...

— Вече се знаем — понечи да откаже Никола. Сидеров се намръщи:

— Хората се знаят, но парите не знаят сайбията си, запомни!

Парата е вода, тече, днес тече към мене, и от мене — към тебе, утре може към другиго да потече.

— Моята пара е в ръцете ми — обърна широките си длани Никола.

Сидеров погледна ръцете му и поклати глава:

— Лъжеш се. От такива ръце тя извира, но не седи в тях, кораво й е, затуй бяга към такива като моите. — И Сидеров на свой ред обърна пухкавите си ръце пред Никола. Но веднага се засмя и пак намигна учудващо несръчно: — Само че и друго ще ти кажа: парите и жените не си приличат — парите искат корави очи и меки ръце, жените — обратното! Ха-ха...

Но отвън, пред двойните стъкла на прозорците и през тежките им завеси, шумна гълчава прекъсна повторния му смях и той се послуша. А след това и надзърна. Пред кантората синът му, младият Сидеров, разпрягаше коня на Никола, заобиколен от разнородна тълпа зяпачи.

— Да излезем да се порадваме — скокна неподозирано чевръсто за килограмите си търговецът.

Младо конте го посрещна с въпрос още от вратата, сочейки с тънкото си бастунче новия файтон:

— Господин Сидеров, каква е тази нова порода?

— Сидеровска! — отвърна гордо той.

— Кожодерска... — обади се от тълпата.

Но Сидеров и на това кимна с гордост. След което се обърна към Никола и му подаде ръка:

— Вече знаеш бърлогата ми, следващия път идвай направо тук. И... не само с готовия файтон, а и със съгласието си да останеш в престолнината. Знаем, плаши те тя още, но ще ѝ свикнеш, ще я надвиеш и река от пари ще потече към тебе, послушай ме!

Никола и сега не отговори на повторното небъдно предложение на търговеца, но докато оседлаваше за езда разпрегнатия си кон, си мислеше: „Вярно, река от пари ще потече към него, но да остави селото си, непомерно хубавия си дом и да поведе семейството си към тая гмеж от контета и просяци — дума да не става!“.

Яхна коня и пое по широката, оживена улица. Гълчавата още го догонваше, когато насреща му се зададе младата жена с висока гръд и виеща се походка, но и сега, в целия си ръст, тя не прибави нищо повече към впечатлението му и „кройката“ на бъдещия файтон. Изглежда, в престолнината и жените не си знаят сайбията, помисли, от един поглед разбираш кое как да им скроиш — лесна хубост! А хубостта на жена си той така и не можа да постигне, наподобява я само: „Далечна хубост, казва Кемерката, непомерна — за да тегли към хубост!“.

— Байно, хей, байно! — сепна го дрезгав женски глас. Изведнъж се видя пред болницата, за която не искаше и да мисли, камо ли да минава край нея, и пред онази висока, кокалеста жена.

— Да имаш да вземаш... — прецеди през зъби и блъсна с пети хълбоците на коня. Възви го към първата пряка и препусна. Тропотът на копитата заглуши дрезгавия, омразен вик подире му. Скоро бе далече от него и от болницата.

Но продължи да препуска, докато не остави далече зад себе си и последния коптор на престолния град. Престолнина — палати и коптори, и гмеж — увълчена гмеж: едната ѝ половина увълчена, защото няма, другата увълчена, защото има!... Не, господин Сидеров, тук няма място за майстор Никола и за дома му — пари от имащите ще вземам, но вие няма да ме имате...

Не след месец, след година, след години да го попита Сидеров, пак това ще му отговори Никола.

* * *

Сякаш си бе побаял: всеки месец отвърщаше едно и също на Сидеров, защото търговецът всеки месец го убеждаваше и му предлагаше онова дворно место — при всеки нов файтон, който Никола докарваше в престолнината. Но в един друг съвет на Сидеров се вслуша — да внася парите си в банката: наистина не беше разумно нито да ги разнася по пътищата, нито да ги държи в дома си. Заделяше само колкото му трябваша за работата, останалите внасяше и тогава си тръгваше.

Сидеров всеки път го посрещаше радушно. Но един ден, в края на следващата есен, го посрещна направо тържествено. Като го видя на вратата на кантората си скочи, притича и му подаде двете си пухкави ръце:

— Честито, Никола! — провикна се. — Днес имаме двоен празник: хем е Никулден, хем е първата годишнина от нашата сделка. Доволен ли си от годината, Никола?

— Доволен съм.

— И аз — и от годината, и от тебе! — смигна Сидеров.

— А, заради файтоните...

— Файтоните отделно — засмя се Сидеров, — доволен съм от посредничеството. Тия шарани, дето ти ги пращам на куп, за да си избереш най-тлъстия, плащаха комисионна и на мене — за препоръката. Не кой знае колко, но дребна пара няма — ни когато влиза, ни когато излиза от джоба ти — да знаеш! Не ми се сърдиш, нали? — погледна го тревожно Сидеров.

— Не — отговори равнодушно Никола. — Щом аз си вземам моето, чуждото не ме интересува.

— Всичко на тоя свят е чуждо, Никола! — поучи го пак Сидеров. — Което е наше, е наше временно, както ние сме временни, затуй всеки взема с времето си колкото може и както може. Ето, пак ти напомням, онова дворно место още те чака, вземай го!...

Но Никола се бе замислил и думите на Сидеров минаваха покрай него: Кога се бе изтърколила цяла година? Броеше месеците по файтоните, които докарваше в престолнината, и не усети кога се бяха

изтърколили дванадесет: дванадесет месеца — дванадесет файтона! Пак беше есен, но много по-студена от миналогодишната, с подранил снежец, тънък, но сковаващ всичко със зимен студ. Където капнеше капка вода, мигновено се превръщаше в ледено зърно, където се разлееше повече, превръщаше се в пързалка. Затова тази есен Никола пътуваше към престолнината денем, нощуваше в близкия хан и си тръгваше на другата заран. Наистина се бе изтърколила цяла година! Имаше в нея и зло, и добро — шарена черга, както казва Кемерката — ала доброто вече е на път да скрие злините: Зорница пак бе почнала да едрее, да се налива...

— Наздраве! — изтръгна го от мислите му Сидеров, подавайки му чашка златист коняк. — Заслужихме си го! — добави. А преди следващата добавка намигна: — То, ако питаш мене, заслужаваме и повече, например една нощ във вилата ми в Чамкория с всичките й благинки там... Няма, няма! — побърза да възпре суровия поглед на Никола. — Знам те вече, казвам си го ей така, по навик. Наздраве!

Когато допиха златистия коняк и Никола се изправи, Сидеров попита:

— В хана ли ще нощуваш?

— Там — отвърна Никола.

— Е, на добър път, към... още по-добра година! — пожела му търговецът.

Но пътят, изглежда, не чу първата половина от пожеланието на Сидеров, защото точно пред самия хан конят на Никола едва не се разчекна върху обледената улица. Изправи се, но провеси задния си ляв крак и закуца. Щеше да му е нужно много време, докато се възстанови. Но Никола не можеше да чака. Реши да остави добичето на грижите на ханджията, а да спазари друг кон и с него да се прибере.

— Пазарът е съвсем наблизко — успокои го ханджията. — А коне — колкото щещ, и на сметка. Срецу зимата кон да купуваш, мнозина нямат с какво да ги изхранят. А напролет ще му вземеш парите двойно!

На заранта Никола сам се увери в думите на ханджията: на близкия пазар конете бяха повече от купувачите! Тъкмо ще си избере млад, евтин и държелив кон — за работа, не за салтанати — той отбираше от коне.

Ала към него веднага се залепи посредник — мургав и дребен, с миши очета — който завъвтира в очите му все негодни коне. Изглежда

от тях печелеше повече. Престолнина, за всичко си има посредници! — сети се за Сидеров Никола. Мълчаливо отминаваше негодните предложения на посредника, откривайки от пръв поглед недостатъците на конете, и сам търсеше своето си. Но онзи не спираше и по едно време Никола се засмя:

— Карай! И така ми помагаш, спестяваш ми времето по негодното.

Посредникът се изхили и спря, но когато вдигна мишите си очета към Никола, те го гледаха, някак, особено.

— Не се лъжеш — рече посредникът. Но добави: — Окото ти не се лъже, ала ухото ти се лъже... майсторе!

Никола се намръщи и усети очите си да се наливат с онази тежка сила, която стряскаше дори самия Сидеров. Щом този дребосък го нарече „майсторе“, значи го познава, значи някой го праща...

— Кой те праща? — притисна го Никола. — Някой опоскан от Сидеров ли?

— Не, не — смали се още повече дребосъкът. Мишите му очета уплашено примигнаха. — На Сидеров не се бъркам, много съм малък за него. Друг... друг излъга ухото ти, с голяма лъжа за голяма пара — докторът!

„Кой доктор?“ — едва не попита Никола. Но се досети и лицето му се разведри: Аха, взел му е повече пари докторът, майната им на парите! Нали чедото му е живо и здраво, и на път да...

— Чакай, парите са последното, за лъжата става дума, майсторе! — рече дребосъкът, разчел сякаш мислите му. — Голяма и грозна лъжа, но аз не я знам, ще ти я каже тази жена! — И той побърза да се отдалечи, скри се в навалищата на пазара.

„Тази жена“ бе познатата му едра, кокалеста жена от болницата на доктора. Изникна веднага пред него. На конското ѝ лице бе изписана отчаяна решителност, макар че очите ѝ гледаха уплашено.

— Е?... — притисна я с тежката сила на очите си Никола.

Сякаш не бе я попитал и погледнал, а посегнал към гърлото ѝ, защото тя неволно се дръпна и закри сбръчканата си шия с двете си кокалести ръце. Но преглътна и заговори бързо-бързо, припряно:

— Знам, че може и да ме убиеш, като чуеш туй, дете ще ти го кажа, но ще ти го кажа. Признавам, от мъст го правя — онзи мръсник,

докторът, ме изгони — но щом той за лъжата взема пари, защо аз да не го издам и да не взема за истината. Нали така?

— Още нищо не си казала! — рече смазващо Никола.

Но преборилата се със страха отчаяна отмъстителност на жената вече надигаше в душата му тъмно и грозно, макар и неясно, предчувствие. То изведнъж го отдели от целия околен свят, сякаш го заметна с мръсна, вмирисана дреха заедно с кокалестата и започна да го души. Испита едновременно погнуса и недостиг на въздух, и безсилие — нито можеше да отмахне тази вмирисана дреха, нито да се измъкне изпод нея. Стоеше като вкопан в замръзналата земя.

— ... щях отдавна да ти го кажа, но заради жена ти, пък и все тъй се случваше...

Кокалестата пак млъкна. Той не беше я спрял с нищо, ала тя усети нечовешкото му усилие да се изтръгне и разбра, че забави ли се само миг още, този силен мъж или ще я прегази, или ще крачне покрай нея и тя повече няма да го види. А и да го види няма да може да го спре. И тя занарежда:

... дъщеря му не родила мъртво дете!, но докторът го извадил с клещи, та главата му се подула и едната му ръка била неподвижна!, не се знаело дали ще е и с ума си!, и докторът и жена му се спогодили да не го показват!, докторът знаел къде да скрие детето, затуй му взел скъпо и прескъпо — за тайната и за скриването, ако не вярва, да пита жена си!, когато сам се увери, тя ще му каже къде е детето — здраво е, само ръката му е неподвижна!, тогава ще ѝ плати, или — както реши!...

Никола политна и кокалестата отскочи от него, ала смогна да изшепти:

— Ще се навъртам около кантората на Сидеров, знам в кои дни. Разбера ли, че искаш да ме видиш, сама ще се покажа.

Като рече това, тя побягна. Бягаше странно, като спънат кон, отмятайки на всяка крачка конската си глава.

Нозете на Никола най-сетне се откопаха от замръзналата земя, пое въздух дълбоко, със свистене, но тръгна като слепец, с протегнати напред ръце. Спря, когато ръцете му се блъснаха в топла конска шия, която обгърнаха. Едва тук и той прогледна — вкопчил се бе в шията на дребно, жилаво конче.

— Продава се — рече неуверено беден човечец, лика-прилика на дребното си, жилаво конче.

— Колко?... — попита машинално Никола. Наистина, беше дошъл за кон!

Плати повече, отколкото му поиска беднякът и все така машинално поведе добичето към хана. Човечецът го изпроводи смаян.

Смаян го посрещна и ханджията, но не толкова от избора му, колкото от промяната в заможния му клиент — на лицето му бе легнала страшна покруса!

Никола мълком се разплати и с него — за нощувката и за окуцелия си кон, който оставяше на грижите на ханджията. Мълком оседла дребното конче и мълком, с едно кимване само, си тръгна.

Кончето го понесе изненадващо бързо и спорно, с едно равно ситнене по улиците на престолнината, което наподобяваше бяг, но бе сигурно, сякаш не отделяше нито за миг четирите си крака от земята.

Така продължи да го носи и по планинския път извън престолнината. Земята бе твърда, замръзнала, а резливият въздух над нея задавяше, задавяше. На Никола може и така да му се струваше, но този ледено-резлив въздух сякаш само влизаше и влизаше в дробовете му, изпълваше ги до пръсване, а той не можеше да издиша нито грам от него — замразяваше го, сковаваше го отвътре. А тънкият снежец, блестящ с ледената си корица по склоновете на планината, бе сковал очите му: Скреж — скреж по дърветата, скреж в дъха му, скреж в очите му!...

— Тъ-ъ-ъ-й! — издиша най-сетне. Стори му се, че издишва след цяла вечност.

И повтори:

— Тъ-ъ-ъ-й... А сега? Ако всичко туй у вярно?

Но защо се питаше, след като до тук той повторно бе изсънувал онази кошмарна нощ и деня след нея отпреди година? Изсънувал го бе целият — час по час, минута по минута, секунда по секунда — и всичко в този кошмар си отиваше на мястото, точно според казаното от кокалестата:

как смразена и далечна излезе от болницата жена му, как още повече го смрази трезвият ѝ глас: „Сега нищо! Иди да платиш“,

как го порази студената ѝ пресметливост, припряността ѝ, и припряността на доктора,

как се мярна кокалестата сянка на вътрешното стълбище,
как и жена му се опита да побегне час по-скоро от тази проклета болница, че да повлече и него: „Да си тръгваме!“ — рече, и как той тогава наистина я помисли луда!

— Тъй! — потрети. — А сега?

Но планината му отговори с ледено мълчание. Глухият тропот на жилестото конче по замръзналия път бе единственият звук, но и той не нарушаваше мълчанието ѝ, дори скреж не отронваше от застиналите клонки покрай пътя. А трябваше да си отговори на хиляди въпроси: какво да стори и как да постъпи?, какво и на кого да каже — и да казва ли изобщо?, от кого и какъв съвет да поиска — и да иска ли изобщо?, да говори ли, или да мълчи?, но ще може ли, и до кога?...

Отговори си на един-единствен от хилядите въпроси: Сега, точно сега, не биваше да предприема нищо и нищо не биваше да казва на никого! Заради Зорница, заради детето, което носеше в утробата си. Това би било детеубийство, едното, роденото дете би убило нероденото от същата утроба. — Е-ех! — изпъшка.

Как жена му е могла да стори този... непомерен грях. И на сама глава. Как го е побрала в душата си, в дома си. Как е могла да го скрие и заключи, и да го държи заключен досега. Ами до края на живота си как ще го държи там. Нима в непомерната хубост има място и за непомерен грях. Каква е тази нейна душа — непомерна и тя: „Непомерното е проклетие!“, казва Кемерката. А през онази безпаметна нощ, когато жена му го бе пожелала и повикала от стълбището, тя поиска точно това: „Искам хубост, непомерна хубост“! — бе му пошепнала с властен и студен шепот. Дали тази непомерна хубост и непомерният ѝ глад по непомерна хубост не бяха сторили и този непомерен грях: Как така в непомерно хубавия дом на непомерно хубавата Николица ще влезе и расте едно... сакато и не с ума си, може би!...

Никола сякаш изведнъж видя жена си. Падна скрежът от очите му, от крайпътните дървета, и под измамната му красота остана да чернее едничка смразяващата им голота.

— Е-ех, жено, жено! — изпъшка. Диханието му се превърна в бяла струя скреж, който се посипа върху гривата на кончето.

Улови се, че единственото, за което не бе се запитал и замислил, откакто кокалестата го вкопа девет педи в земята, бе какво да стори за

онова живо забравено и живо погребано дете, чиято съдба жена му и докторът бяха решили с пари и за пари. Какво има да се пита и мисли: ще го намери, ще се грижи за него и ще го отгледа! Но не още сега, не преди Зорница да даде живот на второто си дете — не бива дете да убива дете. Детето, чувал е, дори чуждото, осиновеното, ражда дете — много жени зачеват, след като си осиновят. А жена му...

Измъчената му мисъл се опита да стигне другия край на пътя, където бе жена му, и той се ужаси от огромното разстояние, което го разделяше от нея. Но повече се ужаси от следващата си мисъл: Това разстояние между тях никога не е било по-малко! Тя, замръзнала в непомерната си хубост, той в мъчителното си безсилие да я постигне. Затуй не бе успял, затуй само я наподобяваше. А от тук нататък никога не ще поиска да я постигне, половин стъпка не би направил към нея, не да измине всичкото това смразяващо разстояние между тях. Но как ще живеят под един покрив? А когато вземе детето, дори под едно небе не биха могли да живеят. Тогава?... Къде ще подслони онова, наказаното от Бога и човека, че и себе си?

— Стой! — рече с хрипков глас и кончето се закова.

След миг-два на размисъл той бавно се извърна, опря се на топлатата конска задница и очите му с болка проследиха изминатия до тук път. След което и изговори с болка:

— Сидеров... Дойде времето на твоя съвет, Сидеров! На мястото, което търговецът му предлагаше, ще построи дом за себе си и за онова сиротинче, нямаше как да избяга от орисията си — с ръце и душа да прави хубост, и злини да поправя!...

Да, така ще стори, така ще бъде добре за всички, отдавна знаят за предложението на Сидеров да отвори работилница в престолнината, така че няма да им дойде изневиделица, а останалото ще научат, когато му дойде времето. Детето ще вземе, след като се подреди, все ще намери някоя стара жена да се грижи за него, докато той работи. Ще го осинови. Никой няма да го знае, в тази престолна гмеж никой никого не знае.

Пак въздъхна, но дробовете и душата му пак останаха затъкнати. Сбута кончето и то веднага заситни, а не усещаше да го носи към дома му, смразяващото разстояние между него и дома му оставаше все така огромно, непреодолимо.

— Е-ех, жено! — рече, но гърлото му мигом се стегна, онемя. От днес нататък той бе прокълнат да мълчи и да работи, да работи и да мълчи: Проклятието на непомерното!

* * *

Работа бе спазарил за всичките зимни месеци, защото снегът и виелиците затваряха прохода към престолнината задълго, до късна пролет.

И той ще се затвори, ще се зазида с работа в работилницата, а с мълчание в душата си и... Ех, да можеше да зазида и този черен, изгарящ грях! Но поне това, което можеше, ще зазида. Заяви го още с пристигането си — пред всички:

— Спазарил съм премного работа — рече сурово. — Заран ще ставам рано, вечер ще си лягам късно, така че ще е по-добре да се преселя в работилницата, в преградената стаичка — легло има, печка има... А напролет — в престолнината. Година-две ще поработя там, на място, не е за мене вече да бия път всеки месец натам и обратно, а искам да взема всичко от занаята си, търси се. Докато се търси. Защото се появяват нови, моторни возила, автомобили им викат. Сидеров пази онова дворно място, разбрахме се и с него...

Така, изрече всичко, каквото имаше да изрече! Зет му, младият Никола, го изслуша с наведена глава — мислеше, преценяваше; Зорница бе спряла топлите си очи на лицето му, но заслушана сякаш в нещо в себе си; а жена му бе някъде далече, с далечен поглед и още по-далечни мисли — по-добре! За всеки поотделно по-добре и за всички по-добре, всеки на мястото му.

Денем къщата му и без друго прилича на женски метох, от страх по Зорница Кемерката почти се е преселила у тях и макар всеки ден да казва, че всичко е по реда си, Николица я иска до себе си.

Но в дома на Никола влезе и още един от рода на Кемерката, единият от внуците ѝ — будно, умно и работливо момче, което Никола взе за чирак. Занаятът го теглеше от малък, вреше се из работилницата и ту духалото похващаше, ту някой инструмент, а като поотрасна започна да си майстори от отпадъците какво ли не — и всичко изпипваше с тънко око и сръчна ръка.

Кемерката даде съгласието си начаса, ала след не много време влезе в работилницата и попита строго:

— Никола, ще го бъде ли тоя пунгашин?... И не извъртай, че един човек излъже ли се в занаята, излъган е за цял живот, че и людете лъже. Е?

Никола само кимна утвърдително, но това бе достатъчно внукът ѝ да се изчерви, а тя да се позасмее и да отмине, мърморейки си:

— Гледай ти, свят, как се върти, съмне-мръкне, дойде време да завърти и един от моите внуци към хубост!

Така потръгна живота в дома на Никола — жените на една страна, мъжете на друга — всеки с работата си и с грижите си. И понеже тревогата около Зорница бе променила всички, промяната у Никола не личеше много.

Наистина, Кемерката уверяваше, че тревогите им са напразни, че този път всичко вървяло по реда си и по реда си щяло да свърши, ала трябваше да им го казва всеки ден, по няколко пъти на ден. Затуй, когато истинската зима затрупа селото под дебел сняг, Николица ѝ се примоли да се пренесе у тях:

— Къща ли няма, място ли няма! — рече тя на Кемерката. — Защо да се бъхтиш из преспите? Виждаш, Зорница час не може без тебе...

Виждаше Кемерката, Зорница се уповаваше само на нея, но за това спомагаше и Николица — с всеки ден ставаше все по-неспокойна, несигурна, напрегната, сякаш страхът в нея замръзваше и, като всичко замръзнало, напругаше да разпука съдинката, в която е затворено! Ръцете на Николица ставаха все по-несръчни, нозете ѝ все по-често се препъваха — мислите ѝ, думите ѝ...

— Излез, булка! — отпращаше я във Кемерката в такива мигове.

Ала не можеше и не можеше да промисли докрай откъде идеше и растеше този страх у Николица. Станалото зло със Зорница миналата година, някак, не го обясняваше съвсем — друго имаше!

Николица излизаше чак на оснеженото стълбище и цялата се подлагаше на ледения вятър, но и той не я успокояваше. Тогава, почти боса, притичваше по снега до работилницата, откъдето се носеха удари на чукове и съскане на ренде, влизаше, но спираше до вратата и стоеше там дълго-дълго, с едничката надежда да срещне погледа на Никола, дума да чуе, или поне знак някакъв — ала напразно! Той,

откак се бе върнал последния път от престолнината, имаше очи само за работата — за нея нямаше ни очи, ни дума, ни знак! Дали само тревогата по Зорница го бе направила такъв, или...? — питаше се тя. И излизаше от работилницата двама по-смразена. Помисълът, че Никола е научил нещо, я отправяше далече от работилницата, от него.

Но въпреки това, колкото приближаваше времето на Зорница, тя по-често притичваше до работилницата, по-често се питаше и се връщаше от там с по-натезали, препъващи се нозе. Необяснимо за другите, освен за Никола, непомерно хубавата Николица се изгърбваше, помръкваше, прегъваше се сякаш: „Вече едва носи тежкия си грях!...“ — сподиряше я той с тежък поглед.

Ако раждането не бе изпреварило, както често бива с женските рожби, някой ден тя наистина щеше да рухне в снега, да допълзи до ковашкото огнище и да му признае всичко. Ала раждането изпревари.

Изпревари, но мина по реда си, както бе предрекла Кемерката.

Когато новороденото изплака и старата жена го вдигна пред щастливите очи на майката, Николица не можа да възпре греховния си поглед към него: „Има ли си всичко, всичко ли е на мястото си?“. Прекръсти се и, макар останала без сили, изведнъж се изправи и излезе от стаята. Не се препъна нито веднъж, мислите ѝ се избистриха, а ръцете ѝ сърчно стегнаха кърпата на главата ѝ.

За първи път от толкова време насам излезе с лека стъпка и леко сърце на стълбището, и се подложи на ледения вятър с леко притворени клепачи. Затова след време забеляза Никола и зет си, изправени от двете ѝ страни в напрегнато, сковано очакване.

— Имаме си момиченце — рече им тихо. — И Зорница е добре.

Младият Никола веднага хлътна в къщата.

Около тях изведнъж се възцари тишината на бялата зимна нощ. И в тази тишина — те, двамата. Откога не бяха оставали двамата заедно, и сами: сами пред дома си, сами в зимната нощ, сами в целия свят сякаш! Сами, или всеки сам поотделно?...

Нищо, притвори пак очи Николица, тя вече пак можеше да остане сама, пак можеше сама да носи греха си — усещаше възвръщането на предишните си сили и увереност. Въздъхна, но въздъхна облекчено и се изви да влезе в дома си с предишната лека стъпка.

Както тогава!... — изтръпна Никола. — И тогава тя излезе от болницата точно такава, и го смрази с ледената си трезвост, а зад себе си бе погребала живо дете... Споменът мина като ренде през болната му душа и той изрече с глуха болка в гърба на жена си:

— Туй... второто, има ли си всичко?

Тежки думи, и тежко я удариха в гърба, но тя не политна, нито се преви, нито дори се изви към него. Помълча само и все така, гърбом, попита:

— Какво си намислил?

— Казах ти го... да знаеш, че знам.

— Нищо друго ли?

— Другото е моя работа, поне докато младите се окопитят. Така че: вие — тук, аз — там... с първия ми внук. Решено е! — добави твърдо.

Най-сетне бе решено, присъдено и изречено гласно!

Жена му още стоеше в рамката на отворената врата, изправена вдървено, в очакване да чуе още нещо, но повече не чу. Той се спусна по стълбището с тежки стъпки и с тях се отправи към работилницата. Дълга е зимната нощ, до заранта ще смогне и надмогне да измайстори първата люлка за... непървия си внук. Ще я измайстори резбована и писана — хубава. Нали тази е неговата орис: хубост да прави, хубост да постига и... злини да поправя!

* * *

Зимата се вдигна неочаквано рано.

Към средата на февруари небето се изчисти от облаци и на него грейна слънце, ниско и далечно наистина, но по за няколко часа ледунките по южната стряха на работилницата на Никола спускаха едри капки снежна вода.

Загледан в тях с уморените си и посърнали очи, един ден рече на зет си:

— Очисти ли се пътят от снега, отвори ли се прохода, двамата с тебе ще откараме готовите файтони в престолнината. Ти ще върнеш конете, а аз ще се заема с тамошната работилница, за да похвана истинска работа още тази пролет.

Младият Никола не скри неохотата си:

— Ако питаш мене, никак не ни е изтрябвало да се делим — рече унило.

— Изтрябвало е — погледна го Никола. — Знам, няма да стана втори Сидеров, не ме бива до там, но сам виждаш, с файтоните, които правим, годината е равна на десет години! Защо да не припечеля и да ви оставя повечко. И място в престолнината ще ви остане, а там са науките, един ден децата...

Неволно бе изрекъл „децата“, но младият Никола не обърна внимание и той побърза да заключи:

— Затуй!

Повече не се върнаха към този разговор. Младият Никола разбираше, че тъстът му е прав: сега му бе времето, той тук ще поддържа дома, а в престолнината ще се трупат пари, но не можеше да си представи работилницата и дома без майстор Никола. Сякаш направеното от него, а то бе всичко, щеше да осиротее — и домът, и работилницата, и селото.

А в смутната, притъмняла душа на стария Никола се вмъкна само един светъл лъч — очите на внучката му бяха топли, като очите на майка ѝ: „Внучката на Никола!“. Поне тази радост ще отнесе със себе си, поне тя ще му свети и по нея ще разпознава далечния си

непомерно хубав дом през планините и усоите, когато се обръща към него от престолния град в самотата си.

Когато дойде денят да откарат трите готови файтона, той най-дълго остана пред тези детски очи. Стоя приведен над резбованата люлка, докато детето се умори да гука насреща му, притвори топлите си очета и заспа.

А по пътя, седнал в първия файтон, загърбил младия Никола, който седеше във втория с привързан трети файтон зад него, нямаше от кого да се крие и отпусна всичката горчилка от душата си в мислите си: той, майстор Никола, на когото всички за всичко завиждаха в селото и околността — за жена, за дом, за златните му ръце — бе сам, отиваше си сам и отнасяше само две детски очи! Е, и ръцете си... дано му послужат още някоя и друга година, заради онова — захвърленото — дете дори две ръце, като хората, си няма. Някоя и друга година, повече не иска...

Стара, крайпътна акация изведнъж обсеби вниманието му, влязла в очите му както горчилката бе влязла в мислите му и той я загледа с покруса и съчувствие, като посестрима. Склонът под нея се бе свлякъл от топенето на снеговете и щеше съвсем да затрупа пътя, ако не го задържаха оголените ѝ, опънати до скъсване жили — те крепяха и склона, и нея, и двете млади издънки, поникнали малко по-горе. Година-две им трябваша да се закрепят на склона сами и старата акация сякаш разбираше това: опитваше се да им даде това време с цената на корените си!

И тя като него — изгърби се Никола, — на стръмен, оснежен склон, превърнал се в свлачище.

Отвърна очи и повече не ги отклони от пътя. Навремени се заглеждаше и в охранения гръб на кончето, което го носеше със същия ситен и спорен ход, но никак не приличаше на онова изпусталяло добиче, което спазари есенес почти слепешката.

Как ли сайбията му е изкарал зимата? Без кон беднотията сигурно го е стягала с две примки. Престолнина — свят... Сидеров хвърля цяло състояние, за да плаща „сладките грехове“ на сина си, а този разменя кон за коричка хляб на децата си. Заради ей това той моли Бога да му даде някоя и друга годинка, та неговият първи внук да не стигне до там, че бедняк и сакат в този свят е все едно, а сакат бедняк — двойна беднотия!

Пред кантората на Сидеров спряха по светло. Измиха и лъснаха новите файтони така, че те светнаха и сами казваха цената си. Собствениците платиха и надплатиха. Тогава Сидеров покани Никола в кантората да поговорят за новите поръчки, ала той отложи за другия ден. Поеха към хана.

— Бре! — изуми се ханджията. — Да ме убиеш няма да повярвам, че това е дръгливата кранта от есенес. Двойна цена ще й вземеш, гарантирам! А твоят кон е напълно здрав, едва го удържам, настилката на обора изкърти.

На другия ден пазарът отдалече потвърди думите на ханджията: сега конете бяха малко, а купувачите много. Посрещнаха ги вкупом и вкупом започнаха да наддават. Никола остави зет му да се пазари, а той излезе от шумната навалица, но чуваше как кончето вече гонеше двойната си цена. В този миг съгледа бедняка, който не само се бе спрял далече от шумотевицата, но отстъпваше все по-далече и все повече се смяляваше в окъсаните си дрешки.

Никола разблъска настървените купувачи, улови кончето за юздата и рече високо:

— Не се продава! — След което решително поведе кончето през плътния кръг.

— Усети се старият — пошушна някой подире им. — Изпуснахме го!

Младият Никола последва тъста си крайно озадачен: как така не се продава, защо, нали го бяха решили?... Но съвсем се изуми, когато спряха пред някакъв окъсан бедняк и чу тъст си да му казва:

— Имаш ли да ми върнеш парите от есенес, байно?

— Нямам — сведе глава онзи. — Само... половината ми останаха.

— Нищо, вземи си го и за половината — тикна му юздата в ръцете Никола.

Беднякът сякаш изведнъж обърка ръцете си, сякаш изведнъж станаха много ли, малко ли, та не смогваше едновременно да държи коня и да подаде парите на Никола. И бърбеше объркан:

— Сполай ти... Жив да си... Здраве и радост в дома ти...

След това поведе кончето, но непрекъснато се обръщаше и питаше с очи Никола: „Вярно ли е?... Истина ли е?...“. Никола всеки

път му кимаше. А кончето бе положило глава на рамото на дребния човечец и го следваше послушно.

— Събраха се — рече тихо Никола. — Дано този път не е до следващата есен... — После се обърна към младия Никола: — Реших да сторим една добрина, харизма го речи — за детето!

Младежът се смути, но преглътна и рече с признателност:

— Не биваше да се разделяме, тате!

— Трябва — изговори сурово Никола. — След време ще разбереш... Е, хайде, свършихме я тая! Ти поемай към село и носи много здраве, а аз да отивам при Сидеров, чака ме работа.

* * *

Сидеров го посрещна сам.

И веднага се разбъбри колко мющерии пратил за „зелен хайвер“, докато подбере по-едри риби за следващите поръчки. Но Никола го спря:

— Поръчките после — рече. — Първо ми кажи пазиш ли още онова дворно място?

— Ха! — подскочи охраненият търговец. — Пак ме смайваш, но този път...! Пазя го, разбира се. Е?... — Все още не можеше да повярва.

— Искам да го видя.

— Пък аз отдавна искам да чуя това от тебе. Да вървим! Сега бе ред на Никола да се удиви от скритата у Сидеров неподозирана пъргавина, от внезапната му стремителност. У сина му всичко това се набиваше в очи по всяко време и във всяко негово състояние, докато тази хищна черта у Сидеров се проявяваше, изглежда, само в непосредствена близост до жертвата. Но колкото стремително вървеше, толкова приспивно бърбеше:

— Не е далече, ще повървим, за мене дори е полезно, нали? Я се виж ти какъв мъжага си, моите кокотки те заглеждат и питат... Защо, мислиш, питат? Защото парите и жените... А, млъквам, вече ти го казах, пък и те познавам!

Но наистина млъкна и дори се преобрази, когато спряха пред дворното място — запустял и буренясал правоъгълник, с едноетажна

складова постройка в дъното.

Точно за мене! — прецени с един поглед Никола.

— Ето, гледай... — замахна широко Сидеров. Много по-широко от дворното място и този щедър, но собственически размах на Сидеров накара Никола да погледне и съседното дворче. То изглеждаше по-малко, поради къщата в него, която също изглеждаше запусната.

— Ти, май, надзърташ през плета?... — улови погледа му Сидеров. — И то е мое. Но двете ще ти струват много, макар, че си струват — къща и работилница наедно. Да не говорим колко ще струват след години, две застроени дворни места, кажи-речи, в центъра на столицата!

Сега Сидеров бе напълно преобразен, търговецът в него плуваше в свои води и плуваше с размах — и с думи, и с жестове — ала малките му, присвити очи непрестанно и хладнокръвно преценяваха въздействието върху купувача: кога цената щеше да му прозвучи не само изгодно, но и като отстъпка!

Макар че Никола еднакво не понасяше многословието и гледката на запусия двор, пълни с бурени и двете, остави търговеца „да попляска и да покряка в жабешкия си гьол“, докато се задъха. Тогава притисна Сидеров с тежкия си поглед:

— Чух — рече тежко. — Цената?...

Силните му очи здраво уловиха подскачащия поглед на търговеца и повече не го изпуснаха. Притисна го така, че нито можеше да отстъпи, нито да избяга, и натискаше все повече. Лицето на Сидеров се зачерви, зачерви се чак двойната му гуша и, накрая, размаха ръце:

— Хей, побратиме, майстор си, но напразно хабиш твоя занаят! Сила има в тебе, която хваща направо за гушата и души. Приличаш ми на едни чуждоземни песове, булдози им викат...

Никола си спомни сърдития звяр, който придружаваше благородната, богато облечена възрастна жена, но продължаваше да държи здраво търговеца със силните си очи. Той се помята още някое време, подхвърли още някоя приказка, но най-накрая млъкна и отпусна ръце.

— Толкова и толкова... — назова поотделно цената на двете дворни места. — Така и двамата няма да се излъжем. Е?

— Едното е спазарено — отвърна пак Никола.

— А другото, ако отстъпя...?

— Тогава — и двете. Макар че за второто ще разбере дали ще ми трябва след ден-два.

— У-у, хаирлия да е! — протегна пухкавата си ръка Сидеров. Но я протегна към Никола като удавник. Когато той я пое, Сидеров пое дълбоко въздух, наистина като удавник, усетил спасителния бряг. И пак се разбъбри:

— Радвам се, Никола, отдавна чакам тази стъпка от тебе. Но... признавам, сега радостта ми не е пълна. Виж, ако дойдеш при мене, в моя бранш! Двамата ще правим чудеса, да знаеш, аз ще съм мекичкият памук, а ти яките пръсти, които ще вадят с този памук не хиляди — милиони! Никола се намръщи.

— Млъквам — разпери пак късите си ръце Сидеров, — няма да те насилвам. Но ще чакам, ти и за мястото се опъваше... В моята работа трябва да умееш да дочакаш момента, и на момента да грабнеш. Но какви ги плещя, седнал съм тебе да уча, ти си го имаш. А силата ти, Боже опази!

Сидеров се прекръсти през смях, ала в малките му очи още се таеше страх от Никола.

По обратния път бърливостта му отново се възвърна, но Никола вече не го слушаше. Бе изцяло потънал в своите си работи, които му предстоеше да съгражда на празно и пусто място, и сред една гмеж, която не разбираше — колко ли време щеше да му отнеме разчистването и подреждането на новата работилница?

* * *

На другия ден отново се запъти към кантората на Сидеров, но на стотина крачки от нея се отби и седна на една пейка, поставена до някакъв храст, в малка празна ниша до улицата. Мястото беше подходящо — искаше да вижда и да го виждат, по-скоро да го виждат...!

Намери си и разтушка за очите. Отсреща, от другата страна на улицата, една кафеджийница, сигурно от турско още, събираше като магнит старците от квартала. По-запазените влизаха напето, други внимателно очукваха с бастунчетата си двете стъпала, преди да положат на тях тътрещите си нозе — една по една! Сетне беловласите

им глави се очертаваха до сами стъклата на прозорците: говореха някому, слушаха и кимаха на някого, но очите им не изпускаха улицата отвън. Така хем бяха на своето си заветно място, хем сред гмеж-пазара на улицата, който вече не беше за тях. Какво друго ѝ остава на старостта в престолнината, когато младата гмеж я избута от улицата, освен малките тихи заливчета на отминалото ѝ време. На село е друго, помисли Никола, там всичко е вплетено и оплетено едно о друго, крепи се и крепи едновременно — деца, млади, старци... — като гора!

Мислите му и разтушката му мигом отлитнаха, когато на улицата се появи Кокалестата. Не го забеляза, защото заничаше към кантората на Сидеров, нали очакваше там да го види: вчера посредникът ѝ непременно го е съзрял на пазара, съобщил е новината и тя вече прави проверката си — Никола на това разчиташе!

Кокалестата повървя още малко, забави крачките си и спря, заничайки все така към кантората на Сидеров. След минута-две се обърна да си върви, но тогава го съгледа и се закова на мястото си. Закова се в напрегната нерешителност. Той не бързаше да ѝ помогне, кимна ѝ едва след време.

Тя бързо прекоси улицата, но спря на пет-шест крачки от него.

— Ела, седни! — посочи ѝ той пейката.

Тя седна, но пак далече от него, на другия край на пейката и всичко у нея издаваше готовността ѝ да побегне всеки миг.

— Слушай — рече ѝ Никола, — мъката ме срещна с тебе и ще ти платя за тази мъка, но внимавай с платата! Вярвам, досещаш се, че мога да мина и без тебе, ще ми струва само повече време. Така че внимавай какво и колко ще искаш, разбра ли?

— Разбрах — отвърна напрегнато жената. Но нещо сякаш я смрази, скова, и готовността ѝ да побегне вече я нямаше. Пак седеше напрегнато, но, някак, безволево... обречено под силните му очи.

Странно, в продължение на два дни само той наблюдаваше за втори път въздействието на силните си очи над другите: вчера — над Сидеров, днес — над тази...! И сам усещаше тази неподозирана до сега сила у себе си, бе корава, настървена и неотстъпчива. Дали я е носил в себе си, или новите обстоятелства я бяха породили?

— Къде е детето и колко искаш? — попита мрачно. Кокалестата забави отговора си. А когато го изрече, стана ясно, че е пренареждала двата му въпроса, за да отговори първо на втория — цената!

Той очакваше повече, затова веднага отброи парите и ѝ ги подаде.

— В Дома за бездомни деца е — рече Кокалестата, скривайки парите в пазвата си, и стана от пейката. Отстъпи заднешком и, отърсвайки се сякаш от въздействието на очите му, добави: — Добър, но и страшен човек си, байно! Да не дава господ ти да мериш и теглиш хорското ни на този, ни на онзи свят... Като камъните си, те и дом съграждат, ала и убиват!

— Според човека — прекъсна я Никола и стана и мина покрай нея, сякаш тя бе камъкът, за който говореше. Нямаше време за празни приказки: пито-платено!...

Но по улицата, по която пое, отново се върна към казаното от Кокалестата. Тя, както и да е, малко го познава, но Сидеров би трябвало да се досети, че човек, който крои файтоните според хората, преди туй е разбрал кройката и на самите хора. Е, ухапката му може да е по-силна от тази на другите, като на онзи чуждоземен пес, но нали точно такава ухапка му трябва сега, та да може за няколко години да отхапе толкова, колкото ще е нужно за целия живот на онова — захвърленото...

По-нататък, обаче, съсредоточи вниманието си на упътванията, които му даваха срещнатите минавачи за Дома за бездомни деца. Дом!... — помрачняваше все повече Никола. След час лутане стигна покрайнините на престолнината и спря пред висока ограда с железен парапет.

Тук изведнъж усети, че дългите зимни месеци на размисъл бяха измамно притъпили болката и горчивината от непомерното зло у него. Когато съгледа през ръждивия парапет на оградата дрипавите, недогледани и недохранени деца, наподобяващи бездомни врабци след тежка и гладна зима, душата му простена: „Къде е неговият непомерно хубав дом, къде — първородният му внук!...“

Впи ръце в ръждивите жезла, а очите си в рояка деца и си наложи да гледа. Да гледа! То бе част от тежката плата, която трябваше да плати. И пак да гледа, защото искаше сам да познае внука си. Кого ли ще разпознае в него: себе си или жена си, Зорница или младия Никола, или от всеки по нещо? Знаеше, че детето е на две годинки, знаеше и недъга му, ала от вълнението ли, не виждаше подобно дете...

— Хей, байно, я се разкарай! — сепна го женски, но по мъжки дрезгав и пресипнал глас.

Притежателката на този глас се оказа много ниска и много дебела жена, с цигара в устата и тънка, жилава пръчка в ръцете.

— Разкарай се, рекох! — повтори дебеланата. — Тук няма нищо за гледане. Те са гледани, та прегледани. Айде!...

Дебеланата се отдели от вътрешната страна на оградата, до която бе стояла, и тръгна към него с поклащаща се, патешка походка. Бе около шейсетте.

Никола не успя да ѝ отговори. Нещо изведнъж стегна гърлото му, а ръцете му така стегнаха ръждивите железа на оградата, сякаш се готвеше да ги превие или изтръгне. Иззад дебеланата съзря къдрокос малчуган, който съсредоточено драскаше оградата с парче от керемидата. Парчето керемидата бе голямо, оградата — неравна, поради което цялото му малко телце участваше в това усилие. Единствена лявата ръка на малчугана висеше безжизнена, чужда...

— На сакалото ли се чудиш? — отгатна погледа му дебеланата. — То си е за чудене — сакалото, а все драска, рисува — художник! — Дрезгавият ѝ глас премина в дрезгав смях, ала тя бързо го спря и пак му посочи пътя: — Айде, тръгвай си, че трябва да пазя „художника“ от тия хайти! — И тя кимна към боричкащите се деца: — Дали защото не е като тях, все налитат връз него — ту керемидката му вземат, ту рисунките му изтриват, ту го поступат...

В дрезгавия ѝ глас се прокрадна неочаквана доброта, която даде смелост на Никола да попита:

— Мога ли да си взема едно... да го осиновя? — кимна към децата.

Дебеланата видимо се промени, изгледа го с подозрение, сякаш премерваше и претегляше, а ръцете ѝ заогъваха тънката, жилава пръчка, преди да му отговори:

— Можеш да си вземеш — рече. — Ама с осиновяването не бързай, има ги разни, първо го опознай, опознайте се и... тогава.

— Добре, ще дойда подир седмица.

— Твоя работа. От дека си?

— От тук — отвърна той.

Тя не му повярва, поклати глава, но нищо не рече и се отправи към малчугана, към когото вече се прокрадваха двама палавника.

— Ида! — заплаши ги тя и те начаса побягнаха. Никола със сила се откъсна от ръждивия парапет на оградата, със сила и болка, сякаш желязото бе обледено и късаше от дланите му живо месо. Тръгна си с невиждащи очи, в гледа им бе останал само къдрокосият малчуган — отиваше си бързо от него, а всъщност вървеше забързан към него — мислите му го носеха все натам: Значи, мога да не го осиновявам веднага! Това е добре... След време майка му и баща му сами ще си го осиновят. Като му дойде времето, за да е всичко по реда си — той само ще изтегли и върже скъсаната нишка, а по-нататък те ще си я втъкнат в тяхното си платно, където ѝ е мястото. Той само ще поправи злото, непомерното зло по непомерна хубост.

* * *

Двамата майстори-бояджии го чакаха пред кантората на Сидеров, както се бяха уговорили, но той влезе при търговеца и му кимна:

— Да вървим! Пътем ще оставим майсторите в къщата, да започват, а ние ще идем да уредим покупките.

— Значи, вземаш и двете дворни места?

— Вземам ги — отвърна късо Никола.

Изглеждаше напълно спокоен, с нищо не издаваше онова съдържано кипене в него, което всеки път предхождаше всяка нова работа, с която се залавяше. А сега залавяше нова работа на ново място и със съвсем нови измерения. Беше си дал една седмица, в която да свърши стотиците нови неща: мислил бе и премислил времето до секунда, парите — до стотинка! Повече нито можеше да си даде, нито можеше да даде другиму, повече от седмица не би могъл да остави в гледа си къдрокосия малчуган до оградата, под защитата единствено на тънката жилава пръчка на дебеланата. Не можеше да го остави повече да драска там с керемидата... да драска в душата му, че и в собствената си детска душа — драскотините болят и... остават за цял живот!

— Е-ех, жено, жено! — простена дълбоко в себе си. Но и този стон не му пролича, не се чу. Спокойно крачеше до Сидеров и бе напълно спокоен, докато уреждаха покупко-продажбата. А после...

После, от тъмно до тъмно, че и в тъмното, не си позволи миг покой. Докато двамата майстори-бояджии стягаха отвътре

изоставената къща, той разчисти и двете дворни места. Бурените и боклука струпа до оградата, подравни ги и ги почисти до шушка, та светнаха, сетне закърпи и самите огради, измаза ги и им окачи нови врати.

— Сполай! — поздрави го неочаквано на третата привечер непознат каруцар от улицата. Позна го, когато онзи скочи от каруцата и той се вгледа в него — бе собственикът на кончето, което си препродадоха на два пъти!

— На доброто — с добро... — засмя се радостно човечецът и като курдиса каруцата до оградата започна да товари буренака с широка лопата. Навремени спираше да си отдъхне, но радостта му не спираше:

— Сполай на Бога — възкликваше, — даде ми по човешки да се отблагодаря на човещината! Щото тогава, на пазара, така се забърках, че... И не се тревожи, Никола, няма да ме подядеш, покрай кираджилъка, на замин-помен, ще се отбивам да помогна с нещо. Пък и по-нататък, потрябва ли ти превоз, насреща съм!

— Ще ми трябва, Добри — кимна Никола, — тепърва ще ми трябва. Но се огледай за още едно конче и ги охранвай, че за свличането на дървен материал от балкана ще ми трябват яки коне и здрава каруца. Няма да си на загуба!

В края на седмицата Никола се разплати с двамата майстори-бояджии, зад които къщата светна отвън и отвътре, а Добри за първи път не откара, а докара пълна каруца в разчистения двор. След обзавеждането на къщата с най-необходимото, бе дошъл ред и на работилницата — тезгяси, сечива и инструменти бързо намериха местата си и помещението изведнъж се изпълни с приветлив и делови, организиран уют. В празния ъгъл подредиха и материалите за първата поръчка. Едва тогава Добри склони да си тръгне.

— Наслука!... — пожела. И припадащата вечер бързо го скри от очите на Никола.

Умората сякаш бе чакала този миг на самота, за да се стовари върху него. Първо приведе плещите му, сетне го прекърши и го принуди да се свлече до прясно варосаната стена.

Така го завари Сидеров. Ала удивлението му се насочи към свършената работа. Сякаш не вярваше на очите си и не можеше да познае бившата си собственост: сякаш самият сумрак на вечерта не

смееше да докосне чистотата, подредбата и белотата на къщата и работилницата, на дворовете. Когато обиколи и разгледа всичко, спря с извити от почуда вежди пред Никола.

— Дар Божи имаш, Никола, но силата ти е дяволска! — възкликна. — Не знам друг, който би свършил толкова работа за една седмица...

Никола не му отвърна, вдигна само очите си към него и Сидеров разбра:

— Ето ти парите за първата и... последната чрез мене поръчка — въздъхна търговецът. — Вече си им под ръка, сами ще идват при тебе.

Бяха се уговорили клиентът да предплати цялата сума. Никола се бе охарчил до шушка, а трябваше да събере пари не само за себе си — нов дом отваряше, ново семейство...

— Лека нощ! — въздъхна повторно Сидеров и, като откъсна с усилие очите си от Никола, въртна се и си тръгна.

Никола го изпроводи с уморен поглед и уморена мисъл: „Сидеров е там, където са парите! Свърши комисионната му при Никола, свърши интереса му към него...“ Ще си намери друг, други — улиците на престолнината са пълни с гмеж-дивеч за вълци като Сидеров!

Тази гмеж и сега бучеше в съседните улици, сякаш престолният град бе кошер от нощни пчели, които се събуждат и зажужават от първите светнали прозорци. Но и близката гмеж, и близките светлини бяха безкрайно далечни за Никола. Близка и острозъба бе единствено захапката на самотата, която го притискаше и смазваше до прясно варосаната стена. На какво и на кого да се опре, та да се вдигне?... И изведнъж, пред уморените му очи изплува друга стена, стена-ограда, о която самотата бе притиснала къдрокос малчуган, опитващ да си пробие път към широкия свят с парче от керемидата. Пред него — стена, в слабата му ръка — керемидата, а зад него сляпа детска ожесточеност, възпирана от една тънка пръчка. Но кой ще възпре ожесточеността, когато малчуганът надрасне оградата и прекрачи в широкия свят!

Пред това видение ръцете му несъзнателно се впиха в коленете му, очите му намериха опора в тъмнотата, дъхът му — в земята под него и той бавно, мъчително бавно се заизправя, отривайки с гърба си прясно варосаната стена. Дрехата му стържеше стената, сипеха се

люспи от вар, от коленете му — болка, от очите му — сълза... Но се изправи.

И, отърсил сякаш умората и самотата от себе си, прииска му се начаса да похване работа. Ала не можеше. Престолнина е, град, къщите една до друга, людете един до друг, а нощта е една за всички — за отмора и сън. Утре!

* * *

Щом светът е малък, както казва Кемерката, какво остава за един престолнен град, колкото и голям да е — срещат се човеците в него!

Оказа се, например, възрастната благородна дама със свирепия пес, бе главната настоятелка на Дома за бездомни деца. Тя не позна Никола, ала злопаметният звяр застана между тях и не го изпусна от очи до края на разговора, който водеха. Всъщност говореше настоятелката, след като чу намерението му:

— Правите голямо благодеяние, но поемате и голяма отговорност — рече благородната жена. — Дано Бог ви даде сили да го изведете до край. Защото едно добро дело е угодно Богу, когато стигне добрия си край!

Но докато чакаше главната настоятелка, дебеланата с жилавата пръчица го посрещна по-иначе и по-други приказки му наприказва. Изстъпи се пред него, огледа го с подозрение и го заяде направо с дрезгавия си глас:

— Сакатото искаш да вземеш, нали? Сетих се аз още миналия път... — Смукна от цигарата, очите ѝ се стесниха до цепки и гласът ѝ изведнъж озлобя: — Пърчовски грях ще поправяш, а? Не клепай, познах по приликата. Господ се грижи тя да личи най-много в мърсуването.

— Не е мой грях — намръщи се Никола.

— Не съм казала, че е лично твой... — А тесните ѝ очи казваха: „Знаем ги тия, ако не е твой, на сина ти е!“

— Не питай — рече с променен глас Никола, който озадачи дебеланата: „Тук работата, комай, е по-дълбока, по-грозна...“ И тя отмести тесните си очи към къдрокосия малчуган, който пак драскаше с керемидка стената на обичайното си място.

Никола въздъхна:

— Един ден сама ще разбереш, ако... приемеш да се грижиш за него?

Дебеланата се сепна. Предложението му я завари неподготвена, най-малко бе очаквала нещо подобно.

— Колко ти плащат тук? — попита той.

— За единия хляб — отвърна безхитростно жената. — Повече не ми и трябва, сама душа съм. А, виждаш ме, да чистя стълбища не е за мене... — И късите й дебели ръце безмилостно очертаха късото й, дебело тяло.

— Ако ти плащам малко повече, и храната — отделно, ще се согласиш ли? — Но му се стори, че дебеланата се готви да откаже и побърза да добави: — Поне през деня! И аз съм сам, а трябва да работя.

— Тук, в престолнината?

— Тук — потвърди той. — Купих къща, работилница...

— Заради него...? — посочи малчугана тя.

— Заради него.

— Що да не опитаме — рече неочаквано простичко дебеланата.

След което погледна жилавата пръчица в ръцете си, скърши я на две и я пусна в нозете си.

— Иди към входа — рече му, — госпожата вече идва! Аз ще доведа детето там.

Той вдигна вързопа от оградата, в който бяха новите дрешки на внука му, и се отправи към главния вход на Дома. Беше доволен, още първия път бе оценил привидната грубост на тази жена, безцеремонната й прямота и безхитропност, а сега напълно се увери в тях. Освен това, детето я познаваше, бе свикнало с нея, както и тя с него — личеше привързаността й: Защо да търси друга, да налети на някоя флорца, лъжкиня или крадла?...

* * *

Магда — така се казваше дебеланата — остави Никола да се разплаща с файтонджията, а тя поведе детето към прясно варосаната къща в дъното на двора. Вървеше и придирчиво оглеждаше всичко. Детето гледаше право пред себе си. А Никола, припряно разплащайки се, не отделяше очи от детето: То вече бе тук, най-сетне, в своя си дом!... „Внукът на Никола!“ Ала в детските му очи, освен познатата топлина, говореше и непознат за Никола огнец, който го развълнува и смуги: Дар Божи ли е, или знак от орис, или...?

Когато влезе в къщата, Магда го посрещна с първите си разпоредби:

— Южната стая, слънчевата, ще е за детето! За мене — кухнята. Само че ще ми трябват... — И тя разпоредително изброи съдовете и продуктите, които й бяха нужни, за да стане кухнята кухня!

— Отивам — кимна Никола. — Днес аз ще пазарувам, но по-нататък тази грижа ще е твоя. Не съм придирчив, искам само здрава и силна храна. А ще спя в предната стая, за да не ви будя, ставам рано.

Усети се, че и той се разпореждаше като Магда — ясно, просто... здраво — думите означаваха точно това, което казваха! Погледна детето и кимна повторно, но само на себе си, то стоеше в новите си дрешки изцяло променено, ала не бе забравило парчето от керемидата — стискаше го в здравото си юмруче и сякаш недоумяваше къде би могло да драска по тези снежно бели, варосани стени!...

Но след час, когато Никола се върна с покупките, очите на детето светнаха: между покупките имаше няколко рисувателни блокчета и кутия цветни моливи. Преди да поеме неочаквания подарък, обаче, то грижливо пъхна в джоба на панталончето си парчето керемидата.

Магда вече трополеше със съдовете в кухнята.

— Ела... дядовото! — рече тихо и стеснително Никола. — Ела да ти покажа работилницата, после ще си рисуващ.

Детето с нежелание остави блокчетата и моливите, но послушно пое ръката на Никола. Той изтръпна: най-сетне тази малка ръка бе на мястото си и поставяше всичко на мястото му! Въздъхна и поведе детето към работилницата.

А там му рече:

— Сега двамата ще измайсторим нещо...

След миг работилницата се огласи от познатите звуци на триона, рендето и теслата, изпълни се с познат, а странно упойващ мирис на пресни стърготини, сякаш Никола за първи път похващаше дърво и инструмент в ръцете си. Не за първи път, но той за първи път майстореше нещо за първородния си внук! След като не му бе писано да му измайстори люлка, сега майстореше друго...

Към обяд, когато се връщаха в къщата, двамата носеха ниска четирикрака масичка и детско столче. На лицата им бе изписана еднаква гордост и радост.

Детето веднага се настани на огладеното столче, пред огладената масичка, и разположи върху нея блокчетата и цветните моливи. Никола с удивление се загледа в него. Колкото парализираната ръка на детето несръчно притискаше блокчето, толкова по-сръчно здравата му ръка водеше цветния молив по листа. Под него се раждаше и оживяваше какво ли не: къщурки и дървета, кучета и котки, коне и файтони, деца — един неправдоподобен, а странно истински, жив свят!

В края на този първи ден, след вечерята, Никола погледна Магда и рече:

— Май... ще върви?...

Ала тя му отвърна едва в края на първия месец:

— Ще върви... изглежда.

След което се замисли и заизброява:

— Като три кръпки сме тримата, но от здрав плат... А ти си подреден човек, работлив — не пиеш, не скиташ... Работата ти е доходна — богати хора те търсят, богато ти плащат... Но за мене си още не мога да повярвам! За малкия Николчо вече знам, неговият му късмет го е намерил, ами аз... И до кога?

— До когато ти решиш — отвърна ѝ Никола. — И тримата да останем в тази къща, и повече да станем, дай Боже!, пак ти ще решаваш.

Клепките на Магда припърпаха и тя побърза да се скрие в кухнята.

Чудно как тази пълна и на години вече жена успяваше да остане почти невидима, незабележима през по-голямата част на деня в дома му. И как вършеше работата си така, сякаш тя сама се вършеше: късите

й ръце като че ли имаха невидими продължения, които стигаха до всичко и смогваха на всичко!

Когато запролети истински, с топло слънце и разлистени квартални градинки, Магда поведе малкия Николчо „на въздух“, но ръцете ѝ пак насмогваха на всичко: къщата светеше, яденето бе готово на минутката, детето бе чисто, облечено, нахранено и здраво. Никола почти не я виждаше, рядко разменяха и по някоя дума, но късно вечер непременно разглеждаше блокчетата на Николчо.

Веднъж, бе вече в края на лятото, разглеждайки пак детските рисунки, изведнъж потъмня и викна към кухнята:

— Магдо, ела тука!

Държеше в ръцете си рисунка, в която разпозна главната надзирателка на Дома за бездомни деца със свирепия пес до нея.

— Не съм го водила там — отгатна подозрението му Магда. — Срецнахме я в една градинка, наблизо. Много се зарадва на Николчо, изглеждал чудесно, рече. А като надникна в блокчето му, изуми се: „Дар Божи!“ — възкликна.

Никола се успокои. Доразгледа рисунката и се засмя:

— Ама как ги е изтипосал — същите! — И погали русите къдри на момчето. Но то си остана замислено, затворено в себе си.

Освен безжизнената му лява ръка, напоследък Никола се тревожеше повече от тази негова затвореност, недетска, но корава като лешник. Не бе нито свян, нито страх, нито защита към нещо отвън, а... сякаш пазеше нещо вътре в него!

— Дали не му е останало от приюта...? — попита Никола.

— Не е — поклати глава Магда. — У другите деца защо го нямаше? Има си нещо в себе си, което пази. Дарба ли е, що ли, не знам, но си има. Божа работа! — заключи. И добави успокоително: — Като е здрав и читав, не го мисля. Виж как се източих и наля за една пролет и едно лято!

Николчо наистина бе видимо „отхвъркнал“. Вече ясно му личеше, че има яките кости на баща си и дядо си и че ще гони и ръста им. От Зорница бе взел само русите къдри и очите, и иконната удълженост на лицето ѝ. Нещо Богородично имаше в детското му личице, докато раменете, шията и всичко останало подсказваха бъдещия силен мъж. Силен, но с дълбока, спотаена сила, бистра до дъното чак, където обаче лежеше онзи корав лешник...

— Дано да е за добро — рече на себе си Никола.

Магда не чу думите, но се досети какво си орисва този състарен само в очите и лицето петдесетгодишен мъж. Усойна мрачина лежеше там, толкова усойна, че никога не се вдигаше, дори сега, когато се бе малко поразвеселил. Но тя знаеше мъката му, непомерната му мъка от непомерно зло, ала си мислеше: „Защо да няма на тоя свят непомерно добро!“ Като гледаше Никола, като гледаше малкия Николчо...

Е, туй не е лъжица за нейната уста, тя не е Кемерката! От нея се иска тези двамата да са здрави, читави и сити — толкоз.

* * *

Същото казваха и съселяните му.

Веднъж в месеца Никола минаваше през онзи пазар — вест да чуе, вест и армаган да изпрати — и съселяните му го успокояваха в един глас:

— Здрави и читави са твоите! — казваха.

А сетне изреждаха и всичките селски новини, като не отминаваха и Кемерката. Подир нея, обаче, винаги питаха:

— А ти пълниш ли твоя кемер тук, Никола?

— За туй съм дошъл — отвърщаше той късо.

— Личи си...

Оглеждаха го любопитно, но и малко стъписани. Градските дрехи го правеха друг, а и той самият бе станал, някак, друг. Мрачината в очите му бе мрачина на заможен човек, силата му бе по градски лустросана, суров по градски, и дори прошарен по градски. Гледаха бялото в къдрите му и не пропускаха да отбележат:

— Николица и тя побеля, съвсем...

Знаеше. Нали пръв видя внезапно побелелите ѝ коси в нощта на второто раждане на Зорница. Но кимваше:

— Стареем.

Можеха ли съселяните му да не споменат Николица: „Кого да упрекнеш — човеци, за какво да ги упрекнеш — хубост!“

Връщаше се от пазара успокоен, но с размисъл за Кемерката.

В ръката му тегнеше пълната с плодове и зеленчуци кошница, които купуваше от съселяните си. Така хем им помагаше в бедняшката

търговийка, хем се разтъжваше със селото: знаеше кой плод от чия градина иде, та дори от кой край на градината; какво слънце го е греяло, каква вода го е поила, какъв вятър го е оплождал, чии пчели... Носеше всичко това в кошницата, попоглеждала го навремени, а навремени сякаш чуваше и гласове, останали между плодовете и зеленчуците, и селския вятър, и бълбукането на селската вада. Но, накрая, сянката на нощта винаги припадала над селото и всичко това стихваше, погасваше, заспиваше. Тогава той чуваше потракването на броеницата на Кемерката и усещаше, като далечен дъх, непомерното ѝ будувание — помислите и промислите ѝ по непомерното.

Повече от сигурен бе, че тези нейни помисли и промисли пак се въртят над непомерно хубавия му дом и над Николица, там бе непомерното в селото, там бе паднало и проклятието над него, и... още нещо имаше — най-отдолу: под най-тъмната сянка на нощта, под най-тъмното на дома му, под най-дебелия лед в очите и душата на Николица! Но какво?...

Повече от сигурен бе, че този въпрос, измъчващ Кемерката в дългата сянка на нощите, стои над дома му, както кукумявката стои на всеки покрив, под който витае нещастиято — приближаващо, дошло, или отминало. Стои, но отговор не може и не може да намери, премного е скрит отговорът, пренадълбоко, пренатъмно, под предебел лед. Отговорът е в кукумявката, ала можеш ли отгатна какво крие неподвижната топка от сиви пера, застинала на покрива, какво крие безшумният ѝ летеж, или зловещият ѝ крясък, като глас на тъмната доба? Не можеш, непосилно е, непосилно дори за промисъла в непомерното будувание на Кемерката. Дано да си остане непосилно, дано никога да не го провиди — нито тя, Кемерката, нито някой друг!

При тази мисъл Никола тръсваше глава, пропъждаше я, пропъждаше и всички други, и си влизаше във варосаната къщурка само с пълната кошница.

Подаваше я мълком на Магда, мълком вечеряше и си лягаше.

А на заранта, рано-рано, все така мълком се нахвърляше на работа в работилницата, и мълком посрещаше и изпращаше пребогатите си клиенти.

— Златни ръце и заключени уста! — чуваше да казват някои от тях.

— Но и цените му златни... — добавяше друг по-тихо. „Златни, разбира се, отвръщаше мислено Никола, за злато се плаща със злато!“. Той нито съжаляваше, нито щадеше пребогатите си клиенти, гледаше само работата му да е добра и все по-добра. Тя, работата му, повишаваше цените и цената му. Защо да съжалява тези престолни и извънпрестолни „Сидеровчета“, повечето от които носеха в претърпаните си портмонета немъчени бащини пари. Щом с тях плащаха, скъпо и прескъпо, мърсуванията си из шантаните, защо да не плащат със злато златните му ръце — ще плащат!

И те плащаха все по-скъпо. Никола бързо схвана къде се крие болния гъдел на богатите му клиенти и започна да добавя на файтоните лъскави бронзови и пиринчени дрънкулки, лайсни и сгъваеми кадифени стълбички, или сгъваеми масички, с гнезда за бутилките и чашите, за пепелниците и пурите, за огледалца и пудриери. Неговите файтони за миг се превръщаха ту в сепарета, ту в будоари, ту в малки, интимни спални, които се откриваха или скриваха, пак за миг, според желанието на жадните за показ и прикритост „Сидеровчета“. Тези добавки почти не му струваха нищо, но високо вдигаха цените на файтоните. Скъпо плащаха, само за добавките, и бившите му клиенти, които идваха да им постави само тях, добавките.

Ще плащат! Той се е врекъл да плати бъдещето на сакатия си внук с измъчените си ръце и душа, те ще плащат с немъчените си пари. И се нахвърляше с удвоена и утроена стръв на работата. Започна да става още по-рано и да си ляга още по-късно. В „тъмните“ часове на утрините и вечерите свършваше всичката тиха работа, за да не пречи на никого. Отдавна бе надвил на харчовете си и парите му в банката се множаха всеки месец.

— Преуморяваш се — мърмеше го Магда. — Прекаляваш, някой път ще заспиш със залък в устата.

Вместо отговор, той се поваляше неразсъблечен в леглото и мигом заспиваше. Тя хвърляше завивка отгоре му и клатеше глава хем недоволно, хем удивено:

— Да бях умряла, нямаше да знам, че има и такива на тоя свят — часовник, пружина!...

Гледаше изострените черти на лицето му, полусвитите и потръпващи пръсти на ръцете му и, някак, гладното му за сън дишане,

но гладно по-скоро да се наспи, та по-скоро да се надигне, и пак поклащаше глава над него:

— Непомерно... Непомерното на онази, Кемерката, изглежда се е вселило и в него. Уж, за добро, ама...!

* * *

През зимата работата на Никола сама намаля. Едно, че секнаха клиентите му от близките и далечни градове, до които бе стигнала славата му на първи майстор на файтони, и, друго, че файтоните в престолнината започнаха да се търсят по-малко — заможните му клиенти се бяха хукнали към новите моторни возила, автомобилите. Но тогава, пък, в него се всели друга треска, треска по друго...

Тази треска му я донесе един странен мъж в един късен зимен следобед, когато мъжът влезе в работилницата на Никола. Този мъж бе странен всякак и във всичко: в облеклото, в походката, в начина, по който бе захапал кокалената си лула, в начина, по който гледаше, в начина, по който присъстваше в работилницата — наистина всякак и с всичко бе странен този непознат мъж. Непозната порода, която Никола виждаше за първи път.

Мъжът влезе свойски, сякаш лулата, която го водеше, го правеше свой на всяко място, но не натрапчиво и нахално свой, а по един естествен начин, като присъствието на всичко естествено на този свят. Бе облечен дебело, а разгърден до пъпа. Окото му над лулата жумеше присвито, докато другото гледаше широко отворено. Единият му крак стъпваше право, другият леко странеше. И устата му, една уста, а двете ѝ половини бяха различни — едната непрекъснато дъвчеше лулата, с другата поздрави:

— Здравсти — рече непознатият с простуден и опушен глас. Естествено, помисли Никола, както се е разгърдил на тоя сняг и както не изпуска нито за миг опушената си лула! И, кой знае защо, едва сега обърна внимание на дългата лъскава грива на непознатия, която преминаваше в къса, широка брада. Той целият бе къс и широк, несиметричен и естествен, друг не би могъл да бъде. Присъствие и толкоз!

Много по-късно, когато двамата с непознатия бяха обходили десетки антикварни магазини, частни домове, ателиета и галерии, когато опозна един друг свят и стотиците обитатели на този друг свят, той научи и другата дума на присъствието на непознатия — личност!

— Здравсти, съседе — поздрави повторно непознатият.

„Съседе?...“ — повдигнаха се малко веждите на Никола.

— Точно така, съседи сме! — потвърди непознатият.

А у Никола се прокрадна усещането, че двете очи насреща му имат различно предназначение: широко отвореното го оглеждаше отвън, а присвитото — отвътре.

— Само ей този пчелен кошер ни дели — кимна към отсрещната жилищна кооперация непознатият. Кооперацията наистина приличаше на пчелен кошер с нейните пренаселени пет етажа. — Съседи и почти колеги! — подчерта мъжът. — Защото, чувам, постигаш изкуство в занаята си. А аз съм художник. Бараката ми е от другата страна на кооперацията. Казвам се Дуков, Христо Дуков — художник.

— Никола — рече простичко Никола.

— Те, това е! — възкликна художникът. — Никола и толкоз. В моите среди се убиват да притежават тази простичка краткост — име!

Като каза това, Дуков изтръгна лулата от дясната половина на устата си и кимна:

— Та, дошъл съм при тебе, майсторе, да ми сковеш два статива. Проста работа, ако искаш, ще ти ги начертая, или ела да хвърлиш едно око на стария ми статив. Хем и ти ще видиш моята колиба.

Последното Дуков изрече като най-естествената покана между двама отдавнашни познати.

— Ще дойда — отвърна Никола. Този странен мъж бе предизвикал любопитството му и той поиска с очите си да види обстановката, в която работеше. Освен това, нали тази обстановка може да се окаже бъдещият свят на Николчо, ако... дарбата на детето е истинска дарба! Той трябва да знае какво иска и какво дава тази дарба.

Изтупа ръцете си и дрехите си, сложи в джоба сгъваемия метър и последва Дуков. Когато се изравниха, се оказа, че макар да бяха много различни и Дуков стъпваше по неговия странен начин, стъпката им бе еднаква. Вървяха, без никой от тях да се насилва или сдържа. Току-що се бяха запознали, а Никола имаше усещането, че са отдавнашен впряг.

— Ще си допаднем — измърмори Дуков с половин уста, захапал отново кокалената си лула. — Когато вървиш с един човек и не се насилваш, не те притеснява и не ти пречи, означава нещо много!

Юмруците му все така разпъваха широките джобове на широкия му панталон, кокалената лула стърчеше и го водеше свойски, очите му оглеждаха околния свят отвън и отвътре, а гласът му — простуден и опушен — внушаваше уют, както и димът на комин в снежен зимен ден. Този човек правеше всяка обстановка своя! — удиви се Никола.

Когато минаха по тъмен, приземен проход с две врати през жилищната кооперация, изведнъж се озоваха на дъното на гигантски кладенец, иззидан от всички страни с еднакви пететажни кооперации. Точно в средата на дъното му сивееше неугледна едноетажна къща, като забравена или изпаднала от друго време тук, в кладенеца.

Достъпът до къщата се оказа труден, осяян с препятствия.

Трябваше непрекъснато да прекрачват или заобикалят като че ли безброй гипсови и мраморни торсове, глави, ръце, крака, захвърлени и застинали в невероятни пози, различно потънали и различно стърчащи от снега — гробище, разровено и изоставено от шайка мародери!

— По-рано тази къща е била ателие на скулптор — промърмори обяснително Дуков. — Тези... трупове са от него, брак. Каквото не му харесвало, отварял вратата и го запращал навън — кое както падне, от кое каквото остане — стоят си...

Никола потръпна. Тук студът бе проникващ, пронизващ.

Но в ателието бумтеше грамадна печка-варел и обширното помещение, преградено в дъното със завеса и ярко осветено от две мощни електрически крушки в двата му края, бе изпълнено с топлина и мирис на бои. А цветовете, извиращи от множеството платна, го замая. Сякаш бе попаднал в свят, създаден от силни удари на четка, със силни цветове, излъчващи покоряваща сила. Точно по мярката на Дуков! — помисли Никола.

— Те ти го статива — посочи с кокалената си лула Дуков статива, на който бе положено недовършено платно с гола жена. Ала забелязал, че Никола се вглежда в останалите платна, засмя се: — Цапаници, нали?

— Не са — поклати глава Никола. — Не разбирам, не знам какво са, с метър не мога да ги премеря, но не са цапаници. Щом... хващат с такава сила! — Друга дума не можа да намери, но наистина се

чувстваше хванат от яки ръце, яко разтърсван и як дъх дишаше в лицето му, в душата му направо.

Погледа му бе приковало платно, в което разпозна гробището отвън, но на платното то бе станало друго и му казваше съвсем друго: от гипсовите и мраморни глави го гледаха живи човешки очи, торсовете имаха живи човешки крайници, каменните уста издаваха живи стонове, живи викове, жив и страшен смях; каменните фигури се бяха вплели една о друга, една в друга, с живи ръце, крака, бедра и викове — търсеха се и се разкъсваха сякаш... Живи камъни, или вкаменени живи бяха тези трупове, или едното и другото? И гробището отвън ли бяха, или светът навън, целият?...

— Нарекъл съм я „Пред работилницата на Твореца“ — обади се простинало Дуков. — Един бракуван, захвърлен на земята свят, който, напук на своя Творец, живее, плоди се, убива се и възкръсва — с вик на животинска страст и с вик на човешка болка. Камък и плът, плът и камък... по равно!

Никола потръпна и тук, в затопленото ателие, от стократно по-проникващ и пронизващ студ.

— Свят... — изрече тихо. След което въздъхна: — И твоята не е лесна!

Дуков го огледа отвън и отвътре: „Приличаме си, изглежда, щом от пръв поглед позна света. И твоята не е лесна, друже!“ Един човек, за да познае нещо, трябва да го е опознал, преживял.

— И всичко туй иде от непомерното в човека — рече мрачно Никола.

— Непомерното! Добре го рече — кимна Дуков. Присвистото му око се присви още повече.

— Не аз, Кемерката го казва... — понечи да обясни Никола, но млъкна.

Изад паравана в дъното на ателието се обади женски глас:

— Маестро, готова съм, ще почваме ли? — попита.

Но не дочака отговор, а веднага издърпа завесата. Мощната електрическа крушка заля със светлината си немлада жена, заметнала голотата си с тънко, прокъсано чердже. Жената спря точно под електрическата крушка, отпусна се на колене и протегна ръцете си към светлината, и лицето си, и очите си — цялата... Тънкото, прокъсано

чердже се свлече от раменете ѝ и светлината безмилостно обля голотата ѝ отгоре, смивайки собствената ѝ сянка под нея.

Никола не се смути, той вече познаваше тази жена, но през очите на Дуков, тя бе недовършеното платно на статива, където бяха истинските ѝ форми, измерения и внушения: несъразмерно развита женска фигура — мощна и тежка от ханша надолу, вкопана сякаш, а с мършав, релефно оребрен гръден кош, от който се източваха тънка шия и тънки слаби ръце, устремени към слънцето... Ала то бе отчайващо високо! За да го достигне, жената бе стъпила върху сянката си, но какво е една сянка, а тя е всичко, което човекът има под себе си — всичко останало е по-високо от него!

„Нощта е сянка“.

И човекът е сянка.

Дуков вече бе седнал разкрачен пред статива и нанасяше наистина силни удари с четката върху платното, понякога с дръжката на четката, понякога направо с яките си пръсти, отново бе захапал кокалената си лула, но свободната половина на устата му издаваше едно почти ковашко „Хъ... хъ... хъ...!“

Никола излезе от ателието. Когато притвори вратата зад себе си, от гърдите му се изтръгна дълъг издъх, след който вдъхнатия зимен въздух го замая. Сякаш бе изплувал от дълбока вода. Как този Дуков издържа по цели дни в тези дълбоки води? — запита се. Но тревогата му бе, всъщност, за малкия Николчо!

На другия ден, когато отнесе готовите стативи, художникът го покани на чашка коняк. Разговориха се. И, от дума на дума, стигнаха до замиращия занаят на Никола. Точно тогава Дуков му предложи:

— Защо не се захванеш с направата на мебели? — попита. — Но не с обикновени сандъци и шкафове, каквито всеки може, а с уникати — с произведения на изкуството! Ръка имаш, око имаш, и останалото го имаш, нужно ти е само да видиш подобни уникати, да ги усетиш. А това ще рече да усетиш времето им, защото те носят белезите на своето време. От там нататък, помози Бог, както се казва, и дарбата Божия в тебе — може да оставиш в дървото белезите на днешното време. Опитай!

— Къде да намеря тези... уникати — сви рамене Никола.

— Това е моя грижа — успокои го Дуков. — Заложните къщи и антикварните магазини са претъпкани с мебели от цяла Европа, от

различни епохи. Има ги нарисувани и в платната на старите майстори. А навсякъде има хора, от които ще чуеш полезни знания за времето, в което са родени мебелите и платната. Така че...

* * *

Така че от този ден Никола започна да отделя по няколко часа, предимно вечер, за да обхожда заложените къщи и антикварните магазини в престолнината, изложби и частни колекции, домове. Пред Дуков вратите се отваряха широко, с готовност и респект, а той начаса ги „присвояваше“ с кокалената си лула, с юмруците в широките си джобове, с разновиждащите си очи, с простудения си и опушен глас — с присъствието си. Личност!... Отваряха се и устите на знаещите. Никола слушаше, гледаше, попиваше и дори опипваше потъмнелите дърворезби, олющените ъгли, скритите сглобки, ключалките. Търсеше и откриваше с какви знаци и белези, с какви форми и цветове е останало времето в мебелите, как са го постигнали старите майстори, къде са успели и къде не да вплетат дори душата на това време.

Ето я разликата! — казваше си мислено Никола. — Докато и най-добрият занаятчия може да вземе „мярката“ на отделния човек, както правеше и той, то художникът, творецът, вземаше мярката на света и времето. Дарба. Но и страшна орис да живееш в дълбоки води — да виждаш до дъното, да разплиташ сплетени корени, а да те тегли слънцето!

— Така-а — проточи един ден Дуков, — повече от това бедната ни престолнина не може да ти покаже. Видяхме почти всичките ѝ антики и уникати. Каквото си взел — взел си от старите майстори и старите времена, сега е време да гребнеш и от днешното. Вярно, в шепата си имаш немалко от него, познаваш беднотията му, но трябва да видиш и местата, където днешното ври и кипи — ферментира... А тези места са кафенетата и кръчмите на художници-голтаци, на писатели-голтаци, на артисти-голтаци, които са голтаци, но и маята на времето.

„Художници-голтаци!“ — звънна тревожно в Никола простудения глас на Дуков. Но самият Дуков не бе голтак. Вярно, бе сам, пълен самотник, ала домът му, в който веднъж се отбиха, бе тежък, богат дом. Дом, който отвън и отвътре струваше много пари и, като стопанина си, внушаваше присъствие. Отделно, дето Дуков

навсякъде харчеше с широка ръка, та в кафенетата и кръчмите го посрещаха с почит и уважение.

— Но ти не си голтак — рече му Никола.

Дуков махна с ръка:

— Късметлия съм. Но късметлиите са малко, единици, един на хиляди. Светът е на твоите Сидеровци, Никола, най-малкият Сидеров е по-богат от най-големия художник, писател, артист. Но какво да се прави — свят!

Свят, но този свят очаква и неговия внук и щом не може да се разчита на късмета, той, Никола, трябва да се залови здраво за мебелите-уникати. Клиентите му пак ще бъдат заможни и презаможни хора, пак ще плащат скъпо и прескъпо, а, от друга страна, и не на последно място, в изработката им имаше сладост, творчество, както казва Дуков. Този странен Дуков само за два месеца му отвори очите, та сега Никола не можеше да се нарадва, че виждаше по-нашироко, по-надълбоко и по-нависоко — уж, прогледна във времето назад, а започна да му се прояснява и днешното време.

Във вечерите, завърнал се от многочасовото мешане из гмежта и кипежа на престолнината, хапнал надве-натри, бързаше да утоли истинския си глад с усвояването на видяното и чутото: докато ръцете и очите му пресъздаваха в макети новите форми, сглобки и дърворезби на мебелите-уникати, мисълта му подреждаше и преподреждаше чутото, наученото, усетеното. Защото, както имаше скрити сглобки и ключалки в мебелите, така и в думите имаше скрит смисъл, скрити белези — думи-ключалки, които можеш да отвориш само ако им намериш отключача.

Тези вечери в дома му бяха от тихи по-тихи. Магда плетеше нещо, малкият Николчо си рисуваше, а той, понесен от мислите си, бродил из широкия свят, отново и отново се връщаше към своя дом: Домът му разполовен и светът разполовен... все от непомерното! Непомерна хубост и непомерна грозота, непомерно богатство и непомерна бедност... „И това е светът двадесет години след последната голяма война, двадесет години след разрухата, рече веднъж Дуков. Материалната разруха и раните отдавна са зараснали, а в човека тази разруха сякаш продължава, продължава... Една кошмарна тиха и невидима разруха, която разполовява, за да разполови той пък, след това, света — в един миг! И всичко пак започва отначало...“

Човекът и светът, ще рече, са направени от две половини, като картините на Дуков: камък и жива плът, душа и купчина месо, стъпило единствено върху сянката си. Студена е тази сянка, хаплива, като змия под камък, но разполовеното няма друго под себе си. Значи... трябва да се събере, да се слепят двете му половини. И на него му е време да събере двете половини на разполовения си дом...

„Ех, жено, жено!“

Ала мълком преглъщаше неизречения стон и бързаше да отпрати мислите си към по-прости, но по-важни засега неща: какви нови машини и инструменти да закупи, колко и какви благородни дървесни видове ще му трябват за скъпите мебели, какви бои, лакове, лепила. Вече е заръчал на Добри, неговият стар познайник и редовен доставчик, да се разгледа за орех, ясен, бук и да уговори всичко. Добри вече не е онзи изпосталял бедняк, който не можеше да изхрани кончето си, чифт каруци с два чифта охранени коне работеха за него. А Никола получи и първата поръчка — библиотечен шкаф от орех — Дуков, разбира се!

Пукне ли се пролетта, започва новата работа.

Но преди това... преди това трябваше да свърши последното и най-тежкото — с двете си голи ръце да събере и слепи разполовения си дом.

„Ех...!“

* * *

Един ден, когато пролетта се бе укрепила и времето се затопли, та се протегнаха ясни, меки и слънчеви дни, той рече на Магда:

— Няма да ме има около седмица.

„Знам!“ — кимна тя. Но не знаеше, не за балкана за дървен материал се стягаше този път Никола, а за село. Беше му дошло времето, всякак и на всичко: внучката му е на годинка, Зорница вече е стъпила на стъпката си, тук той има къде и с какво да ги посрещне, а мебелите-уникати обещаваха добри пари, но му бяха необходими и ръцете на младия Никола, и... най-важното, време бе домът да се събере. А Николица, както реши...

Знаеше какво му предстои, но знаеше, че е последното — да каже истината на младите и да ги събере с първородния им син. Само че това не можеше да стане на село, а единствено тук, в непознатата и неизброима гмеж на престолнината, гмеж, в която преди две години сам се заричаше никога да не нагазва, а сега в нея трябваше да нагазят децата му и внуците му. Нямаше друг избор, гмежта хем скриваше, хем добре плащаше занаята му. Ето, след библиотечния шкаф Дуков поиска маса, столове, диван — все орех, все скъпи и прескъпи. И веднага заваляха поръчки. Парвенютата на престолнината, които кокетираха с името на големия художник, не можеха да се лишат от обзавеждане „а ла Дуков!“. А за Никола се заговори: „самобитен талант... Дуков на интериора... Уникатите му чудесно пасват на платната на Маестрото!“ Никола подозираше, че това е подшушнато и внушено от самия Дуков, но художникът нито потвърди, нито отрече:

— Еснафът си е еснаф, друже — рече презрително, — дори просветеният еснаф преглъща по-лесно вещите, отколкото изкуството. Но за нас това няма значение, за нас по-важно е да постигнем изкуство и да останем в него, за да ни познаят и след години, за да познаят времето ни. Ние, помни Никола, не работим за днешните, от днешните само живеем!...

— Пари имаш ли, ще ти стигнат ли? — попита той Магда на тръгване.

— Хъ!... — изненада се тя: „Кога тази къща е оставала без пари?“

Никола кимна и излезе. Други заръки на Магда не й трябваха, тя бдеше над малкия Николчо със строгата ревност на стара жена, запълнила по някакво чудо самотата си в края на своя живот, когато нито бе очаквала, нито се бе надявала.

Неколцината му съселяни го посрещнаха на пазара с радост и му предложиха сам да си избере с кого да пътува:

— Каруците ни са все твоя направа, избирай!

Избра си за спътник най-мълчаливия старец на селото, който през целия си живот, кажи-речи, бе изрекъл само следните думи: „Човек ли е, какво ще ми го хвалиш! Хвали животното, че и зло да е, и добро да е, няма да те излъже!“. Друга дума, комай, никой не помнеше да е изрекъл.

И сега, през целия дълъг път до селото, не изрече. Старецът седна отпред на каруцата, Никола седна отзад, гърбом един към друг, и сякаш преградиха каруцата със зид — на две, всеки в своята половина, всеки със своята посока...

Каруцата на стареца бе последна и до Никола стигаха подвикванията на останалите му съселяни, които разговаряха на висок глас, за да се чуват от каруца на каруца, но гласовете им се оттичаха покрай него, както пътят под него. Навремени, обаче, някоя дума се отриваше от него и той се заглеждаше в нея, замисляше се, като тая, например, че престолнината е дълбока мътна вода, която, ако се избистрела някой ден, кой знае какво щяло да се провиди!

Да се провиди ли — пак няма да се провиди всичко, защото много нещо ще остане скрито дълбоко под утайката, както и високо над избистреното. Не е толкова просто: утаено — избистрено! Самият Дуков, но повече картините на Дуков, научиха Никола, че и в най-гнузната утайка има чиста вода, както в най-избистрената има частици гнусотия. Но съселяните му не бяха виждали онзи бракуван свят пред работилницата на Твореца, свят от камъни и жива плът, в който фалуси от камък проникваха, разкъсвайки плътта, за да се възпроизвеждат в нови камъни и в нова, уязвима плът; не бяха виждали и онази купчина месо, стоварила се и стъпила на сянката си, източена и оребрена от усилие да стигне светлината — порив на падението и падение на порива едновременно, трагично разполовена и трагично цялостна...

Старата крайпътна акация за миг привлече вниманието му: още се държеше, опънатите ѝ до скъсване жили все още се опитваха да съшият двата бряга на пукнатината на свлачището — все още се бореше за двете млади издънки. Докога ли ще издържи? — изпроводи я с горчив, съчувствен поглед Никола.

После тъмното на вечерта припадна изведнъж и скри всичко. Припламваха само смълчаните цигари на съселяните му. Навремени кон изпръхтяваше, копито изчаткваше от камък, изтръгвайки мимолетни синкави искри, и нощта отново се затваряше, като тъмна вода, над мимолетните шумове и искри. Пътят и той се изгуби, потъна в нощта, налущкван и следван единствено от инстинкта на животните.

Потънало в сянката на нощта ги посрещна и селото. Заспало. Будуваха само няколко прозореца, като живи въглени в погаснало

огнище, в един от които Никола отдалече разпозна непомерно хубавия си дом.

— Благодаря! — рече на мълчаливия си спътник и скочи от каруцата, ала старецът отвърна: „Човек ли е, какво ще ми го хвалиш...“

Странна нерешителност спря Никола пред пътната врата на собствения му дом. Светлината от прозореца се разстилаше по плочника под асмата и хем го теглеше, хем го плашеше. В края на плочника бе широкото стълбище, на което преди година и нещо, сред зимната виявица, изрече в гърба на жена си онези думи, които сега трябваше да изрече в очите на младите. Онези страшни думи, които едва не повалиха него, самия, когато Кокалестата ги изрече на пазара в престолнината. Как да ги изрече той сега, та ударът да не повали младите? Болката нямаше как да им спести, самата истина е болка, но как и с какви думи да отмери удара — как? „Ех, жено, жено!“

Откъм къщата долетя приглушения, но хубав смях на Зорница, последван от мъжкия смях на младия Никола. Миг след това в този смях се вплете радостен детски крясък. Не чу само смеха на Николица, но и не очакваше да го чуе...

Най-сетне се реши, стъпи на плочника и тръгна към къщата. По стълбището нарочно се заизкачва шумно и шумно отвори входната врата. Гласовете на младите секнаха, смълчаха се. Когато влезе при тях, Зорница възкликна:

— Тате!

Младият Никола пристъпи и му подаде ръка. А Зорница рече смутено:

— Мама още не се е върнала...

— Откъде не се е върнала? — попита той.

— От... Тя... — смути се още повече дъщеря му. — Тя... напоследък, се промени много. Всяка сутрин и вечер ходи на църква, стои до късно. Кемерката как не ѝ говори, и ние, но... Иначе е здрава! — побърза да добави Зорница.

По непомерно хубавото ѝ лице, издължено и меко, осветено от материнството, се гонеха смут, тревога и виновност. Тя цялата бе непомерно хубава, с чиста, сякаш прозрачна хубост, но както се бе извърнала в тревожния си смут, най-силно поразяваше нежната ѝ шия, в сянката на която, току над крехката ключица, пулсираше малка, трогателно беззащитна артерийка.

Младият Никола също бе навел виновно глава.

Единствена внучката му, уловила се за въжетата на люлката и поповдигнала се в безстрашното си любопитство, го гледаше открито и закачливо. Непознаваща болка и грубост, внучката му посрещаше и него, непознатия, с пълна доверчивост. А онова, живо погребаното, за което жена му дори раздаде за „Бог да прости“ на третините му, бе познало болката още при раждането си, и безмерната грубост на света, и цял живот щеше да я носи в безжизнената си ръка и в душата си!

Той се извърна и се наведе над торбата, която бе пуснал на пода. В нея скри и очите си, и въздишката си, и от нея заизважда подаръците за детето — дрънкулки разни, кукли... Подаде ги на Зорница и, укрепил гласа си, рече ѝ:

— В торбата има и дрешки. И за вас...

Но Зорница, първо, се втурна да окачва по въжетата на люлката лъскавата и тракаща шарения, от която очите на детето заискриха, а то радостно закрепця.

— Ох, на мама! — надвеси се над него Зорница. Младият Никола също се наведе от другата му страна.

Деца! — гледаше ги с радост и мъка Никола. Дано Бог им даде сили да понесат и възкръсналото си първомайчинство и първобашинство — възкръсването на първородния им син!

Тях гледаше, а странна умора и безсилие го заливаха. Лицето му, раменете и ръцете му натежаваха и се свличаха мимо волята му. Такъв го съгледа в един миг младият Никола и свенливо докосна Зорница:

— Дядо е уморен!

— Уф, прощавай, тате! — сепна се засрамена Зорница. — Сега ще ти сложа да хапнеш и си лягай.

— Не съм гладен — спря я той. — Но наистина се поизморих, път дълъг...

Сега той спря. Спря го появилата се на вратата Николица.

Черна кърпа стегнато обрамчваше изстиналата белота на лицето ѝ. Изстинало гледаха и очите ѝ, но не излъчваха хлад, а изстинали в себе си, за себе си... Единственото, което се излъчваше от нея, бе нещо далечно, отвъдно, неземно сякаш.

— Дошъл си си — рече и с отвъден глас тя. — Вечеря ли?

Младите бяха навели глави, сякаш жена му бе жив укор към тях. Стори му се, че в стаята повя хлад. Дори детето утихна. Затова преди

малко се радваха така! — помисли Никола. — В този дом, изглежда, радостта влиза, когато жена му излезе от него.

— Уморен съм — повтори той. — Утре ще се повидим и разговорим повече.

Николица, както се бе спряла на прага, изви се и мълком тръгна към тяхната одая. „Тяхната!...“ Сякаш не година, а безброй години бяха отчуждили тази одая от тях — от него, ала за пред младите, последва жена си.

Одаята повторно го увери, че бяха изминали безброй години — не я позна! Бе превърната в олтар, параклис, в килия на отшелник, тънеща в сумрака на мъждукаща свещ и дъх на тамян. Пламъчето на свещта изтръгваше само ликовете на разпятия и икони, плуващи сякаш около него.

Но тъмният силует на Николица, макар да се очертаваше едва-едва в сумрака на стаята, изглеждаше кощунствено момински, греховно момински сред този отвъден сумрак и дъх. Доловила сякаш това, тя побърза да коленичи на постелята под разпятията на иконите, склучи ръце и потъна в молитва. Ръцете, лицето и босите ѝ ходила, които се подаваха изпод тъмната ѝ дреха, напомняха гипсовите отломъци в картината на Дуков. В далечния, най-тъмен ъгъл на одаята общото им легло изглеждаше непокътнато и непокътвано от онзи страшен ден, в който той научи от Кокалестата непомерната вина на жена си.

Той най-сетне прекрачи прага на одаята и притвори вратата ѝ зад себе си. Николица, очаквала като че ли само този звук, изрече тихо и бездушно:

— Обрекох се. Обрекох се да ида в манастир. Вие... както решите.

Млъкна. Но мълчеше и Никола, поразен от чуждия, отвъден глас на жена си. След минутно мълчание гласът ѝ пак се обади, попита:

— Намери ли детето, взе ли го? — И сама си отговори: — Взел си го... Така трябва, нали ти правиш и поправяш! Кажи и на младите, помогни им... само на детето не казвай — никога, кажи му, че няма баба, че съм умряла. Няма да излъжеш, аз мене си погребах, за мене си раздадох на третините. Нека знае майка си, баща си и... тебе, тебе трябва да те знае. То вече те знае, знае те... — Отвъдният ѝ глас сякаш се стопи в отвъдното, заглъхна.

Никола провлачи нозе през одаята и се отпусна на отдавна недокосваното легло. Изгърби се, пъхна юмруци между бедрата си и ги стегна до болка. Да можеше, главата си би стиснал така, би я строшил и премазал като орех!

— Като си тръгнеш — върна се гласът на Николица от отвъдното, — ще вземеш и мене. Оттатък престолнината, в балкана, има манастир. Писала съм на игуменката, тя ми отвърна... Това е, решила съм, обрехала съм се!

Тя отключи молитвено сплетените си ръце и заопипва постелята около себе си като слепец. След което рече:

— Ти си легни там. Моята постеля е тази, тук...

В сумрака Никола по-скоро отгатваше движенията ѝ, с които тя намести възглавето си, заметна се с някаква тънка завивка и притихна, свита на кравай.

Той отпусна бедрата си и нахлулата в юмруците му кръв го опари като вряла вода, след което пак така внезапно се отдръпна и букна в главата му. Тялото му, мимо неговата воля, мимо сумрака и тамяновия дъх на отвъдно, мимо страшната пропаст, зееща между него и жена му, припознаваше това свито на постелята тяло — зной на ръжена нива и мамещи бучки лед — и, макар окаменяло, се устремяваше безпаметно и сляпо към нея...

Но не той, леглото под него простена и този отколешен стон го вцепени. Вцепени се, застина и Николица под тънката завивка, сякаш изведнъж почувства колко е беззащитно слаба под нея, и под тънкия сумрак, и под оброка си дори.

— Пожали ме... — прошепна обезсилено.

Шепотът ѝ се източи като нишка от паяжина, в двата края на която провиснаха телата им, окаменели и гърчещи се едновременно от близостта си и от паметта на далечния спомен: „Кого да виниш — човеци, за какво да ги виниш — хубост!“...

Пробуди го тихо пропукване — свещта ли пропука, или свитите му в бели юмруци пръсти, или някое зърно от броеницата на Кемерката в другия край на селото? Нишката на паяжината изведнъж се скъса и той полетя... не, повлече натежалите си нозе към вратата.

Излезе от одаята, излезе от притихналата къща и се отправи към работилницата. Седна и опря пламтящия си тил о хладните камъни на зида. Селото спеше. Цялата отсамна половина на земята спеше в

сянката си: „Нощта е сянка...“ Будуваше само той, Никола, Кемерката и Николица.

... Тежко и горко на оногова или на онова, което не може да заспи, будуването е проклятие — от хубост или по хубост, от зло или по зло — все е проклятие!...

Тръгваме още утре! — реши Никола. Заранта ще намери как да поговори със зет си — да му каже истината, а на Зорница ще кажат, когато изпроводят Николица в манастира. Не биваше да отлага повече: колкото и внимателно да опъваш, една душа винаги се къса отведнъж — по-добре отведнъж!

Там, пред работилницата, изгледа отместването на сянката на нощта от селото, но студеният зид така и не охлади пламналата му глава.

* * *

Селото заспа с новината, че си е дошъл Никола, но се пробуди с новината, че той още днес преселва целия си дом в престолнината.

Кемерката не заспа от първата, та чак до втората новина.

Непомерното ѝ безсъние бе подпряло клепачите ѝ с клечки... И така се занизаха мислите и промислите ѝ, така се успоредиха със зърната на броеницата ѝ, че... Колкото зърната на една броеница имат край, толкова и мислите човешки в непомерното безсъние!

Седеше си тя до огнището и, прехвърляйки зърно подир зърно, върна се много назад в годините, във вчерашното и завчерашното село, когато непомерно хубавата Николица потегли селото и цялата околност към хубост. Натам и оттам зърната на броеницата ѝ се плъзгаха равно, гладко, ала стигнеше ли до първото раждане на Зорница, до онази прихлупена нощ, която прикапваше само в светлината на фенера, зърното на броеницата ѝ засядаше, затягаше в кордата, и тя трябваше да го насилва. И другояче щракваше туй зърно, другояче пропукваше, та пукотът му се отделяше от пукота на останалите в цялата броеница. С него сякаш свършваше, или започваше нещо, или: и свършваше, и започваше в непомерно хубавия дом на Николица! Ала зърното не казваше нищо. Ами ако тъй трябва?... — запита се пак и пак почна

отначало. Но колкото пъти стигаше до туй зърно, проклетото, то пак затягаше и затягаше.

На зазоряване, когато сянката на нощта се отмести от прозореца ѝ и той изрязва все още мътната виделина на утрото, Кемерката събра в шепата си броеницата си, събра и всичките си мисли и промисли, и се запъти към дома на Никола.

Натам се бе напътило вече цялото село, всичко живо, старо и младо: че как да се не напъти, ставаше чудо нечувано, Никола пръв от селото, и сам, изтръгваше корена си и го местеше в престолнината. И какъв корен!... Дето жилите му бяха най-дълбоки и най-здрави, а върхът му вдигаше очите на всички към непомерната хубост, и към непомерните усилия на Никола да я постигне, да я наподоби.

Неколцина мъже и жени помагаха при товаренето на багажа, ала мнозинството стоеше смълчано и гледаше.

Никола и внукът на Кемерката се бяха отделили до работилницата и си говореха нещо. По-право, говореше Никола, а внукът ѝ кимаше. Тя спря до тях и чу Никола да казва:

— Работилницата и всичко в нея оставям на тебе. Пари сега не ти искам, нито сетне ще ти ги искам наведнъж — работи, спастръй и, на вноски, за десетина години все ще я изплатиш.

Никола изведнъж млъкна, срещнал грейналите очи на младо и непомерно хубаво момиче, което слушаше думите му с не по-малко внимание от внука на Кемерката.

— Много по-рано ще се наплатиш... — рече той тихо и с тъжна усмивка, която накара Кемерката така да стисне броеницата в шепата си, че зърната изхрущяха.

Никола отклони очите си към този звук, след това взе същата тази ръка на Кемерката, с всичките зърна на броеницата в нея, с всичките помисли и промисли, и я целуна.

— Сполай ти...! — рече със същата тъжна усмивка.

Но още преди да се доизрече, преди да се изправи и преди тъжната усмивка да се стопи на лицето му, младото и непомерно хубаво момиче грабна неговата ръка и я целуна.

— Сполай на тебе, чичо Никола! — изрече хем пламенно, хем засрамено и побягна.

Внукът на Кемерката се разсмя високо и щастливо подире ѝ.

— Щом майсторът си има подобна хубост, селото ще има добър майстор! — Никола стисна ръката на внука на Кемерката и отиде да нагледа товаренето на багажа.

Когато двете каруци побраха всичко, подредено и овързано, когато бе привършило и сбогуването с всички, към Кемерката приближи Николица.

— Отивам в манастир, майко, благослови ме! — рече тихо. А почернената ѝ, непомерно моминска фигура, както и непомерно обледенените ѝ очи, не казваха нищо повече. Като зърното на броеницата...

„Сигурно така трябва!“ — прекръсти я Кемерката.

Селото се повлече подир двете каруци, като жилите на изтръгвано от земята дърво. Ала и като тях се протегна, проточи се и някои от тези жилки взеха да се късат — да спират. На билото на хълма спряха, скъсаха се и последните, и започнаха да се извързват глави ту подир двете отдалечаващи се каруци, ту към селото. Когато каруците съвсем се изгубиха от очите им, извърнаха се към селото и се загледаха в Кемерката, която бе спряла първа, в самата му крайнина, и сега, връщайки се, изчезваше между къщята.

— И Кемерката си отива... — рече някой.

Всички спряха. Какво е едно село без Кемерка в него, само хубост и майстор не стигат, щом няма кой да рече: „Кого да виниш — човеци, за какво да ги виниш — хубост!...“

И както бяха спрели, замислени и с наведени глави, не видяха жената, която се приведе над пътя и вдигна от прахта изпуснатата от Кемерката броеница. Сетне щяха да я видят...

На тоя свят нищо няма свършек. Нито мерното, нито непомерното — може да се късат, но се и навързват — свят!...

* * *

Двете каруци спряха зад железопътната гара на престолния град. Николица бе пожелала тук да се разделят. Тук да ѝ спазари Никола файтон, който да я откара в манастира. Зорница се опита да я убеди да поостане поне ден при тях, или поне само да види новия им дом, но майка ѝ бе непреклонна:

— Моят дом е друг — рече. Взе малката си бохча от каруцата и тръгна към файтона, който Никола вече бе спазарил и платил.

Николица се покачи във файтона вдървено, вдървено седна и остана вдървена, вперила очи право пред нея си. Не погледна нито встрани, нито към тях се обърна. Такава я отнесе файтона.

— Като че не е тя — промълви Зорница. — Ние не можахме, дано Бог ѝ помогне!

— Никой не може ѝ помогна! — рече неочаквано сурово баща ѝ. Рече го с нещо недоизречено, ала като присъда. Зорница трепна и отпрати към баща си очи, пълни с уплаха?

Да, Никола бе решил Зорница тук да научи непомерната истина, непомерна откъм зло и добро! Тук, а не в новия си дом, за там трябва да остане само доброто.

Младият Никола усети намеренията на тъста си и се изправи до Зорница, от другата страна на каруцата. От отсамната ѝ страна се изправи баща ѝ. Но не вдигна очи към нея, а първо огледа багажа, който я подпираше отзад, сетне младия Никола от другата ѝ страна, и детето, заспало в скута ѝ. То щеше да я подпре и възпре в най-страшния миг, когато Никола изрече непомерната истина.

— Защо никой не може ѝ помогна? — попита младата Зорница. А уплахата в очите ѝ питаше още и още: „Защо мълчите и двамата, защо сте такива, защо стоите като истукани, защо...? Какво има?“

— Защо...? — промълви и се приведе към баща си.

— Ще ти кажа — въздъхна Никола. — Но ти... внимавай, ще притиснеш детето, заспало е, пази го! — Като се увери, че детето е не само в ръцете ѝ, но и в мислите ѝ, продължи: — Много е тежко за казване и дважд по-тежко за слушане, ала вече трябва да го знаеш. Досега бе грях на майка ти, ще стане и наш грях, ако още мълчим. Не, не е зло туй, дете ще го чуеш сега! Злото е сторено от майка ти при раждането на първото ти дете, сега го поправяме — злото поправяме, в добро! И пак ще те заболи много, знам, но и много ще те зарадва. Събери силите си и за едното и за другото, и... дръж здраво детето, пази го. Чуваши ли, майка си... майка си... майка си...!

През всеки две думи напомняше на Зорница, че е майка, през всеки две думи сочеше детето в скута ѝ, през всеки две думи преглъщаше своята и нейната болка — през всичките думи я крепеше с ръката си, с очите си, с дъха си... Напразно!

Последната дума, която едва не бе повалила и него, прекърши Зорница.

— Боже... — прекърши се тя върху детето в скута ѝ, бяла като платно.

Двамата мъже мигом я вдигнаха, разтърсиха я, но не те, а писъкът на детето я изтръгна от дълбокия ѝ безсвят. В първия миг се отдръпна от него като от въглен, но на секундата го грабна, притисна го о пазвата си и го залюля. Люлееше го със сухи очи, люлееше се тя, цялата, люлееше каруцата, като че се опитваше да я прекатури — да прекатури целия този свят, или да го изправи на нозете му!

Баща ѝ и младият Никола напразно се силеха да я спрат, напразно бърбеха объркани:

— Чувай, детето...! Виж детето! Опомни се...

Тя сама, изведнъж се спря, и тогава от очите ѝ бликнаха сълзи. Заизвираха едри и тежки, парещи, и не спираха, не спираха... Детето пак бе заспало и спеше спокойно на пазвата ѝ, а сълзите ѝ падаха и шушнеха в лицето на спящото дете:

— Да вървим, миличко, при... батко ти.

Едва сега светът около тях оживя. Чу се локомотивна свирка, изгромоли влак, кон изцвили, човешки гласове, смях и шум от потеглящи файтони изведнъж нахлуха в съзнанието на тримата. Зорница учудено огледа тази разнолика гмеж, но се сепна и рече на баща си:

— Да вървим, тате! Искам час по-скоро да съм там, при него...

Потеглиха.

Седнал до дъщеря си, Никола подръпваше поводите на коня, но повече бе зает да разказва и описва — да разкаже и опише всичко, та Зорница да го има в очите си и сърцето си от сега: домът за сираци, баба Магда, къщата, работилницата и най-вече малкият Николчо, с чудната му дарба да рисува! Отвори дума и за художника Дуков, и за мебелите-уникати, които сега работеше.

— Като сме заедно, работата ще потръгне още по-спорно — рече Никола. — Работа има за всички, и за тебе, дърворезбата плаче за женски ръце, ще те науча. Нали помниш какво казваше Кемерката: „Работи! Седиш ли и злото седи в тебе.“

— А детето?... — все подпитваше и подпитваше Зорница.

— Казах ти, детето е здраво, ще се зарадва. То отдавна знае, че майка му и баща му са на село и някой ден ще си дойдат.

— Но не знае, че точно днес...

— Не знае, не исках да го тревожа. И баба Магда не знае.

— Искам тя да остане, тате — рече умолително Зорница. В молбата ѝ прозираше признателност към старата жена и потребност от присъствието ѝ в дома.

— Ще остане — успокой я Никола. — Тя и занапред ще ни е нужна, както и ние на нея — сама душа е.

Магда хлъцна, когато видя двете каруци, пълни с багаж и покъщнина, да влизат в малкото дворче. Подпухналите ѝ очи запримигваха, късите ѝ ръце се засуетиха около пълното ѝ тяло и тя само повтаряше:

— Най-сетне... Най-сетне... Най-сетне!

— Сполай ти, бабо! — докосна я забързано, но с признателност Зорница и хлътна в къщата.

— Сполай ти! — последва я нетърпеливо и младият Никола, сподирил Зорница.

Нека бързат, нека вървят, щяха да намерят първородния си син здрав, сит и чисто облечен, улисан както обикновено с поредната си рисунка върху масичката! Нека са сами в тази първа среща...

Никола се дотътри до Магда с последни сили. На душата му бе леко и празнично, а тялото му сякаш бе покосено.

— Хем хубав, хем тежък ден, Магдо — рече. — Свърши... днес свърших последната си и най-важна работа на тоя свят.

— Не си — рече, след като помълча Магда, — ти имаш още работа, още много работа, Никола. Виж, аз моята я свърших тук. Но съм ти благодарна, Никола, плати ми щедро, спастрих нещичко и няма да доживея старините си на улицата.

— Така ли! — сепна се Никола. — А ние се надявахме да останеш. По пътя за насам тъкмо туй си говорехме със Зорница.

— Ами! — хлъцна този път Магда така, че се задави и закашля.

Кашли дълго, след което пребърса насълзените си очи и рече насилено сърдито и разпоредително:

— Какво стоиш, влизай, гладен си... гладни сте всички, а аз се помайвам тук с тебе, хайде!

Но и двамата се заслушаха в гласовете идващи от къщата, различни гласове, а гласове на един дом. Останаха да им се наслушат.

* * *

С идването на младите работата на Никола препусна като с троен впряг.

Добри едва смогваше да доставя благородните дървесни видове, а когато откарваше готовите мебели на заможните клиенти, застилаше каруците си с меки черги и караше товарачите да ги пренасят и внасят с голи и чисти ръце — никакви въжета, никакви ръждиви куки!

— Не видите ли — поучаваше ги, — майсторът е стигнал до душата на дървото, една душа му е оставил само, и вие да посегнете на нея с мръсни ръце, с въжета или ръждиви куки!

Никола наистина се бе домогнал до душата на дървото и тънко я разполовяваше, наподобявайки душата на времето и собствената си душа. Какво ли не събираше и какво ли не противопоставяше в дървото Никола: и форма, и цвят, и резба, но най-вече душата му, изплетена от най-тънките жилки на дървесината, от най-нежните ѝ тонове, от мириса ѝ дори!

Една привечер Дуков влезе в работилницата по обичайния си необичаен начин, пъхнал юмруци в широките джобове на широкия си панталон, с едно присвито и едно широко отворено око, и кокалестата си лула, разбира се.

— Помози Бог! — поздрави разсеяно художникът.

На ответните кимвания на тримата не обърна никакво внимание, ала разновиждащите му очи се спряха на всеки от тях поотделно, пронизателно: Никола тъкмо успоредяваше дървесните жилки на две огладени дъски, докато младият Никола оглаждаше трета, а Зорница плетеше най-фина резба, сякаш с дъха си.

— Свята тишина — промърмори на себе си Дуков.

— Какво те води насам, маестро? — попита го Никола.

— Нищо — отвърна Дуков. Но след кратко колебание добави: — Нищо... наминах, но ще наминавам често. Няма да ви досаждам, нали? — В простудения му глас се прокрадна тъга, която попи и в мърморенето му, с което напусна работилницата: — Тишина... с дъх на сговорен труд и душа на дърво. Четириизмерна тишина...

— Съседът нещо е тъжен — отбеляза Зорница. — Такъв голям художник, слава, пари, уважение...?

— И самота — добави Никола.

— Самота? — удиви се Зорница. — При тази навалица около него. Днес за първи път го виждам сам.

— Тази е най-страшната самота, дъще — рече замислен Никола. — Гледаш го, заобиколен от хора, а той е сам — далече пред тях, дълбоко под тях, или високо над тях... Понеже никой не може да го следва. — Никола изрече замислен всичко това и остана замислен.

Зорница и младият Никола се спогледаха. След първите дни и месеци на радостно оживление у баща им, той отново бе завладян от предишната си мрачна затвореност. От нея го изтръгваше само работата, многото и особено сложна работа, и скицника на малкия Николчо. Но, накрая, той винаги въздишаше над поредната рисунка на малчугана:

— Самотник ще бъде и той...

Зорница отново погледна мъжа си, преди да рече на баща си:

— Татко, утре е неделя, защо не отидеш към манастира. Или да идем всички...? — предложи предпазливо.

Той ѝ отвърна мълком, омрачнял още повече. След което се надигна и кимна към настъпващия здрач навън:

— Стига за днес, прибирайте се. Аз ще се поразтъпча малко.

Неговите разходки стигаха само до ателието на Дуков. Нямаше никакво значение дали художникът е там, или не. Достатъчно му бе да повърви сам, да поседи сам, да се вслуша сякаш в самотата си. А когато случеше на Дуков, мълчаха заедно. Припознал в Никола не само талант, но и сродна душа, Дуков му бе предложил ключ от ателието си. Не знаеше и не питаше за подробностите на човешката му драма, но безпогрешно разпозна раните и белезите от нея. Затова му предложи собствения си затвор-лечебница — ателието, където едната разполовена човешка душа се оглеждаше в разполовения свят и разполовеното време, въобще.

Веднъж Дуков му рече:

— Казват, че по всяко време си имало избраници — вятър! Не избраници, а прокълнати. Прокълнати да носят в душата си всичките рани на времето, в бедната си душа, и непрекъснато да ги човъркат,

човъркат... та все да кървят и болят, и никога да не зарастват. Тези са избраниците.

— Мисля за внука си — въздъхна Никола.

— Не го мисли, Бог го е премислил: ще има и радост, ще има и мъка, само че в повече, много в повече от другите, щом го е облажил с дар! Защото дарът Божи е в корена и останалото е според корена: дъбът ще премаже всеки друг корен, но на корена си не тежи, нали?

Никола кимна разбиращо, но само разбиращо, тревогата и болката останаха на лицето му.

Тази вечер Дуков не бе в ателието си. Никола отключи и отвори вратата му, но не влезе. Сумракът в него, тишината и проблясващите неясно платна му напомняха одаята в непомерно хубавия му дом на село, разпятията и коленичилата Николица пред тях.

Зорница напразно го подсещаше да иде към манастира, не бе тази причината за мрачната му затвореност напоследък, друго... Веднъж бе опитал, склонил бе пред молбите на дъщеря си, ала на вратата на манастира го посрещна благочестивата стара игуменка и го отпрати решително, макар и със съчувствие:

— Сестра Мария няма нужда от нищо — рече. — Раздай, каквото носиш, на бедните и болните! — И тя кимна към десетината просяци, насядали направо на земята от двете страни на манастирската врата.

Друго... друго правеше Никола мрачен и затворен. И в това „друго“ се съдържаха две негови големи тревоги, за които не само не можеше да обвини никого, но не можеше дори да ги сподели: първата му тревога бе младият Никола — вече година и нещо го учеше и посвещаваше в тайните на занаята, а в очите и ръцете му не откри „очи и ръце“ за постигане на непомерното, на душата на дървото, работлив и добряк беше, но можеше само да се възхищава на готовата хубост, докато Зорница сама я плетеше в дърворезбите си, а втората тревога на Никола бе още по-мъчителна и несподелима — след като бе събрал младите, след като двете деца вече си имаха един дом и една майка и баща, той, Никола, сякаш нямаше какво повече да прави на тоя свят! Верно, работата... но работата му стигаше, когато сам трябваше да крепи „свлачището“ под нозете на малкия Николчо, сега вече имаше кой. И, ето, виновни няма, прегрешили няма, а тези две тревоги го

преследват и го правят все по-мрачен и затворен. Нито може някого да вини, нито може да ги сподели!

Въздъхна, притвори вратата на ателието и си тръгна.

Но си отиваше с нежелание, сякаш бе оставил едната си половина в ателието на Дуков, както се бяха разполовили мислите му: Добре ли беше, или недобре, че не намери Дуков?...

Единствена Магда се подосещаше за втората му тревога и колчем намереше сгода, напомняше му: „Имаш още много работа на този свят, Никола!“. Не, нямаше, освен ако не си намереше, но... трябва да обмисли още!

* * *

Към края на втората си година от идването на младия Никола и Зорница в престолнината Магда ги напусна неочаквано, и леко за нея — завинаги! Една заран, просто, не се събуди.

Отредиха я и я изпратиха като своя.

Най-тежко преживя загубата ѝ Зорница. А малкият Николчо, от този ден насетне, в почти всяка своя рисунка изписваше по една „Магда“ — пълна, късоръка и късокрака, а хубава със суровата си доброта.

Вечерта, в деня на Магдината смърт, пред работилницата на Никола спря файтона на Сидеров. От него тежко слязоха бащата и синът. Изминалото време, откакто не се бяха виждали, бе ги уеднаквило поразително. Младият Сидеров се бе издул с нездравата пълнота на баща си и бе позагубил доста от ястребовата си стремителност, запазила се единствено в очите му, като у баща му — Сидеровска порода! Той така и заяви на Никола:

— Майсторе, искам ковчеже за бижута! Благородно дърво, благороден обков, резба... както си знаеш. За утре вечер!

— За утре няма да стане — възпря го Никола.

— Как така няма да стане, плащам! Защо?

— Защото днес не работя — намръщи се Никола. — Току-що погребяхме... Магда, домашната ни прислужница.

— Домашна прислужница!? — изуми се младият Сидеров. — Че какво от това? Да е член от семейството, разбирам, а то... Добре,

удвоявам, утроявам цената!

Никола застина, но след това бавно вдигна очи към младия Сидеров. Младежът се стъписа. За разлика от баща си той не бе срещал подобен поглед, който да хваща направо за гърлото. Старият Сидеров дръпна сина си и промърмори миролюбиво:

— Остави! Щом майсторът казва, че не може — не може... А за в други ден? — попита.

— Може — отсече късо Никола и им обърна гръб. Влезе си.

— Какво му стана? — преглътна младият Сидеров. — За малко да ме убие.

— Такъв е — подбра го баща му към файтона. — Има ги и такива, с пари не се купуват.

— Ха, тузовете на София му плащат и надплащат, не се купувал!

— Така е: продава се, но не се купува.

— Значи той е като онзи Дуков — художника, и онези учени-голтаци из кафенетата, дето все се пънат да оправят света, а себе си не могат да оправят.

Старият Сидеров сви рамене и тежко, с мъка се напъха във файтона. Едва там се засмя. Прихна и синът му. Файтонът отнесе смеха им в гмежта на близката главна улица.

Никола излезе от работилницата и процеди през зъби:

— Лешояди!

— Защото има леш — обади се неочаквано до него Дуков. — Докато политиците на тази държава стрелят по честния труд и здравия морал, именно Сидеровци ще се угояват от тези трупове, Сидеровци, които не създават и не произвеждат нищо, а само въртят капитали и спекула.

След като каза това, Дуков наведе глава и изрече със съвсем друг тон съболезнованията си по повод кончината на Магда:

— Лека ѝ пръст, бедната! Един самотник си отиде... — И недоизрекъл се, забучи юмруците си още по-дълбоко в широките си джобове на широкия си панталон и си отиде.

Никола го изпроводи с признателен поглед: Дуков, дето го знае целия свят, се сети да помене Магда по човешки, а онзи млад лешояд намери само да попита: „Какво от това?“. Мръсниче!

Откъм къщата долиташе тихия говор на младите и децата. Бяха вечеряли рано, заради помена на Магда, и той нямаше за какво да се

прибира, а и не му се искаше. Затова влезе отново в работилницата, взе останалата пълна бутилка с коняк, пъкна я в джоба си и пътем предупреди младите:

— Ще намина към Дуков, не ме чакайте.

Намери Дуков сам в ателието. Седнал разкрачен пред някакво платно на статива, дъвчеше кокалената си лула, а ръцете му висяха отпуснати до пода. Забравена в едната му ръка, четката бе направила неясна мъзга върху голите дъски и бе застинала в края на мъзгата.

— За „Бог да прости“! — рече Никола и отля от коняка в две чашки.

Дуков кимна, капна две капки на пода и отпи от своята чаша.

След като стори същото, Никола отново напълни чашките. Мълчаха и мълчаливо отпиваха. Ателието тънеше в обичайния си сумрак. Само от платното на статива идеше сноп ярка светлина, но притеснен от намерението си да поиска на Дуков съвет, Никола не го поглеждаше, гледаше в нозете си.

— Извинявай — рече по едно време притеснено, — наминах за съвет!

— А всъщност идваш за самотата ми — измърмори Дуков. — Вземай, приятелю, не се извинявай, вземай колкото искаш и когато поискаш, имам в излишък. Е, кажи си болката?

Дуков захвърли четката си на пода, припали угасналата си лула и се извърна към Никола. Разновиждащите му очи го гледаха приканващо.

— Напоследък нещо ми е чоглаво — рече Никола. — Чудя се защо, след като...?

— Точно заради това „след като...“, приятелю! На времето ти сам каза, че ние се крепим на слабите, на тези, които имат нужда от нашата помощ. И сега ти, „след като...“, след като вече не си единствената опора, сам загуби опората си. Остана ти самотата, нали? Не си сам, а самотен, познато ми е.

Дуков млькна, изпуфтя няколко пъти с лулата, след което я изтръгна от зъбите си и посочи с нея платното на статива:

— Погледни, може да се познаеш!

Никола от пръв поглед разпозна обстановката в собствената си работилница върху платното, макар че тя бе само загатната. Главното бяха трите фигури и снопът светлина, който ги осветяваше различно.

Най-ярко се открояваше, на преден план, женската фигура — Зорница, обгърната в библейско сияние сякаш и вдъхновено приведена над фина дърворезба. Зад нея младият Никола оглаждаше пламтяща дъска, но очите му не бяха в нея, а в обгърнатата от сияние и вдъхновение млада жена. В самия край на светлинния сноп, миг преди да се стопи и потъне във вечния мрак на фона на платното, се изрязваше самотна фигура на старец, който се взираше в безнадеждно срязаните нишки на разполовено дърво. Лицето му, разполовено от горчива сянка, също бе изтъкано от подобни нишки-бръчки, безнадеждно разделени от горчивата сянка!...

По обратен ред, погледът на Никола отново премина по фигурите и се задържа на младата жена. Дори пулсиращата артерийка над нежната ключица бе уловил и пресъздал Дуков, и възхитата на младия мъж пред непомерното съвършенство, а не от собственото му дело, и...

— Видял си много, почти всичко — рече с горчивина Никола. — „Свята тишина“, нали така я нарече тогава, когато я гледаше в натура?

— „Свята, сговорна тишина“ я нарекох — отвърна Дуков. — Но сега по ми харесва „Светая светих“. В тези две думи се съдържат и светостта, и тишината, и избягват опасното афиширане на сговорността, която е винаги съмнителна категория. Абсолютна сговорност няма.

„Така е...“ — потвърди с продължително кимане Никола.

Дуков го наблюдаваше с пронизателните си, различно-виждащи очи. Накрая реши да върне приятеля си към въпроса, за който бе дошъл:

— Та?... — рече той.

Никола разбра въпроса на Дуков, но му бяха необходими няколко мига, докато излезе от платното и от състоянието си — от мястото, където светлинният сноп почти се стопяваше и попиваше в чернилката на отвъдното, на вечния фон... На абсолютната самота.

— Мисля да строя — рече. — Искам да оставя нов дом на младите, но да не е безлична каменна кутия с два забучени отгоре й комина. Посъветвай ме как да го направя, насочи ме към архитект, който...

— Ясно — спря го Дуков, — искаш дом, най-простото и най-трудно нещо! Разбирам... разбирам те и още сега ти подсказвам, че в този твой дом трябва да има място за двама самотници: за тебе —

приземието, за внука ти таванския етаж, ателие! А архитект ще ти намеря.

— Сериозно ли мислиш, че ще му потрябва ателие? — попита хем с надежда, хем с тревога Никола.

— Натам върви — отвърна Дуков. Никола се замисли и замислено изрече:

— Благодаря...

— За орис не се благодари — няма на кого. Тя се носи! — Кокалената му лула сякаш изпука между зъбите му.

* * *

В края на лятото Никола започна строежа на новата къща.

Архитектът, който Дуков му препоръча, се оказа амбициозен и способен младеж. Негов олтар бе възрожденския български дом, обогатен с най-доброто от съвременния стил в архитектурата: и той се опитваше да събере разполовеното в своето изкуство! Още един...

Когато донесе готовия проект, с приложена към него цветна рисунка на къщата, спря пред работилницата и преди да разгърне рулото шумоляща хартия, рече на Никола:

— Държа да използвате материалите, които съм посочил! — Каза го настоятелно, но изведнъж се смути и продължи смутено: — Моля ви, сам знаете, материалът е душата. Освен това, вашият дом ще бъде визитната ми картичка в столицата и много държа на него, до сега съм строил само в провинцията. Постарал съм се да събера в него възрожденския дух и съвременното рационално мислене. Ето, вижте!

И той сръчно, но припряно разгърна рулото хартия. Очите му горяха, дългите му пръсти леко потрепваха, от което и хартията потрепваше, сякаш и тя се вълнуваше.

Зорница и младият Никола също бяха излезли от работилницата и любопитно заничаха към разгъващото се руло. Когато то се разстла върху масата и младежът затисна двата му края и се отдръпна, цветната рисунка прикова очите на всички.

Зорница ахна:

— Нима ще е такава?... — възкликна. И след дълги, дълги мигове на мълчалива възхита, вдигна сиянието на сините си очи към

лицето на младежа.

Той пламна. Освен всичко останало, той бе запленил от непомерната и заедно с това естествена хубост на младата жена, която го бе поразила още при огледа на мястото на бъдещия строеж и, дълбоко в себе си, всъщност бе проектирал дом само за нея, дом, в който поне да я наподобява!

— Дори ще бъде по-хубав, госпожо — изрече смутено младежът. — С вас... искам да кажа с вашата дърворезба, интериорът ще бъде далече по-хубав и одухотворен от външния изглед на къщата.

Нещо в Никола, внезапно и дълбоко, приболя. Той ли не познаваше мига на всеобсебващото желание да наподобява, нещо повече, да постигнеш непомерното! И заедно с болката в душата му трагна едно от зърната на броеницата на Кемерката: „Колкото по-малко очи пришпорват една непомерна хубост, толкова по-добре — за нея по-добре, и за света по-добре!...“

Докато младият Никола все още заничаше в цветната рисунка, а Зорница се бе извърнала, смутена от пламтящия поглед на архитекта, той остана така възхитен от чистия ѝ профил, че притвори очи. Но не за да се защити и не за да се скрие, дългите му мигли се спуснаха, по-скоро, обсебващо този непомерно чист профил: леко изпъкналото чело под златистите къдрици, политналите вежди, топлата синева на очите, устните, овалът, грациозната шия и, особено, пулсиращата артерийка в сянката на нежната ключица, която сякаш предопределяше всичко останало. На младежа му се струваше, че само тази малка артерийка да бе видял, би отгатнал и пресъздал младата жена от върха на косите до стройните ѝ, боси нозе; дори длетото в ръката ѝ би отгатнал, длетото, чийто наточен и блестящ резец той усещаше дълбоко в душата си...

„Кого да виниш — човеци, за какво да ги виниш — хубост!“ — рече си Никола думите на старата Кемерка. Но предишното приболяване се обади повторно и с двойна сила. Припомни си възхищението на Зорница от цветната рисунка, събудила интереса ѝ към младежа, неговия отговорен, пламенен и пришпорващ поглед, и Никола потъмня.

— Елате да си уредим сметките! — каза той хладно.

Младежът се сепна, смути се, но го последва. Имаше нещо властно и непоклатимо в мрачната хладина на този човек, и нещо

проникващо в тежките му очи, което покоряваше. Но след разплащането младежът набра смелост и каза:

— Ако не възразявате, ще наминавам често. Точното изпълнение на проекта ме интересува много, обясних ви...

Тежкият поглед на Никола го спря. Не бе онзи притискащ и прогонващ поглед, а поглед преграда, стена, който така се възправи пред младежа, че той почувства непристъпността му — и непристъпността към всичко зад тази стена!...

Затова пък думите на стареца го отпратиха при Дуков:

— Това е ваше право, но... — натезаха още повече очите на Никола — съветвам ви да поговорите с Дуков! Той еднакво познава и нас, и вас, и, сигурен съм, ще ви даде най-добрия съвет. Довиждане!

След час — след като Дуков бе разказал всичко, което знаеше, за своите приятели, и всичко, за което се досещаше — младежът все още седеше превит, блед и изгърбен. Пред очите му, бе недовършената „Светая светих“, която продължаваше разказа на художника с отчайващата си близост и с отчайващата си недостъпност.

— Жестокостта на късните срещи... — промълви младежът.

— Хайде, хайде — размърда кокалената си лула Дуков, — в този свят има къде по-големи жестокости!

— Но и тя, не се лъжа, би казала същото — простена младежът. — Не: каза го... казва го... — избъбри, омагьосан от пулсиращата и на платното малка артерийка в нежната сянка на ключицата на жената, приведена над резеца и фината дърворезба.

— Естествено, и тя носи дарба, дарбата на баща си — каза равно Дуков. — И тъкмо ще има какво да вдълбава по пътя си към непомерното. Както и ти, млади момко! Нас ни мами непостижнатото, непостижимото. Работи!

Без да подозира, накрая, Дуков изрече съвета на Кемерката.

Преди да си отиде, младежът, пак обсебващо спусна дългите си мигли и пред картината.

— Великолепна е, маестро! — рече тихо.

Дуков се засмя:

— Но ти не вземай само първия план, драги, вземи и разполовения свят в ръцете и по лицето на стареца. В него е силната и зла орис на художника — твоята.

— Самотник.

— А какво друго? Но и какво повече! — погледна го строго Дуков.

Но строгостта на големия художник бе напразна. Младежът съумяваше да си подари, макар и дискретно, мигове около дома на Никола. Денем тези мигове бяха по-кратки и по-тревожни, ала във вечерите си позволяваше разточително дълги минути. И понеже с напредването на строежа на новата къща растеше и любопитството на случайни минувачи или съседни, присъствието му не правеше впечатление. Спираше в самия край на оградата, така че пред очите му бяха и старата, и новата къща. Майстор Никола точно изпълняваше молбата му за материалите, а зидарите — плана, затова задържаше повече очите си отправени към старата къща. Там, в нейния прозорец, се изрязваше онзи неземан силует, от който бледнееше, тръпнеше и горчиво се упрекуваше, но той, пак и пак, го мамеше, като магия, като упойващо биле. Понякога виждаше младата жена да говори или да се смее, без да я чува, а гласът ѝ отзвучаваше в него като ехо. Понякога я виждаше, за миг-два, да отправи тъжно замечтан поглед навън. Понякога я виждаше да се сепва, като от нечие скрито присъствие. Дългите му мигли обсебваха всичко това, скътваха го и той го отнасяше със себе си, в себе си — за да го има после в безкрайните часове на самотата си в сянката на нощта. Още не знаеше, че непомерното будуване е проклятие — от хубост или по хубост, от зло или по зло — все е проклятие. Не знаеше, но пиеше и се опиваше от горчивата му сладост, познаваше го: младостта опознава, старостта знае! Ала вкусът и на едното, и на другото е горчив — мъдростта е горчива.

След месец, вече завършеният дом, спираше и събираше много повече любопитни. Масивността на постройката удивляваше с лекотата си, с уютата и оригиналността на вплетения в архитектурата ѝ възрожденски стил. Но това него не го вълнуваше и той реши да намине насам подир месец — реши, наложи си, каквото и да му струваше! От една страна, както предвиждаше Дуков, към него заваляха поръчки за градски и извънградски строежи — вили, а, от друга, искаше да види къщата отвътре, когато стопаните напълно завършат интериора ѝ. Дотогава щеше да поминува с обсебеното — с чистия профил и пулсиращата малка артерийка на младата жена, с миговете, изрязани в осветения квадрат на прозореца.

Но работата така обсеби него самия, че през този месец сянката на нощта падаше съвсем за кратко над дългите му мигли и обсебеното го спохождаше само в още по-кратките мигове на заспиването и пробуждането. Дуков бе казал „Работи!“, но някой може би трябваше да му каже „По-малко работи!“. Лицето му посърна, дългите му мигли сякаш се удължиха от големи, тъмни сенки под очите, а в очите му гореше трескав огън. Но той вече не беше „никой“, а име, стил — архитект Каров! — с когото се попълваше „троицата“ на Дуков в престолнината: платната на Дуков — мебелите на Никола — сградите на Каров!

Най-сетне, в късния следобед на един неделен ден, в самия край на есента, той реши да изпълни намерението си. Бе решил да влезе открито и открито да помоли да разгледа завършения дом. Но случаят го улесни, оказа се, че цялото семейство е на църква, а новата къща, макар и завършена, но необитавана още, е незаклучена.

— Нарочно — поясни възрастен съсед. — Много народ се извървява да гледа и Никола нарочно я държи незаклучена — да гледат!

Струваше си, имаше какво да гледат хората. Майстор Никола бе вложил цялото си умение в направата на мебелите, скроени и изпълнени според мястото и предназначението им, всички бяха така вградени в стените и ъглите, че сякаш ги обшиваха, без да отнемат от пространството на стаите; а дърворезбата... тя бе душата на дома, душа, която от первазите и мебелите се бе извисила до таваните и вдигаше очите към слънца и лозници, към небе и отвъднебе...!

Каров излезе повече от развълнуван и не би могъл да се прибере, ако не сподели с някого възторга си.

— Прекрасна е! — възкликна още от вратата на ателието на Дуков. — Къщата на майстор Никола — поясни на учудването му.

— Не съм я видял — измърмори вяло Дуков. Кокалената му лула висеше като повяхнала, крепяща се едва-едва между отпуснатите му челюсти. Целият му вид бе вял, повяхнал, дори очите му.

— Вие сте болен, маестро, да повикам лекар — взря се с тревога Каров в лицето на стария художник.

— Всички сме болни — отвърна отчуждено Дуков. — А лекар не ми трябва, нямам нищо за изрязване. Ако един човек няма нищо за

изрязване, той не е болен — той, просто, живее със себе си и умира от себе си.

— Но...

— „Но“-то е за здравите, не за болния! — спря го Дуков. — Но нямам никакво намерение да ви доставя това удоволствие, наречено грижа. Така че — хайде!... — посочи му с палец, през рамо, вратата. И добави: — Приемам само споделените удоволствия: да идваш от време на време, но сам, без лекар!

Младежът се опита да скрие съчувствения си поглед към Дуков, но той го усети и се намръщи:

— Нямам нужда и от съчувствието ти — рече сърдито. — За какво, човек постига истинската си цялост в два мига от живота си, когато се ражда и когато умира. Съчувствие му е нужно през всичкото останало време, в промеждутъка, когато напразно се сили да наподоби собствената си цялост.

— Но вие сте я постигнали, маестро — каза тихо младежът, обхождайки с поглед безбройните платна покрай стените на ателието.

— Хм... — Дуков сякаш понечи да му се изсмее, но овладя смеха си и рече с досада: — Тогава, за какъв дявол ми е твоето съчувствие? — След което пак посочи вратата с палеца си, през рамо: — Хайде, марш навън, и идвай, за да мога да те гоня! Ето, това разбирам аз споделено удоволствие.

* * *

Улисан около строежа на новата къща, после с обзавеждането ѝ, после със събарянето и разчистването на старата, отрупван и с поръчки за мебели-уникати, Никола забеляза продължителното отсъствие на Дуков едва в началото на зимата.

В една студена привечер, пронизвана от мразовит ветрец и дребни, единични снежинки, след като се бе нагледал на откритата се хубост на къщата, изведнъж се сети за Дуков. Наистина, големият художник си имаше свой живот и свой свят, но не е бивало толкова дълго да не се обади!

Намисли сам да прескочи до ателието му и да го види. Но докато загръщаше и закопчаваше връхната си дреха, погледът му пак се спря

на новата къща: светналите прозорци, на малките и големи силуети, които се мяркаха там, на пушека, извиващ право нагоре от комините — на солидността и на красивата цялост на този дом! Той поне няма да е разполовен, няма да позволи нито на Николица да се завърне в него, нито разполовеността да влезе — един нов и цял, от горе до долу, дом, събран от него.

Въздъхна и се запъти към ателието на Дуков. Не го смути нито усойния проход през жилищната кооперация, нито изполомените гипсови и мраморни торсове, глави, ръце и крака пред ателието. Той бе минал вече, и минавал неведнъж, през смразяващия студ и през отломъците на собствения си живот: целият свят е разполовен, знаеше го и го наподобяваше с мебелите си уникати!

Завари Дуков не пред статива, както очакваше, а до бумтящата печка, загърнал нозете си в топло одеяло. Единствена кокалената му лула бе на мястото си.

— Завърши ли къщата? — попита Дуков.

— Завърших я — отвърна Никола. Но сам се отказа да пита художника за каквото и да е — виждаше... Сякаш не някаква болест се беше вселила в него, а нещо си бе отишло от него!

— Аз, обаче, все не мога и не мога да завърша вашата „Светая светих“. Мързелувам. Седя и дъвча лулата си — предъвквам себе си, нещо като нов вид преживно животно. Мислех да я подаря на новия ти дом, но... Е, някой ден и това ще стане.

Като каза това, Дуков се поизви към паравана в дъното на ателието и се намръщи, сякаш това движение му причини болка, но подвижна:

— Хей, момиче, гост имам, почерпи ни, там, с нещо!

— Не можете ли да минете без... — понечи да го разубеди женски глас иззад паравана. Но Дуков го прекъсна:

— Стига сме минавали без, от тук нататък ще опитаме със...

Параванът се разтвори и от там излезе познатият на Никола модел на Дуков — жената, която му позираше за повечето платна напоследък. Носеше поднос с две малки чашки и бутилка коняк, любимото питие на художника. Бе облечена с широка, но пристегнатата в кръста и надиплена рокля, като циганка, ала Никола и сега я виждаше разполовена, устремила тънките си ръце към лампата, докато

масивната долна половина на тялото ѝ тегнеше обречено надолу — върху сянката ѝ и върху земята.

— Скрънза! — изръмжа ѝ Дуков. — Това чаши ли са? Остави бутилката и се махай с всичките си парцали! — След това вдигна миниатюрната чашка и кимна към Никола: — Наздраве!

— Наздраве — отвърна той. Но прозвуча като: „Здравето ти никакво го няма“.

— Карай... — замахна с празната чашка Дуков. Жестът му спря точно пред жената: — Налей, де, какво чакаш! Конякът е мой и аз съм си мой. Или защото си сменихме ролите, сега аз позирам! Но пък си и плащам, така че — наливай!

— Да бяхте вечеряли? — предложи жената.

Дуков се разгневи, кресна:

— Човек нито вечеря, нито обядва, нито закусва, той яде! А яде, защото е гладен, ясно?

„Ясно“, откимна му жената и като се завъртя на пета, разпервайки циганската си рокля, прибра се зад паравана.

— Чувам, станала къща за чудо и приказ? — обърна се Дуков към Никола.

— Стана — отвърна му Никола. — И, най-важното — цяла е, неразполовена.

Дуков се замисли. Прихвана кокалената си лула и започна да очуква с нея предните си зъби. Звукът наподобяваше зърната на броеницата на Кемерката. Когато тракна и последното зърно, Дуков рече:

— На разполовяването, приятелю, нищо не може да му се опре. Единствено орисаните, но те само събират разполовеното. А в твоя дом има и ще има такива.

Никола си спомни аристократичния дом на Дуков, богат и удобен, и попита:

— Защо не си седиш в хубавата къща, ами идваш в тоя зимник, поне през зимата?

От коняка землистият цвят на лицето на Дуков бе започнал да порозовява. Припламваха въгленчета и в очите му. Но всичко това бе някакъв нездрав отблясък от предишния Дуков. Подобен отблясък бе и развеселяването му, с което отговори на въпроса на Никола:

— Хе, не се ли сецаш защо идвам тук? Заради миризмите. Идвам, за да вдишвам собствените си миризми. Идвам, за да мириша себе си. В края на краищата, в самия край, всички ние го правим, щем не щем, друго не ни остава — седим или лежим и дишаме миризмите си. Чудесно занимание!

Дуков понечи пак да се засмее, но се заслуша в някакъв шум навън и подвикна към паравана:

— Хей, момиче, чувам тромбата на файтона! Виж... — След което се обърна към Никола: — Ще се прибирам, а ти идвай. Лека нощ!

Никола и жената излязоха заедно от ателието. Когато вратата зад тях се затвори, той я попита:

— Няма ли близки? Лекар...?

— Има някакъв племенник, развеипрах. А за лекар не дава и да се издума, нали го чуваш: „Човек живеел със себе си и умирал от себе си“! Да, файтонът е — кимна към улицата жената и се върна да приготви художника за път.

Резливият, вледеняващ ветреца бе стихнал, нощта — омекнала, и цялата беззвучно пърхаше от снежинки. Зимна нощ. Разстилаше бял саван дори над гипсово-мраморното гробище пред ателието на Дуков, пред „Работилницата на Твореца“.

И... над самия Творец.

* * *

От този ден нататък състоянието на Дуков ту се влошаваше, ту се подобряваше, но независимо от това един файтон всяка заран го докарваше в ателието му и го откарваше обратно късно вечерта.

— Бягам! — хихикаше с хитри пламъчета в разновиждащите си очи той. — Играя си... Нямах представа — казваше на Никола, — какъв кеф е, какво удоволствие е да бягам и сам да крия от лешоядите собствените си тленни останки! Едва сега започвам да разбирам младите жени — малките им флиртове, малките им бягства, кокетството им... Че то било велика игра!

— Защо те преследват? — недоумяваше Никола. След което хвърляше предпазлив поглед към паравана и вадеше от джоба си поредната бутилка с коняк. Това също се бе превърнало в игра, ала жената на мига ги улавяше и мърмореше зад паравана:

— Дърти грешници...

— Защо ме преследват ли? — млясваше след първата глътка Дуков. А хитрите пламъчета в очите му пак се разгаряха, сякаш мислено преживяваше удоволствието от играта си. Едва след това обясняваше:

— Защото вече съм почти труп, приятелю — леш... Като моите герои в „Пред работилницата на Твореца“. А цената на един художник започва истински да расте именно от този миг нататък, когато започне да трупяства, вдига се още повече в деня на пълното му трупяване, и все повече от там нататък. Велик миг за търговците на картини, удар — да купуваш изгодно от полутруп, а след месец или година да продаваш със стократна печалба картините на един вече истински труп. За това ме преследват, тази е играта. Само че — и той смигваше, — аз съм намислил да ги поразигравам доста дълго. Че как иначе, удоволствието ми е двойно: хем се крия от лешоядите, хем от оная... с косата!

— Но твоите картини и сега се търсят, тук и в чужбина...? — учудваше се Никола.

— Да, но сега струват грош. Колкото струва един жив художник, а той не струва повече от залька си. Цената му расте сетне и става

толкова по-голяма, колкото той е по-мъртъв. Цената му е най-сигурната гаранция, че няма никакъв шанс да се вдигне от гроба, като надгробна плоча, върху която отливат все нови и нови — да тежат! Ха-ха-ха... — смееше се с истинско удоволствие Дуков.

След няколко мига, обаче, омрачняваше и казваше мрачно:

— Само зад тази игра да не стоеше и войната.

— Война ли? — трепваше Никола. Не бе чул от никого нищо подобно. А клиентите му, заможни и влиятелни хора, би трябвало първи да знаят.

— Война — потвърждаваше Дуков. — Усещам приближаването ѝ по моите лешояди, те имат безпогрешен инстинкт за нея, както животните пред земетръс. Втурнат ли се търговците да влагат парите си в произведения на изкуството, чакай война! Защото произведенията на изкуството са най-сигурните банки, най-добрите капиталовложения с най-висок лихвен процент, когато капиталът трябва да се замрази. А той се замразява единствено в навечерието на големи превратности.

— Превратности... — повтаряше Никола. — Малко ли са им на хората превратностите в мирно време, та...?

Дуков кимваше разбиращо, но не спестяваше и останалото:

— Трагедията на този свят, приятелю — казваше, — не са самите превратности, а безсилието дори на превратностите да го променят към добро — подменят само едно зло с друго зло, едни злодеи с други злодеи.

Преди да изрече последното от останалото Дуков млъкваше, сякаш му предстоеше да изповядва дълбока лична болка, която трябваше да преглътне:

— А най-трагичното е, че милиони вярват в тези превратности и умират за тях, за да умрат после още толкова милиони... от същите тези превратности. Но така си върви тая човешка гмеж от край време — превратно! Вместо да наслажда, тя разрушава, и пак започва отначало. Сякаш гмежта е обладана от неизличимата лудост на първотворец, не просто творец, а първотворец — тя да сътвори всичко, днес. Лудост... лудост... лудост... — повтаряше дълго и все по-вгорчивено Дуков.

Така преваля зимата.

* * *

След разходите около новата къща Никола се почувства почти така необходим, както на времето, след вземането на малкия Николчо от Дома за сираци. Мрачната му затвореност изчезна, а енергията му сякаш се удесетори и той не отказваше нито една поръчка. А поръчките валяха една през друга, архитектът Каров препоръчваше на своите клиенти майстор Никола — той да изпълни мебелите и дърворезбата в новите домове на богатите столичани!

Никола приемаше изгодата от това сътрудничество, след като самият архитект Каров никога повече не разтревожи дома му с присъствието си. Верно, скиците му с интериора на сградите бяха постоянно пред очите им, по тях изработваха мебелите и дърворезбата, но те бяха само скици. Зорница спокойно вземаше от своя дял, дърворезбата, и се заемаше с изпълнението ѝ. Беше спокойна и ведра и не криеше, че се радва на богатите поръчки, но много повече — на трескавата бодрост на баща си, на работливостта и предаността на младия Никола, на задружността на ръцете, очите и ума на тримата, и на здравето на децата си.

Новият дом на Никола стоеше здраво на здравите си темели, а всеки изминал ден го пълнеше с благодат. Всичко, което би могло да предизвика пукнатина в него, или да го разполови, изглеждаше завинаги отстранено. Беше дом-оазис в пренаселената с гмеж престолнина, в който трудът и благополучието излъчваха чистия дъх на благородна дървесина и чисти помисли. Е, някои от разпуснатите богати клиенти не скриваха похотливото си възхищение към Зорница, ала нейното неподправено равнодушие бързо ги охлаждаше, за да ги превърне след това в повод за непринуден присмех, с който разнообразяваха напрегнатия си труд в работилницата. Клиентите им бяха благодатна галерия от образи и за малкия Николчо, който пълнеше скицниците си с тях, наподобявайки ги поразително, макар и окарикатурени до неузнаваемост. Или именно поради това, извеждайки на преден план същинското, същественото в тях. Изглежда имаше в него нещо от присвитото око на Дуков, онова, с което големият художник проникваше надълбоко.

Ала самият Дуков продължаваше да отказва услугите на това свое проникващо око: нови платна не похващаше, недовършените си стояха недовършени, а от готовите продаваше само по едно-две през годината, с хитро-присмехулната уговорка „Последно!“ С една дума, продължаваше да си играе „игричката“ на криеница, разпалвайки апетити и криейки се от тези апетити. Продадените платна мигом поемаха пътя към Европа на все по-висока цена, за да вдигнат цената на следващите още по-нависоко. И апетитите, естествено!

„Игричката“ поглъщаше цялото му внимание и всичките му останали сили, затова пък го възнаграждаваше с удоволствието от играта. Само това удоволствие и чашката коняк променяха за малко землистия цвят на лицето му и палеха в разновиждащите му очи весели искрици:

— Така, така, мръсничета, тичайте подир Дуков, протривайте дебелиите си кълки, иначе как ще вложите мръсните си пари в чисто изкуство! — кискаше се Дуков. Но веднага след това добавяше с горест: — Ето ти още една нелепица, създаденото за по-добрата част на човечеството се купува, опакова и пази с мръсните пари на злото. Необходимото за изкуството зло: Ела зло, че без тебе по-зло...! — въздъхваше мрачно Дуков.

— Е, не всички пари са мръсни — обаждаше се Никола.

— Да, но от нейде нататък и... до нейде. Началото на всички пари винаги крие някаква малка мръсотийка, а краят им — голяма. Парите, приятелю, са така заченати. А едно нещо каквото е в зачатие си, такова е и в края си. Само че в края си е умножено многократно. Гледай мене: проклет бях, превърнах се в заклет циник, направо мръсник!

— Няма да ти противоречим... — обаждаше се присмехулно зад паравана жената.

— Млък там, шът! — подвикваше ѝ деспотично Дуков. Жената млъкваше, но дори мълчанието ѝ изпълваше ателието с преданост. Тази жена, замисляше се Никола, бе последният модел на Дуков. Наистина ли бе открил в нея големият художник невъзможното стремление на човешката душа към слънцето, завинаги окована от тромавото си тяло на земята, или ѝ го бе внушил впоследствие с платното си? Възможно, бе от най-силните платна на Дуков от последните му години, но дали само то обясняваше предаността ѝ към

капризите на стария мъдрец и грешник, или и някаква корист: „Кого да виниш — човеци...“

Докато Никола се размисляше, Дуков игриво почукваше предните си зъби с мундщука на кокалената си лула и си мърмореше напевно:

— Ала бала ница... пръстена паница! Накрая захапваше лулата и казваше:

— Точно това правя, приятелю, игралка-зальгалка. Само че не я правя, изсилих се, а я играя. Тя си е отдавна направена и начертана на земята, за всички, и всеки я играе по неговому. Докато „стъпи на черта“ и... фюит!

Веднъж точно в този момент жената подвикна откъм паравана:

— Файтонът!

— Ето — изхили се Дуков, — файтонът... катафалката — идват едно по едно, по реда си!

Но когато жената го облече и приготви за път и двамата с Никола го поведоха навън, подкрепяйки го от двете страни, старият художник отново затананика, без думи, игралката си:

— Хъ-хъ, хъ-хъ, хъ-хъ-хъ-ъ...

Останал сам в топлата лятна нощ, Никола изведнъж потръпна и спря, загледан подир отдалечаващия се файтон. Сякаш бе придружил Дуков до границата на абсолютния студ, която нямаше сили да прекрачи — нямаше силата на Дуков. Или не бе му дошъл редът за игралката-зальгалка на Дуков?

* * *

Светът наистина отиваше към война: и според вестниците, и според признака на Дуков...

Една вечер, когато Никола бе останал сам в работилницата, довършвайки една бърза поръчка, на вратата изникна старият Сидеров. Бе все така дебел, но отпуснато дебел, с отпуснати бузи и гуша, с отпуснато тяло. Единствени очетата му шареха живи и пъргави, каквито ги помнеше Никола.

Сидеров начаса разпери късите си ръце и се провикна:

— А бе, Никола, аз пък да не знам!

— Аз пък не знам какво не знаеш — охлади възторга му Никола. Сидеров запремигва.

— Така де, така де, аз... като на стар познат, като... Е, да говорим направо.

„Най-добре“ — кимна Никола. И пак с кимване го покани да влезе. Сидеров отмина стола и седна върху купчината чамови дъски, близо до Никола.

— Убих се да тичам — рече. — Обиколил съм цялата столица. На какви ли не врати чуках, от министри до... проститутки, и все на камък. За да науча, накрая, че ти си бил най-големият приятел на Дуков — художника!

— Е, чак приятел — намръщи се Никола. — Прием си с него коняка веднъж-дваж в седмицата.

— Ха, че малко ли е това! — удиви се искрено Сидеров. — Какви хора искат само да го видят и не могат, а ти... Знаеш ли колко жени на големци пазят ръкавиците си като реликви, защото някога си, някъде си същият този Дуков ги е целунал?! А нашият Никола си пие коняка с него, страшен си! Ей...

— Разбрахме се: направо! — напомни му Никола.

— Верно — плесна оплешивялото си теме Сидеров. — Ама знаеш слабостта ми към тебе и сега, като научих... Спирам, карам направо, помня, че с тебе другояче не може. Ето какво: помогни ми да купя от този Дуков някоя и друга рисунчица, каква да е, или, ако искаш, купи ги от свое име, двойно ще ти платя!

— Няма да стане — попари го Никола.

— Тройно! Чет...

Никола вдигна очите си към Сидеров и четворната му цена изпуптя като спукан балон. Той самият заприлича на спукан балон, смали се, отпусна се върху чамовите дъски и притихна. Никола го съжали.

— Първо — заобяснява му, — Дуков не продава. Второ, прием си коняка, но нито той продава моите мебели, нито аз неговите картини. И трето, за да ти стане ясно кой е Дуков, ако аз съм страшен, както казваш, при него съм пале. Ясно ли ти е сега?

— Чух бе-е, знам бе-е, Никола — приплака Сидеров. — Затуй съм тук, ти беше последната ми надежда. Като ми рекоха, че този Дуков признавал само тебе, рекох си... а то — край!

Сидеров разпери късите си ръце, но в следващия миг те сякаш сами паднаха, като отсечени.

— Има сбъркани хора в тоя свят — рече отчаяно.

— А може и светът да е сбъркан — поправи го Никола.

— Ами! Светът си е много харен, много харен си е той... Не светът, сбърканите хора са сбъркани — мърмореше Сидеров.

Изпъшка, вдигна се от чамовите дъски и тръгна към вратата на работилницата. Излезе, продължавайки да си мърмори. Забрави да каже дори едно „Довиждане!“.

Светът наистина отиваше към война.

Но същата вечер Дуков доста се посмя на нещастieto на търговеца Сидеров. Точно тогава в ателието влезе младият Каров, архитектът, и кимна към бутилката с коняк:

— В настроение сме, значи!

Дуков се прицели в него с кокалената си лула и попита в упор:

— Слушай, ти защо криеш, че големият търговец Сидеров те е молил да му посредничиш за мои картини?

— Защото не ме каниш на коняк и... за да не се главозамаеш — засмя се младежът.

— Маскара — отвърна се от него Дуков.

— Отвърщате се от един поканен на световния конгрес на архитектите, маестро! — съобщи новината, заради която беше дошъл Каров.

— Поканен, ти? — рече с ирония Дуков. — Сигурно ще реставрираш Авгиевите обори, иначе защо ще канят тебе.

— Познахте, маестро — засмя се добродушно Каров.

Но доброто настроение вече бе напуснало Дуков и той рече мрачно:

— Аз винаги познавам. Познавам, например, че е време да разчистя моите Авгиеви обори. — И той с мрачен поглед обходи ателието си. — На далечните ми роднини ще оставя няколко платна, за да имат нещо да се дърпат, иначе бързо ще ме забравят.

Землистият цвят на лицето му съвсем потъмня, върховете на пръстите на широките му ръце посиняха и той изръмжа към паравана:

— Одеало!

В ателието бе топло, но жената бързо притича и загъна нозете му с дебело, мъхнато одеяло. От това ли, или пристъпът сам попремина,

но Дуков си възвърна иронията, оглеждайки всички с присмех: „Поставих ви натясно, а?... И не можете «бъкел» да ми речете, както искам така ще мра!“ След което се обърна към Каров и го попита:

— Кога е този твой конгрес?

— След месец — отвърна без настроение младежът.

— Добре... това е добре — измърмори Дуков и посочи вратата на ателието: — А сега, марш от тук, отивай да си гледаш работата!

Когато младежът излезе, Дуков измърмори друго:

— Талантливо момче, дано се опази, след мурабето ще има много работа за такива като него. Има да събират разполовени домове, села, градове... държави. Един разполовен свят ще им се наложи да събират, Никола!

Замълчаха. Заотпиваха от коняка. Но землистият цвят на лицето на Дуков не се промени, остана си потъмняло землист. Мълчанието им се протегна и кой знае докъде щеше да стигне, ако на вратата не бе се почукало. Дуков гневно погледна нататък: На тази врата не се чукаше, който имаше право да влиза — влизаше направо, останалите отминаваха! На второто предпазливо почукване кресна:

— Влизай! — Очевидно, за да може веднага да кресне обратното. Но на вратата се подаде Зорница и той ѝ махна да се приближи. Младата жена идваше с някаква голяма тревога, изписана на богородичното ѝ лице и в ясната синева на очите ѝ. В ръцете си притискаше скицник, който веднага подаде на баща си:

— Тате, виж! — рече развълнувано.

Никола посегна, но ръката му, едва докоснала скицника, падна, като повлечена от неимоверна тежест. Така се оброни и главата му. Така се забиха в пода и очите му.

— Я!... — пресегна се към скицника Дуков. Взе го от безволевата и безсилна ръка на Никола и го вдигна пред очите си. Взира се дълго, присвивайки още присвитото си око и отваряйки пошироко отвореното. След което рязко изтръгна кокалената си лула от устата и попита също така рязко:

— Тя ли е?

„Тя“ — кимна Никола. И едва сега въздъхна с дълъг и дълбок издъх.

Ала Дуков не обърна никакво внимание на въздишката му, дори не я чу. В очите му пламтеше жив блясък, по скулите му изби

руменина, ръцете му потръпваха от дълбоко вълнение. Така потръпнаха и устните му, когато изрече разчленено:

— Нах-х-ходка! — Изрече го, сякаш го изтръгна от дън-душата си. — Великолепно видяно, великолепно уловено и великолепно претворено — не разполовен, а разломен образ! И то образ на монахиня, който би трябвало да излъчва покой, примирение, смирение. Каква сурова истина в контраста — чертите на времето, не пощадили дори монахинята!

От скицника гледаше Николица. Непомерно хубавата Николица. Тя и не тя — непомерна хубост и непомерна белота в непомерно черна дреха; а светлосенките на бялото и черното нарязваха лицето, очите и душата чак на десетки трагични многогълници — разломно, на късове.

— Твоят внук вече е художник, Никола — рече с тъга Дуков. — И ще стане голям художник. Нали ме питаше, казвам ти сега.

Ръката му, вдигнала скицника, очевидно отмаляваше, потреперваше, а той гледаше и гледаше ненаситно. Сякаш в собственото си детство, или, може би... в бъдещето. Кой можеше да каже накъде гледат и какво виждат разновиждащите очи на Дуков?

— Къде са се видели? — попита сепнато Никола, замислен за своето си.

— Пред Светия синод — отвърна тихо Зорница. — Седяла отвън, на пейката. За няколко минути, докато игуменката излезе. Дума не са разменили. И не знае кого е нарисувал...

— ... и кого е донесъл, кого е въвел в дома си! Ееех! — изпъшка Никола. — А мислех, че никога... Зад планини отпратих злото, в дом-крепост пазих жертвата му, а тя, самата жертва, с единствената си оцеляла ръка поведе и въведе злото в своя дом. Ееех!

Дуков бе отпуснал ръката си със скицника и гледаше Никола съчувствено. Когато срещна погледа му, Никола омрачня и рече с вдървени устни:

— Ще разкъсам тази рисунка, ще я изгоря! И пепелта ѝ ще изгоря — повторно...

— Безсмислено, приятелю — поклати глава Дуков. — Тя вече е влязла в очите и в душата на художник, а те са прокълнати да съхранят всичко, което е влязло в тях.

— Какво да правя? Какво повече да направя?... — стисна юмруците си Никола.

— Нищо, приятелю, ти твоето направи. Както и аз — моето, и... какво? Светът си е свят, човеците — човеци: „Кого да виниш...!“ Най-добре е да кажеш истината на внука си, не се страхувай, казах ти веднъж, щом Бог го е дарил с дарба, дарил го е и със сила да носи дарбата си.

— Преди това, обаче, ще отида и ще говоря с... нея. За да е цяла поне истината, за да я знаят двете ѝ половини.

— Иди, говори — рече вяло Дуков. Вдигна отново скицника пред очите си, погледа рисунката и го подаде на Зорница, казвайки с необичайна за него свенливост и смущение: — Днес ми се роди син, дъще, втори Дуков!

* * *

Нищо не бе се променило пред манастира: същите високи зидове, същата тежко обкована врата, същите вековни буки от двете ѝ страни, и същите просяци в сянката им. С непроменен глас бълбукаше и потокът — глас на тишината, и със същия дъх на букова шума, билки и камък.

Раздал милостиня на просяците, Никола търпеливо чакаше игуменката. Тежката врата бе останала откритата и той виждаше част от манастирския двор, застлан с плочи, каменна чешма в дъното му, част от сградите, и малка църквица. Игуменката се появи от църквицата. Скръстила молитвено ръце, високата ѝ, достолепна фигура бавно прекосяваше плочника. Излъчваше смирение и примирение пред всичко земно и пред всичко отвъдно. Спря на две крачки от Никола, вдигна очи към него и изрече глухо:

— Бог е милостив! Тази нощ Той повика при себе си сестра Мария. Свършиха земните ѝ дни, земните ѝ мъки и прегрешения. Отиде си опростена. Нека ѝ простим и ние! — Игуменката се прекръсти и пак склучи молитвено ръце: — До утре ние, грешните нейни сестри, ще бдим и ще се молим за нея. Молете се и вие. Погребението ще се извърши утре, тук, в малкото манастирско гробище. Молете се, Бог ще бди над земната ви мъка!

Игуменката прекръсти Никола и бавно се отдалечи.

Навън нищо не бе се променило. Носеше тежка вест, а потокът си бълбукаше, просяците си седяха на местата, дори сянката на вековните буки не бе се поместила. Непроменен го поведе и усойният планински път, криволичещ и равнодушно тих — път за насам, и път за натам...

„Свършиха земните й дни...“

Те отдавна свършиха, майко-игуменко! Земният ден за човека свършва, когато го помами непомерното. Защото, ако нощта е сянка на Земята, както казва Кемерката, то, непомерното е сянка на отвъдното — и тя никога не се помества, там никога не съмва. Усое.

* * *

Никола донесе тежка вест, но и тежка вест го посрещна — бе починал Дуков.

Две смърти в един ден. А той бе вървял — и натам, и насам — към едната и към другата. Изглежда, човекът през целия си живот върви — и натам, и насам — към две смърти: към тази преди раждането си, и към тази след него. Какво разточителство — за един кратък живот, две безкрайни смърти!...

* * *

Погребението на Николица бе тихо, малолюдно и, някак, естествено. Сякаш малкото и сенчесто манастирско гробище и късата върволица на монахините бяха извън този свят, и преддверие на отвъдното — естествения кратък преход към небитието — път, единствено за натам!

Път.

* * *

Ала погребението на Дуков смая Никола.

Необозрима гмеж: гмеж пред дома му, гмеж подир катафалката, гмеж в гробището на престолния град, и гмеж... от речи — речи, речи, речи...

Най-сетне те хванаха, приятелю, вече няма как да им избягаш! — гледаше гмежта и мислеше с горчивина Никола. — Свърши твоята игралка-залъгалка, стъпи на черта и... И сега гмежта ще ти наговори всичко онова, от което ти бягаше, ще ти се покажат и всички от които ти бягаше, и, щеш не щеш, всички те ще имат твоето погребение, както дамите своите ръкавици..., и ще съхраняват и показват този ден, напарфюмиран със собственото им присъствие и тщеславие.

Никола изведнъж почувства нечий поглед, отправен към семейството му. Леко изви очи и срещна други две очи, пламтящи непомерно върху бледо лице — очите на архитект Каров, отправени в бледото, изопнато лице на Зорница. Отколе ще да са я обгаряли тези пламтящи очи, за да е така бледа и за да притиска двете деца към себе си като упования.

„Кого да виниш — човеци...“ — въздъхна помръкнал Никола.

Ала близък шепот на познат глас заглуши въздишката му:

— Не изпускайте племенника! Да, онзи... Вие първи трябва да го пипнете! Искам картини от този Дуков!

Старият Сидеров вече пускаше „гончетата“ си...

На мнозина ще трябваш, на малцина ще липсваш, приятелю! — погледна отрупания с венци и цветя ковчег Никола. — Е, поне си поигра, игра си с какво ли не: с човешката глупост и суета, със слепотата и прозрението човешко, с тленното и божественото, с померното и с непомерното! Играеше непомерно, и непомерно дълго игра, ала сам носеше проклятието на непомерното, като кръст Божий: „Непомерното, казваше, е за орисаните с Божия дарба, защото само те могат да понесат проклятието му сами, без да прехвърлят нито грам от него върху другите!“.

Над гробището и над гмежта бе легнала необичайна тишина — ни речи, ни шепот, ни святкащи погледи... Ковчегът на Дуков изглеждаше сам, изоставен. Сама и изоставена изглеждаше дори необозримата гмеж. Тогава до Никола достигна пронизващият вик на малкото вестникарче:

— Война!... Войната започна!

Викът му премина над хиляди ужасени очи, над беззвучно отворени уста, над сгърчени лица, през сплетени пръсти и тела — сплетени и далечни едновременно, живи и мъртви едновременно... „Пред работилницата на Твореца“! — сепна се Никола. Всичко това Дуков го бе прозрял и оставил върху страшното си платно. Сега платното оживяваше пред очите на Никола. Доколкото могат да бъдат живи мъртвите и доколкото могат да бъдат мъртви живите. А те могат и едното, и другото, те винаги са били такива — разполовени: тленна плът и нетленни страсти!

— Този Дуков — изшептя някой с омраза, — и от това успя да се измъкне, изпревари, скри се!

„Не, драги — възрази му мислено и уморено Никола, — единственият грях на Дуков е, че живя много преди нас, далече пред нас! Той отдавна, и сам, преживя всичко това, сам го изстрада, за да ни предупреди, но...“

Някой настоятелно побутваше Никола. Той се извърна, бе жената-модел, на която Дуков се бе поверил в последните си години.

— Вземи! — рече жената и пхна в ръката му кокалената лула на художника. — Да имаме и ние по нещо от него... Аз взех кепето му. — И тя, като стисна ръката на Никола, сякаш да му помогне да не изпусне кокалената лула, тръгна си през смълчаната гмеж.

Той стеснително огледа и опипа неочакваната реликва, но след това спокойно захвапа мундщука ѝ. Прилегна точно. В същия миг, обаче, усети горчилката ѝ — непомерна горчилка... Не ти е било лесно, приятелю!

— Дядо, ти пушиш ли? — попита учуден малкият Николчо.

— Не, момчето ми... за тебе е — въздъхна Никола.

След което се изви с намерението да си тръгнат, но застина. Сега и очите на Зорница пламтяха върху бледото ѝ лице, пламтяха натам, към онези две пламтящи очи, а малката артерийка в сянката на нежната ѝ ключица пулсираше на пръсване. Напразно ръцете ѝ конвулсивно притискаха двете деца. Младият Никола, на крачка зад нея, стоеше с невиждащи очи и окаменяло лице.

Напразно! Напразно единият търсеше упование в децата, а другият в окаменялото — срещу непомерното и упованието не е упование, и камъкът не е камък... Той, Никола, го знаеше. Но рече:

— Да си вървим. Повървахме след Дуков, изпратихме го, но така и няма да го стигнем... Човеци сме! — добави с всичката си горчилка в кокалената лула, в устата си, и в душата си.

Зад тях се разнесе, някак, припряна траурна музика и припряно бумтене на буци пръст върху ковчега на Дуков. Гмежта бързаше — да си отмъсти ли, да събуди големия художник ли?

Напразно — непомерното не заспива.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.